015,2MJA,1
CGB

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

015,2MJA,1 1267
C6B
Bhattacharya,
Jagadiswar.
Hasyarnavprahasanam

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

O15,2MJA,1
C6B

1267

SHRI JAGADGURU VISHWARADHYA JNANAMANDIR
(LIBRARY)
JANGAMAWADIMATH, VARANASI

*****

Please return this volume on or before the date last stamped.
Overdue volume will be charged ten paise per day.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

श्री जगद्गुरु विश्वाराध्य जंगमवाडी ... लिंगायत ग्रन्थालय
आगत क्रम
1153

159
I

C.M.Y. Sharma

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

हास्यार्णवप्रहसनम् ।

ज्ञानमंदिरम्
I. 159
0 1106

श्रीजगदीश्वरभट्टाचार्य्यविरचितम् ।

कलिकातासंस्कृतविद्यामन्दिरस्य
वेदान्ताध्यापकेन
श्रीश्रीनाथवेदान्तवागीशभट्टाचार्य्येण
विरचितया टीकया समलङ्कृतम् ।

C. M. V. Sharma
Nalgonda

द्वितीयसंस्करणम् ।

कलिकातानगरे
कलिकाता यन्त्रे
मुद्रितम् ।

ई १८९६ ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

0-10-0

015,2MJA,1
C6B

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY
Jangamwadi Math, VARANASI,
Acc. No. ~~1017~~ 1267

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

हास्यार्णवप्रहसनम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

C. M. V. Sharma
Nalgonda

खेदस्यन्दितसान्द्रचन्दनचयं दोर्वल्लिबन्धश्रमात्
उच्छ्वासपरिस्खलत्स्मरकथं सन्दष्टदन्तच्छदम् ।

यः कुलामपि नात्यजत् परवधूर्योनीचवातिचयः
कन्दर्पस्तनयश्च यस्य रमणीं माचीयमाणामपि ।
नम्रा यस्य नृपात्मजारतिविधौ रुद्धोऽनिरुद्धो बलैः
रङ्गस्थान् रसिकान् करोतु रसिकः कृष्णः स कामाकरः ॥ १ ॥

साधवीमाधवावीशौ नत्वा टीका वितायते ।
विदग्धह्लादिनी नाम्ना ही-ही-रव-तरङ्गिणी ॥ २ ॥

इह हि हास्यरसस्य आनन्दजनकत्वात् प्राचुर्येण तमभिप्रेप्सून् सहृदयान् विलासिनः अवलोक्य प्रचुररसाश्रयार्णवमिव प्रचुरहास्यरसाश्रयार्णवनाम प्रहसनं प्रारीप्सुर्ग्रन्थकर्त्ता ग्रन्थस्य निर्विघ्नपरिसमाप्तये, अविगीतशिष्टाचारदर्शनाद्वा मङ्गलाचरणस्य आवश्यकत्वेन तदाचरणन्तु विधेयमित्यभिप्रेत्य प्रहसनस्य दृश्यकाव्यान्तर्भावात् सूत्रधारपाठ्याष्टपादात्मकनान्दीरूपमङ्गलमाचरति खेदेति । मृडानीपतेः गिरिशस्य पार्वत्यां गिरिजायां सुरतं शृङ्गारः रसवतां रसभावविशेषचतुराणां मुदे हर्षाय आस्तां भवतु । एतेन गिरिशस्य गिरिजायां सुरतव्यापारः योग्यनायकनायिकाजनकत्वेन रसवतां अतिशयाह्लादजनक इति सूच्यते । तत् पुनः कीदृशम् ? खेदस्यन्दितसान्द्रचन्दनचयं खेदस्यन्दितेन सुरतश्रमजनितघर्मसंचरणेन सान्द्रः गाढ़ः घनीभूत इत्यर्थः चन्दनचयः शरीरलिप्तचन्दनसमूहो यस्मिन् तत् तथोक्तम् । अधुनापि सुरतव्यापारे गन्धद्रव्यव्यवहारो दृश्यते । पुनः कीदृशम् ? दोर्वल्लिबन्धश्रमात् दोषौ हस्तौ वल्लरी लते इव इत्युपमितसमासः ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शीत्काराञ्चितलोचनं सपुलकं भ्रान्तभ्रु नृत्यत्करं
पार्वत्यां सुरतं मुदे रसवतामास्तां मृड़ानीपतेः ॥ १ ॥

अपिच ।

स्वर्भानुः सुरवर्त्मनाऽनुसरति ग्रासाभिलाषादसा-
विन्दोरिन्दुमुखि ! ग्रसेत किमुत भ्रान्त्या भवत्या मुखम् ।
इत्थं नाथगिरा नभोऽर्पितदृशो वक्त्रे भवान्या भृशं
भामिन्याः कृतचुम्बनस्त्रिनयनः स्तादिष्टसिद्ध्यै सताम् ॥२॥

ताभ्यां यो बन्धः बन्धनं तेन जनितः यः श्रमः परिश्रमः तस्मात् परस्परबाहुलता-गाढ़ालिङ्गनपरिश्रमवशात्, ऊर्द्ध्वश्वासपरिस्खलत्स्मरकथं ऊर्द्ध्वश्वासेन दीर्घनिःश्वासानां नियतपरित्यागेन परिस्खलन्ती अस्फुटं निःसरन्ती स्मरकथा शृङ्गारविधौ रसाश्रित-कथा "त्वमसि जीवनं त्वमसि भूषणं" इत्यादिवाक्यं यस्मिन् तत् तथोक्तम् । पुनः कीदृशम् ? सन्दष्टदन्तच्छदं सन्दष्टौ चुम्बितौ दन्तच्छदौ ओष्ठाधरौ यस्मिन् तत् तथोक्तम् । "ओष्ठाधरौ तु रदनच्छदौ दशनवाससी" इत्यमरः । पुनः कीदृशम् ? शीत्काराञ्चितलोचनं शीत्कारेण शृङ्गारनिपुणरसिकवेद्येन तत्कालजनितशीदित्यव्यक्तशब्देन अञ्चितानि उन्मीलितनिमीलितानि लोचनानि यस्मिन् तत् तथोक्तम् । अतः सपुलकं पुलकेन रोमाञ्चेन सह वर्त्तमानं रोमाञ्चितशरीरमित्यर्थः । पुनः कीदृशम् ? भ्रान्तभ्रु भ्रान्ते भ्रमन्त्यौ भ्रुवौ यस्मिन् तत् तथोक्तम् । पुनः कीदृशम् ? नृत्यत्करं नृत्यन्तौ करौ यस्मिन् तत् तथोक्तं कामोद्दीपकभ्रूभङ्गि-करविक्षेपणादिसहितमित्यर्थः । शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १ ॥

स्वर्भानुरिति । त्रिनयनः त्रीणि नयनानि यस्य सः त्र्यम्बकः सतां रसभाव-विशेषचतुराणां साधूनां इष्टसिद्ध्यै अभिलषितवस्तुप्राप्तये स्तात् भवतु (अस्तेः लोटि रूपम्) । सः कीदृशः ? "हे इन्दुमुखि ! चन्द्रानने ! स्वर्भानुः राहुः इन्दोः चन्द्रस्य ग्रासाभिलाषात् कवलाभिप्रायेण सुरवर्त्मना आकाशमार्गेण अनुसरति गच्छति । असौ स्वर्भानुः भ्रान्त्या चन्द्रभ्रमेण भवत्याः मुखं किं ग्रसेत ? उत इति वर्कयामि" इत्यम् एतादृशया नाथगिरा नाथस्य पत्युर्गिरा वाचा नम्र-मुख्याः मानिन्याः मुखोन्नमनाय कौशलवाक्येन इत्यर्थः । नभोऽर्पितदृशः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

[नान्द्यन्ते सूत्रधारः] (क) ।

अलमतिविस्तरेण (ख) यस्य (ग) ।

हास्यप्रस्फुटदन्तमौक्तिकचयच्छायामनोज्ञानना
नानालङ्कृतिसत्कृता रसवतां चित्तप्रमोदस्थली ।
सच्छन्दं वरवर्णिनी रसवती सीमन्तिनीव स्वयं
रम्या श्री जगदीश्वरस्य कविता सच्चित्तमानन्दयेत् ॥ ३ ॥

नभसि आकाशे अर्पिताः दृशः नयनानि यया तस्याः विनयननिपुणवचनोन्नमितवदनायाः मानिन्याः केनचित् कारणेन मानग्रस्तायाः भवान्याः वक्त्रे वदने अश्रं वारंवारं यथा तथा कृतचुम्बनः कृतं चुम्बनं येन सः । शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥ २ ॥

नान्द्यन्त इति । "सूत्रधारः पठेन्नान्दीं मध्यमं स्वरमाश्रितः" इति नियमात् नान्द्याः अन्ते, रङ्गद्वारमाश्रित्य नान्दीपाठानन्तरं सूत्रधारः नाटकं अवतारयति इति अभिप्रायः (क) ।

अलमिति । अतिविस्तरेण अतिबाहुल्येन अलं व्यर्थं नान्दीपाठस्य इति शेषः । नान्दीपाठस्यातिशय्येन शुश्रूषूणां रसिकानां विरक्तिः सूत्रधारं प्रति द्वेषः सञ्जायते इत्यभिप्रेत्य "अलमतिविस्तरेण" इति उच्यते इत्यर्थः (ख) ।

यस्येति । श्रीजगदीश्वरस्य कवेर्विशेषणम् (ग) ।

हास्येति । श्रीजगदीश्वरस्य एतद्ग्रन्थकर्त्तुः कविता स्वयं सीमन्तिनी इव वनिता इव सच्चित्तं सतां साधूनां रसिकानां चित्तं मनः सच्छन्दं यथा तथा आनन्दयेत् आह्लादयिष्यति । यथोक्तलक्षणा वनिता सच्छन्दविहारादिना रसिकानां चित्तं यथा आनन्दयति श्रीजगदीश्वरस्य कवेः कवितापि तथा आनन्दयिष्यति इति भावः । सा च कविता, हास्यप्रस्फुटदन्तमौक्तिकचयच्छायामनोज्ञानना हास्येन प्रस्फुटस्य प्रकाशितस्य दन्तमौक्तिकचयस्य दन्तमुक्तापङ्क्तेः छायया कान्त्या मनोज्ञानि सुन्दराणि आननानि यस्याः सा यथोक्ता इति पञ्चम्यन्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः । यस्याः कवितायाः श्रवणमात्रेण रसिकानाम् आननानि दन्तबहिष्करणपूर्वकहास्येन सुन्दरदृश्यानि भवन्तीत्यर्थः । वनितापक्षे तु षष्ठ्यन्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः । तथा नानालङ्कृतिसत्कृता नानालङ्कृता उपमाद्यलङ्कारेण वनितापक्षे तु नानाविधभूषणेन च सत्कृता भूषिता । पुनश्च रसवतां रसिकानां चित्तप्रमोदस्थली

CC.0- Jangamwadi Math Gollection. Digitized by eGangotri

अस्ति च तस्य कवेर्निजकुलकमलप्रकाशकदिनकरस्य त्रिपुरहरचरणप्रणामचन्द्रमःप्रकाशितकवित्वकैरवस्य माम् प्रति निदेशः (घ)।

"त्वमिह सुरभिसमयोचितेनास्मद्विरचितेन हास्यार्णवनाम्ना प्रहसनेन विदग्धसमुदायानां हृदयानन्दमुत्पादय" इति (ङ)।

चित्तविनोदस्थानमित्यर्थः अन्यत्र तु समानम्। पुनः कीदृशी? वरवर्णिनी व्याकरणादिपरिशुद्धतया श्रेष्ठा, अन्यत्र तु सर्वावयवानवद्यतया श्रेष्ठा। पुनः कीदृशी? रसवती हास्यादिरसविशिष्टा अन्यत्र तु रसविशेषचतुरा, पुनः च रम्या सुखावगम्यत्वेन मनोहारिणी अन्यत्र तु हावभावप्रकाशादिना मनोहारिणी। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ३ ॥

अस्तीति। निजकुलकमलप्रकाशकदिनकरस्य निजकुलमेव कमलं तस्य प्रकाशकः दिनकरः सूर्य्य इव, तादृशस्य निजवंशसमुज्ज्वलकारिणः इत्यर्थः। तथा त्रिपुरहरस्य शिवस्य चरणेषु प्रणामरूपेण चन्द्रमसा प्रकाशितं प्रकटीकृतं कवित्वमेव कुमुदं यस्य तादृशस्य, हराराधनेन स्फुरितकवित्वशक्तेरित्यर्थः। तस्य श्रीजगदीश्वरस्य कवेः मां प्रति निदेशः आज्ञा अस्ति वर्त्तते (घ)।

सः कः? इत्यपेक्षायामाह त्वमिति। इह रङ्गे सुरभिसमयोचितेन वसन्तकाल-योग्येन मत्कृतेन अस्मद्विरचितेन हास्यार्णवनाम्ना हास्यमेव अर्णवः हास्यार्णव इति नाम यस्य तेन यथा वहुतरतरङ्गिणीनां निर्गमनेनापि सागररसानाम् अल्पत्वं न दृश्यते तद्वदत्रापि हास्यरसप्राचुर्य्यात् कदाचिदपि हास्यरसानामल्पत्वं नानुभूयते अतः हास्यार्णवनाम्नाभिहितमिदम्।

"भाणवत् सन्धिसन्ध्यङ्गलास्याङ्गाङ्गैर्विनिर्मितम्।
भवेत् प्रहसनं वृत्तं निन्द्यानां कविकल्पितम्।
वृत्तं बहूनां धृष्टानां सङ्कीर्णं केचिदूचिरे।
तत् पुनर्भवति द्व्यङ्कमथवैकाङ्कनिर्मितम् ॥"

इत्यादिप्रमाणमवलम्ब्य रचितेनाङ्कद्वयात्मकेन हास्यरसाङ्गिना प्रहसनेन विदग्ध-समुदायानां रसानुभवचतुरनिचयानां हृदयानन्दं मनस आह्लादम् उत्पादय जनय इति (ङ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अवश्यमेतत् शासनमनुष्ठेयम् । यतो विदग्धजनमण्डितायां संसदि रसवत्या वाचा विलसितुं नर्त्तितुञ्च ममापि चित्ते कौतूहलमस्ति । अतस्तत् सङ्गीतकमवतारयामि (च) ।

(परिक्रम्यावलोक्य च) (छ)

अहो कुसुमसमयरमणीयता चेतो हरति । यतः (ज) ।

चञ्चति चन्दनपवने ध्वनति च मधुमत्तमधुव्रते मधुरम् ।
कूजति कोकिलनिकरे न हरति सुरभिर्मनः कस्य ? ॥ ४ ॥

अवश्यमिति । एतत् शासनम् आदेशः अनुष्ठेयं पालयितव्यम् । आज्ञाकारिभिः अस्माभिः एषा आज्ञा अवश्यमेव पालयितव्या इत्यर्थः । यतः यस्मात् विदग्धजनमण्डितायां विद्वज्जनभूषितायां संसदि सभायां रसवत्या वाचा रसात्मकेन वाक्येन विलसितुं रसान् उद्दीपयितुं उद्भावयितुं नर्त्तितुं च ममापि चित्ते मनसि कौतूहलम् औत्सुक्यमस्ति । रसिकबहुलशोभितायां सभायां रसात्मकवाक्येन रसोद्दीपनाय नर्त्तनाय च ममापि चित्ते औत्सुक्यं वर्त्तते इत्यर्थः । अतः तत् रसात्मकं सङ्गीतकं नृत्यं वाद्यं गीतञ्च अवतारयामि प्रारभे "नृत्यं तौर्य्यत्रिकं गीतं त्रिभिः सङ्गीतमुच्यते" इति (च) ।

परीति । परिक्रम्यावलोक्य च रङ्गमध्ये इतस्ततो भ्रमणं चतुर्दिक्षु दृष्टिविक्षेपञ्च नाटयित्वा (छ) ।

अहो इति । अहो इति विस्मये । कुसुमसमयरमणीयता कुसुमसमयस्य वसन्तकालस्य रमणीयता सौन्दर्य्यं चेतो हरति आकुलीकरोति रसास्वादनतत्पराणां रसिकानां मनो विमोहयतीत्यर्थः । यतः यस्मात् विमोहयति (ज) ।

चञ्चतीति । चन्दनपवने चन्दनवनसंसर्गिमलयमारुते चञ्चति प्रवहति सति मधुमत्तमधुव्रते मधुपानमत्तमधुकरे च मधुरं मनोहरं यथा तथा ध्वनति गुञ्जति सति कोकिलनिकरे कुहुरवसमूहे कूजति कुहुरवान् कुर्वति सति सुरभिः वसन्तसमयः कस्य जनस्य मनश्चेतो न हरति ? न विमोहयति ? सर्वेषामपि मनो विमोहयतीत्यर्थः । आर्य्या ॥ ४ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अन्यच्च ।

उड्डीयते स्खलति गुञ्जति कुञ्जमध्ये
पुष्पाणि चुम्बति परिष्वजते द्विरेफीम् ।
घूर्णन् भ्रमत्यपि परागविधूसराङ्गो
भृङ्गोऽद्य किं न कुरुते मधुपानमत्तः ? ॥ ५ ॥

तत् कथमत्र ललनां विना विनोदः ? (झ) । (परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखं पठति) (ञ) ।

भृङ्गारसक्तनलिनीदलसत्कटाक्षे !
पीयूषरश्मिवदने ! मदनेषुतुल्ये ! ।

अन्यच्च अपिच पुनरपि विशिनष्टि उड्डीयत इति । अद्य वसन्तसमये भृङ्गः भ्रमरः मधुपानमत्तः मधुपानेन मत्तः सन् किं न कुरुते ? मत्तानां सर्वानपि धर्मान् आचरति इत्यर्थः । तथाहि उड्डीयते आकाशमार्गेण गच्छति कदाचिदिति शेषः । कदाचिदिति सर्वासु क्रियासु ऊहनीयम् । स्खलति आकाशपथात् व्रजति । कुञ्जमध्ये लतागृहाभ्यन्तरे गुञ्जति मधुरं ध्वनति पुष्पाणि चुम्बति पुष्परसाननुभवति । द्विरेफीं भ्रमरीं परिष्वजते आलिङ्गति । परागविधूसराङ्गः परागेण पुष्परजसा विधूसराणि पाण्डुरवर्णानि अङ्गानि शरीराणि यस्य सः, पुष्परजसा पाण्डुरवर्णशरीरः सन् इत्यर्थः घूर्णन्नपि भ्रमति इतस्ततश्चलति । भ्रमर एताभिरुड्डयनादिक्रियाभिः मत्तधर्मान् प्रकाशयतीति भावः । वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ५ ॥

तत् तस्मात् वसन्तसमये तिर्यक्जातीनामपि एतादृशव्यवहारदर्शनात् । कथं केन प्रकारेण ललनां रमणीं विना विनोदः ? चित्तस्य सुखं भवेदिति शेषः (झ) ।

परीति । परिक्रम्य इतस्ततो भ्रमणं नाटयित्वा नेपथ्याभिमुख' नाट्यशालामभिलक्षीकृत्य नाट्यशालाभिमुखीभूय इत्यर्थः । नेपथ्य' नाट्यशालायां नेपथ्यञ्च विभूषणे इत्यमरः । पठति, कथयति (ञ) ।

भृङ्गेति । भृङ्गाणां चारः गतिः तेन सक्ता युक्ता या नलिनी तस्याः दले इव सती सुन्दरे कटाक्षे अपाङ्गदर्शौ यस्याः तादृशे चञ्चलतारकाशोभिनयने ! इत्यर्थः । पुनः कीदृशी ? पीयूषाख्ये व रश्मयो यस्य सः चन्द्रः इव वदनं यस्याः तादृशे !

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कन्दर्पसर्पपरिदष्टसुधे ! विदग्धे !
स्निग्धे ! प्रिये ! त्वरितमागमनं विधेहि ॥ ६ ॥

(प्रविश्य) (ट) नटी।

अज्जउत्त ! एसम्हि दे आणाणियोएण समाअदो ता अणुग्गहवअणं पसादीकरीअदु (ठ)।

सूत्रः। आर्य्ये ! पश्य (ड)।

आशासु प्रसरन्ति कोकिलकलस्वानो निकुञ्जान्तरे
गुञ्जन्तो भ्रमराः समुल्लमनसश्चुम्बन्ति पुष्पावलीम्।

आर्य्यपुत्र ! एषास्मि ते आज्ञानियोगेन समागता तस्मादनुग्रहवचनं प्रसादीकुरु (ठ)।

शशिमुखि ! इत्यर्थः। पुनः मदनस्य कामस्य इषवः शराः एव तुल्यं तुलना यस्याः तादृशि ! कामबाणस्वरूपे ! इत्यर्थः। पुनः, कन्दर्प एव सर्पः तेन दष्टा प्रथमम् आस्वादिता या सुधा शरीरलावण्यादिरूपा यस्याः तादृशि ! यस्याः कन्दर्पसर्पगरल-मिश्रितशरीरलावण्यादिदर्शनेनैव कन्दर्पसर्पगरलस्य तीक्ष्णप्रभावतया सर्वेषामपि धैर्य्यलोपादिकं सञ्जायते किं पुनः सेवया ? इति भावः। पुनः, विदग्धे ! युवजन-मनोरञ्जनकुशले ! पण्डिते ! इत्यर्थः। पुनः स्निग्धे ! शौठ्यादिदोषरहिते ! मृदुलवचनकथननिपुणे ! इति भावः। हे प्रिये ! प्रियतमे ! त्वरितं शीघ्रं यथा तथा आगमनं विधेहि कुरु अच शीघ्रमागच्छ इत्यर्थः। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ६ ॥

प्रविश्य इति। प्रविश्य नाट्यभूमौ प्रवेशानन्तरम् (ट)।

किं तत् इत्याशयेनाह आर्य्येति। हे आर्य्यपुत्र ! ते तव आज्ञानियोगेन आदेशेन एषा अहं समागतास्मि तस्मात् अनुग्रहवचनं कृपावाक्यं प्रसादीकुरु कृपया वाक्यम् आज्ञापय इति भावः (ठ)।

कथयतीति शेषः। किं तत् ? इत्याह आर्य्येति। आर्य्ये ! प्रियतमे ! पश्य. अवलोकय (ड)।

आशास्विति। आशासु दिक्षु कोकिलकलस्वानाः कोकिलानां मधुरध्वनयः प्रसरन्ति कोकिलाः कुहूरवैः कर्णकुहरान् पूरयन्तीत्यर्थः। अपिच। निकुञ्जान्तरे कुञ्जमध्ये

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

स्पर्शोत्सारितमल्लिकापरिमलः श्रीखण्डवायुर्वह-
त्येवं कं न करोत्ययं स्मरशराक्रान्तं वसन्तोदयः ? ॥७॥

अन्यच्च (ढ)।

दृष्टान्यपुष्टमधुरध्वनिभिर्नवोढ़ाम्
अध्यापयन्ति किल माधविका व्रतत्यः।
आलिङ्ग्य चूतमसकृत् कलकण्ठशब्दं
नूत्नप्रसूनपुलकं कुसुमागमेऽस्मिन् ॥ ८ ॥

नटी। (किञ्चिदन्यचित्ततां नाटयति) (ण)।

गुञ्जन्तः शब्दायमानाः भ्रमराः द्विरेफाः, समुत्कमनसः समुत्कानि व्यग्राणि मनांसि येषां ते तादृशाः सन्तः मधुपाने व्यग्रचित्ताः इति यावत्। पुष्पावलीं कुसुमश्रेणीं चुम्बन्ति पुष्पात् पुष्पान्तरं गत्वा रसमनुभवन्ति इत्यर्थः। स्पर्शेन उत्सारितः विकीर्णः विक्षिप्तः मल्लिकापरिमलः मल्लिकापुष्पसङ्घट्टजनितगन्धो येन तादृशः श्रीखण्डवायुः मलयमारुतः वहति इतस्ततः प्रसरति इत्यर्थः। एवम् अयं वसन्तोदयः वसन्तकालसमागमः कं जनं स्मरशराक्रान्तं कामशराधीनं न करोति ? सर्वानपि कुसुमायुधशराधीनान् करोतीत्यर्थः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ७ ॥

अन्यच्च पुनरप्याह इत्यर्थः (ढ)।

दृष्टेति। अस्मिन् कुसुमागमे कुसुमानां पुष्पाणाम् आगमो यस्मिन् तादृशे वसन्तसमये एताः माधविका व्रतत्यः माधविका लताः नूत्नानि नूतनानि प्रसूनानि पुष्पाणि एव पुलकानि यस्मिन् तत् यथा तथा चूतं रसालवृत्तम् आलिङ्ग्य परिष्वज्य दृष्टा आह्लादिता अतएव कलकण्ठशब्दम् अव्यक्तमधुरध्वनि यथा तथा अन्यपुष्टमधुरध्वनिभिः कोकिलानां मधुरकूजनैः असकृत् वारंवारं नवोढ़ां नववधूम् अध्यापयन्ति शिक्षयन्ति किल किल इति उत्प्रेक्षायाम्। एवम् आलिङ्गनमधुरवचनादिभिः पतिम् अनुरञ्जय इति नवपाणिग्रहणां वधूं शिक्षयन्ति इत्यर्थः। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ८ ॥

किञ्चिदिति। किञ्चिदन्यचित्ततां नाटयति ईषदन्यमनस्कताम् अभिनयति इत्यर्थः (ण)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सूत्र:। आर्य्ये! किमिति अन्यचित्तासि? (त)।

नटी। ण सुणिदं अज्जउत्तेण? (थ)

सूत्र:। किं तत्?

नटी। अज्ज! अज्जेव णियदान्तउरवासिणा अणअ-सिन्धुणा णरवइणा मण्डलविआरणा कादव्वा तेण अस्स-चित्तम्हि। (द)

सूत्र:। कान्ते! किमेतत् सत्यम्? (ध)

नटी। अध इं। (न)

नेपथ्ये (प)।

घटयत घटजालं तोयशून्यं पुरस्तात्
पथि तुषनखलेखा च्चिप्यतां भो नियुक्ताः!।

न श्रुतं आर्य्यपुत्रेण? (थ)।

आर्य्य! अद्यैव नियतान्तःपुरवासिना अनयसिन्धुना नरपतिना मण्डलविचारणा कर्त्तव्या तेनान्यचित्तास्मि (द)।

अथ किं (न)।

कथयतीति आर्य्ये इति। आर्य्ये! हे प्रिये! किमिति कथं अन्यचित्तासि? अन्य-मनस्कासि? त्वमिति शेषः (त)।

णेति। भवता किं न श्रुतम् इत्यर्थः (थ)।

आर्य्य इति। आर्य्य! प्रिय! नियतं यथा तथा अन्तःपुरवासिना सर्वदा अन्तःपुर-स्थायिना अनयसिन्धुना अनयानां नीतिविरुद्धकर्मणां सिन्धुः सागरः इव इति अन्वर्थनामकेन अनयसिन्धुना नरपतिना नृपेण मण्डलविचारणा मण्डलस्य राज्यस्य विचारणा विचारः कर्त्तव्या करणीया तेन अन्यचित्तास्मि अन्यमनस्कास्मि (द)।

कान्ते इति। कान्ते! प्रिये! एतत् किं सत्यम्? (ध)

सत्यमेव इत्यर्थः (न)।

नेपथ्ये इति। नेपथ्ये नाट्यशालाभ्यन्तरे केनापि पठ्यते इति शेषः (प)।

घटयतेति। अयम् अनयसिन्धुनामको नृपतिः राजा निजपुरपरिचर्य्यां

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

निजपुरपरिचर्चां कर्त्तुमेवायमुत्को
नृपतिरनयसिन्धुस्तूर्णमागच्छतीह ॥ ९ ॥

सूत्र। (आकाशे कर्णं दत्त्वा आकर्ण्य च) (फ)

नीतिर्भीतिमती दिगन्तमभजत् क्षिप्रं समं साधुभि-
र्धूर्त्तानां पटुतापरं परधनाक्रष्टं न केषां मनः ?
कान्ता कस्य बलान्न केन रमिता राज्ये यदीयेऽधुना ?
तस्य क्षौणिपतेः समागतिरिह स्यातु न युक्तं प्रिये ! ॥१०॥

तदितोऽन्यत्र गच्छावः (इति उक्त्वा निष्क्रान्तौ)।

(इति प्रस्तावना)। (ब)

कर्त्तुमेव पर्य्यवेक्षणार्थमेव कुत्रचित् किं वृत्तं शुभम् अशुभं वा जातम् इत्यादि द्रष्टुमेव उत्कः उत्कण्ठितः सन् इह संसदि तूर्णं शीघ्रम् आगच्छति आयाति राज्यस्य शुभाशुभदर्शनार्थम् अन्तःपुरमध्यात् इह शीघ्रमायाति इत्यर्थः। अतः अनयसिन्धोः राज्ञः यात्राकालोचितं सौयात्रिकं द्रव्यजातम् आहर्त्तव्यमित्याशयेनाह घटयतेत्यादि। भोः नियुक्ताः ! हे राजकर्मचारिणः ! पुरस्तात् पथि अग्रपथि वह्निर्निःसरणसम्मुखमार्गे तोयशून्यं वारिविहीनं शुष्कमित्यर्थः। घटजालं घटसमूहं घटयत सज्जीकुरुत यूयमिति शेषः, तुषसहिता नखलेखा तुषनखलेखा मध्यपदलोपिकर्मधारयः तुषनखलेखा च क्षिप्यतां विकीर्य्यतां युष्माभिरिति शेषः। मालिनीवृत्तम् ॥ ९ ॥

आकाशे इति। आकाशे कर्णं दत्त्वा आकर्ण्य च। श्रवणार्थं आकाशे तिर्य्यक्भावेन कर्णदानमभिनीय श्रवणमभिनीय च (फ)।

नीतिरिति। हे प्रिये! यदीये राज्ये यस्य राज्ये इत्यर्थः नीतिः सदाचारः भीतिमती सती साधुभिः समं सह क्षिप्रं शीघ्रं दिगन्तं दूरदेशम् अभजत् दूरदेशे अपससार। अपिच केषां धूर्त्तानां पटुतापरं चातुर्य्यनिपुणं मनः चित्तं परधनाक्रष्टं परधनैराक्रष्टं न भवति इति शेषः सर्वेषामपि भवति इत्यर्थः। पुनः कस्य कान्ता रमणी बलात् बलं प्रकाश्य ल्यप्लोपे पञ्चमी केन न रमिता उपभुक्ता सर्वेषामपि रमणी सर्वैरपि परस्परं बलपूर्वकमुपभुज्यते इत्यर्थः। शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥ १० ॥

तदिति। तत् तस्मात् इतः अस्मात् स्थानात् अन्यत्र गच्छावः यावः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(ततः प्रविशति सानुचरो नरपतिः अनयसिन्धुः)। (भ)

राजा। (स्वगतम्)। अहो दुर्दैवं कुसुमशरशरनिकर-जर्जरशरीरेण रात्रिन्दिवं परवनितानिधुवनविलीनमनसा कियत्कालं पौरपरिचर्चा न कृता। (प्रकाशम्।) (म)

अये चरश्रेष्ठ! अयथार्थवादिन्! निरूप्यतां तावत् मण्डलम्। (य)

आवामिति शेषः। इति राजागमनम् एवम्प्रकारैः प्रस्तुताक्षेपिभिर्वाक्यैः सूचयित्वा निष्क्रान्तौ नाट्यस्थानादपसृतौ। इति प्रस्तावना। तल्लक्षणं यथा। "नटी विदूषकौ वापि पारिपार्श्विक एव वा। सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते। चित्रैर्वाक्यैः स्वकार्य्योत्थैः प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथः। आमुखं तत्तु विज्ञेयं नाम्ना प्रस्तावनापि सा" (त्र)॥

तत इति। ततः प्रस्तावनानन्तरमेव सानुचरः सभृत्यवर्गः, नरपतिः राजा, अनयसिन्धुः अनयानाम् अविनयानां सिन्धुः समुद्रः अन्वर्थनामा (भ)।

स्वगतमिति। स्वगतम् आत्मगतम्। लक्षणं यथा "अश्राव्यं खलु यद्वस्तु तदिह स्वगतं मतम्।" अश्राव्यम् इति यत् अभिनेतृभिरश्राव्यं परन्तु श्रोतृभिः श्राव्यमेव। किं तत्? इत्याशयेनाह अहो इति। अहो इति विस्मये। दुर्दैवं किं दुरदृष्टमित्यर्थः। कुसुमान्येव शराः वाणाः यस्य तस्य शरनिकरेण वाणसमूहेन जर्जरं प्रपीड़ितं शरीरं यस्य तेन पुष्पवाणप्रपीड़ितशरीरेण अतः रात्रिन्दिवम् अहर्निशं परवनितायां पररमण्यां यत् निधुवनं शृङ्गारः तस्मिन् विलीनं मग्नं मनो यस्य तादृशेन मया इति शेषः कियत्कालं व्याप्य पौरपरिचर्चा मण्डलविचारः न कृता, कामवाण-जर्जरीकृतशरीरत्वेन नियतपररमणीरमणेन च मया राजकार्य्यमपि विस्मृतमिति भावः। प्रकाशम् सर्वश्राव्यं यथा तथा आह इति शेषः। प्रकाशस्य लक्षणन्तु "सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यात्।" इति (म)

तत् किम्? इत्याशयेनाह अये इति। अये! इति सम्बोधनम्। अयथार्थ-वादिन्! असत्यवचनचतुर! चरश्रेष्ठ! मण्डलं राज्यं तावत् निरूप्यतां परिज्ञाय-ताम्। मया तु वहुकालं राज्ये किं वृत्तं तन्नावगतम् इदानीं तत् ज्ञात्वा मामावेदय इति भावः (य)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

चरः। जं देव्वो आणवेदि। (र)

(इति निष्क्रम्य समन्तादवलोक्य च पुनः प्रविश्य नृपकर्ण-समीपे उच्चैः (ल)।)

देव्वी जाणिदं मण्डलरहस्सम्। (व)

राजा। कथय कथय (श)।

चरः। चिरआलं अविआलणाए मण्डले सव्वो ज्जेव ववाहारो अत्तं गदो त्ति (ष)।

राजा। (सक्रोधं) कुतः? (स)

चरः। (संस्कृतमाश्रित्य) देव! यतः।

आलिङ्गन्ति निजाङ्गनां परवधूं हित्वा जनाः साम्प्रतं
नीचः सीव्यति सत्युपानहमहो सद्ब्राह्मणानां गणे।

यद्देव आज्ञापयति (र)।

देव! ज्ञातं मण्डलरहस्यम् (व)।

चिरकालं अविचारणया मण्डले सर्व एव व्यवहारः अस्तं गतः इति (ष)।

यदिति। महाराज! यदाज्ञापयति यथादिशति तथा करोमीति भावः (र)।

इति निष्क्रम्य राजसकाशात् किञ्चिद्दूरं गत्वा गमनमभिनीय समन्तादवलोक्य च चतुर्दिक्षु अवलोकनमभिनीय च पुनः प्रविश्य राजसन्निधिं आगत्य च नृपकर्ण-समीपे मुखं नीत्वा उच्चैः तारस्वरेण आह इति शेषः (ल)।

देव इति। देव! हे महाराज! मण्डलरहस्यं मण्डलस्य रहस्यं तत्त्वं ज्ञातम् अवगतं मया इति शेषः (व)।

कथयेति। कथय कथय वद वद इति सम्भ्रमे द्विरुक्तिः (श)।

चिरकालमिति। चिरकालं बहुकालं व्याप्य अविचारणया विचाराभावेन मण्डले राज्ये सर्वं एव व्यवहारः आचारः अस्तं गतः इति (ष)।

सक्रोधं सक्रोधं यथा तथाह इति शेषः। कुतः इति। कथं व्यवहारो लुप्तः इति ज्ञायते इति शेषः (स)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वन्दन्ते द्विज मन्त्यजे निवसति व्रीड़ाविहीना जना
एवं मण्डलवैपरीत्यमधिकं जातं महाभूपते: ॥ १० ॥

अपिच ।

नारीणां नयनेऽञ्जनं न जघने सिन्दूरभामण्डिते
सीमन्ते न च नूपुरौ पदयुगे यावोऽपि नैवेक्षणे ।
वक्षोजे मणिमञ्जरी न चरणे काञ्ची कटौ नाधरे
चेत्थं वेशविपर्य्ययः प्रतिगृहं दृष्टः सकष्टं मया ॥ ११ ॥

राजा । (आकर्ण्य आत्मगतम्) चिरकालाविचारणया अयमव्यवहारो जातः पौराणां, भवतु दण्डं विधास्यामि । (ह)

आलिङ्गन्तीति। साम्प्रतम् अधुना जनाः सर्वे लोकाः, परवधूं पररमणीं हित्वा विहाय निजाङ्गनां निजवधूं आलिङ्गन्ति परिष्वजन्ते आलिङ्गनमित्युपलक्षणं उपभुञ्जते इत्यर्थः, अहो इति विस्मये, सद्ब्राह्मणानां विद्वद्विप्राणां गणे समूहे सति विद्यमाने नीचः अन्त्यजः चर्मकारः उपानहं चर्मपादुकां सीव्यन्ति आरादिभिरस्त्रैः निर्मिमीते, पुनः व्रीड़ाविहीना, निर्लज्जाः जनाः अन्त्यजे नीचे निवसति वर्त्तमाने सति द्विजं ब्राह्मणं वन्दन्ते अभिवादयन्ते प्रणमन्ति इत्यर्थः। एवं इत्थं प्रकारैः—महाभूपतेः महाराजस्य—भवतः मण्डलवैपरीत्यं राज्यस्य विपरीतव्यवहारः अधिकं यथा तथा जातं वृत्तम्। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १० ॥

नारीणामिति। नयने नेत्रे अञ्जनं कज्जलं दत्तं जघने जङ्घायां, तथा सिन्दूरभामण्डिते सिन्दूरशोभाभूषिते सीमन्ते ललाटोर्द्धस्थितकेशविभागप्रदेशे च न दत्तम्। नूपुरौ सशब्दचरणालङ्कारौ, यावोऽपि अलक्तकं च पदयुगे चरणयुगले च दत्तः ईक्षणे नयने नैव नच दत्तः। मणिमञ्जरी मणिनिर्मितः हारः वक्षोजे कुचयुगोपरि दत्ता, चरणे न दत्ता, काञ्ची मेखला कटौ नितम्बे दत्ता अधरे वदने न च दत्ता। इत्थं अनेन प्रकारेण प्रतिगृहं गृहे गृहे नारीणां कामिनीनां वेशविपर्य्ययः भूषणव्यत्यासः सकष्टं सक्लेशं यथा तथा मया दृष्टः अवलोकितः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ११ ॥

चिरेति। चिरकालाविचारणया बहुकालं व्याप्य अविचारणया विशारा-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(प्रकाशम्) अयि ! आहूयतां कुमतिवर्माख्यो मन्त्री । (च)

चरः । जं देओ आणवेदि (क) ।

(इति निष्क्रम्य तेन सह पुनः प्रविष्टः) (ख) ।

(प्रविश्य कुमतिवर्मा वामपाणिना नृपतिं नमस्कृत्य अपृष्टोऽपि सन् प्रस्फुटम्) आज्ञापयतु महाराज ! किं अनुष्ठेयम् ? (ग) ।

राजा । मन्त्रिन् ! आस्थानोचितस्थानं विना चिरं मण्डलचर्चा न क्रियते (घ) ।

यत् देव आज्ञापयति (क) ।

भावेन पौराणां पुरवासिनाम् अयम् अव्यवहारः अत्याचारः जातः संवृत्तः । भवतु तावदस्तु दण्डं शास्तिं विधास्यामि करिष्यामि (ङ) ।

प्रकाशं सर्वश्राव्यम् यथा स्यात्तथाह—अये ! भो ! आहूयतां आकार्य्यतां कुमतिवर्माख्यो कु कुत्सिता मतिः बुद्धिर्यस्य सः वर्मा वर्मोपाधिकः स एव आख्या नाम यस्य सः इति अन्वर्थनामा मन्त्री अमात्यः (च) ।

देवः महाराजः भवान् यत् आज्ञापयति आदिशति तत् करोमि इत्यर्थः (क) ।

इति उक्त्वा इति शेषः निष्क्रम्य नेपथ्याभ्यन्तरं गत्वा तेन मन्त्रिणा सह पुनः प्रविष्टः तत्रागवः इत्यर्थः (ख) ।

कुमतिवर्मा प्रविश्य राजसन्निधिं गत्वा वामपाणिना वामहस्तेन वामहस्तमुत्तोल्य नृपतिं राजानं नमस्कृत्य आह इति शेषः । किं तदित्यपेक्षायामाह अपृष्ट इति । अपृष्टोऽपि सन् अजिज्ञासितः सन्नपि प्रस्फुटं सुव्यक्तं यथा तथा आज्ञापयतु आदिशतु हे महाराज ! किं अनुष्ठेयं ? किं कर्त्तव्यं मया इति (ग) ।

मन्त्रिन् ! हे अमात्य ! आस्थानोचितं आस्थानस्य सभायाः उचितं योग्यं स्थानं विना ऋते चिरं चिरकालं व्याप्य मण्डलचर्चा मण्डलस्य चर्चा पर्य्यालोचना विचारः न क्रियते कुत्र स्थित्वा विचारं करोमि एतादृशं स्थानं निर्दिश्यतामिति भावः (घ) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मन्त्री । (ससम्भ्रमं) देव ! अत्रैव अस्ति परमरमणीयं स्थानम् (ङ) ।

राजा । निवेदय निवेदय (च) ।

मन्त्री । बन्धुरायाः कुट्टिन्याः प्राङ्गणम् (छ) ।

राजा । (साट्टहासम्) कुमतिवर्मन् ! मम चित्तेन सममभिमन्त्र्य संसदि प्रविष्टवानसि । यतो देव्या गलितकुचस्पर्श-विमुखस्य वाराङ्गनालिङ्गनाय ममापि अभिलाषः । यतः उदर-पतितस्तनीषु कुतः स्मरावस्थितिः ? (ज) ।

तथाच ।

उत्तुङ्गस्तनशैलदुर्गविषमे वामेक्षणानां हृदि
स्थित्वा यत्र बलाद्भिनत्ति हृदयं यूनां सुतीक्ष्णैः शरैः ।

ससम्भ्रमं सत्वरमाह देव ! महाराज ! अत्रैव अस्मिन्नेव अस्ति वर्त्तते परमरमणीयम् अतीव सुन्दरं स्थानं भवतां विचारयोग्यः प्रदेशः (ङ) ।

निवेदय निवेदय कथय कथय इति सम्भ्रमे द्विरुक्तिः (च) ।

प्राङ्गणं चत्वरम् (छ) ।

साट्टहासं सोच्चहासं यथा तथा आह इति शेषः । कुमतिवर्मन्निति । हे कुमति-वर्मन् ! मम चित्तेन समं मम मनसा सह अभिमन्त्र्य विचार्य्य संसदि सभायां प्रविष्ट-वानसि आगतोऽसि, यतः देव्याः महिष्याः गलितकुचस्पर्शविमुखस्य पतितकुचस्पर्श-रहितस्य पतितकुचयोः स्पर्शमपि न कृतवतः ममापि वाराङ्गनालिङ्गनाय वेश्याङ्गना-सङ्गार्थम् अभिलाषः इच्छा वर्त्तते यतः उदरपतितस्तनीषु उदरे पतितौ स्तनौ यासां तासु कुचचुम्बितनाभिदेशासु स्त्रीषु कुतः कथं स्मरावस्थितिः स्मरस्य पुष्पायुधस्य अव-स्थितिः अवस्थानं सम्भवेदिति शेषः । परन्तु पलायत इति भावः (ज) ।

तदेव प्रमाणयति । उत्तुङ्ग इति । यत्तदोः नित्यसम्बन्धात् यत्शब्द ऊहनीयः । यः पुष्पायुधः पुष्पधन्वा वामेक्षणानां वामलोचनानां रमणीनां उत्तुङ्गस्तनशैलदुर्गविषमे उत्तुङ्गस्तनशैलदुर्गेण उन्नतरकुचपर्वतदुर्गेण विषमे दुष्प्रवेश्ये

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तस्मिन्मन्मथयुद्धमर्दनवशात् पातं प्रयाते स्तने
मन्ये दुर्गपराजयादपसरेद्भीरुः स पुष्पायुधः ॥ १२ ॥

मन्त्री। तदुपसर्पावः (झ)।

राजा। (सोल्लासं मन्त्रिणा सह परिक्रामति) (ञ)।

चरः। (परिक्रम्य) (ट)।

देअ! एत्थ ज्जेव पूरदो घणदरघणसारसुरहिचन्दणमिअणाभिविविहकुसुमपरिमलो ओसरदु ता एदं बन्धुराए मन्दिरं तक्केमि इदो अणुसरदु देओ (ठ)।

देव! अत्रैव पुरतो घनतरघनसारसुरभिचन्दनमृगनाभिविविधकुसुमपरिमलोऽपसरति तस्मादिदं बन्धुराया मन्दिरमिति तर्कयामि इतोऽनुसरतु देवः (ठ)।

यत्र यस्मिन् हृदि हृदये स्थित्वा अवस्थाय सुतीक्ष्णैः शितैः शरैः नारीणां कटाक्षवाणैरित्यर्थः यूनां युवकानां हृदयं बलात् बलं प्रकाश्य भिनत्ति विदारयति। तस्मिन् स्तने कुचदुर्गे मन्मथयुद्धमर्दनवशात् मदनयुद्धे रतिक्रियारूपमदनसंग्रामे मर्दनवशात् पीड़नहेतोः मर्दनन्तूपलक्षणं पतनयोग्याधःखननादिव्यापार इत्यभ्युपगम्यते पातं पतनं प्रयाते प्राप्ते सति पतिते सति इत्यर्थः दुर्गपराजयात् युद्धकरणयोग्यस्थाननाशात् स भीरुः सन् अपसरेत् अपेयात् पलायेत इति यावत् इत्यहं मन्ये यथा राजा दुर्गपराजयात् राज्यं परित्यज्य अपसरति तद्वत् पुष्पायुधः कुचदुर्गपतनात् रमणीराज्यं परित्यज्य कुत्र स्थित्वा युद्धं करिष्यामि इति विचिन्त्य अपसरेत् इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १२ ॥

तस्मात् वाराङ्गनाङ्गसंसर्गात् उपसर्पावः गच्छावः आवाम् (झ)।

सोल्लासं सोत्साहं यथा स्यात् तथा मन्त्रिणा सह परिक्रामति गमनं नाटयति (ञ)।

परिक्रम्य गमनं नाटयित्वा आह (ट)।

देव! हे महाराज! घनतरः घनसारः कर्पूरः सुरभिचन्दनञ्च सुगन्धचन्दनं मृगनाभिश्च मृगमदः विविधकुसुमानि च नानाविधपुष्पाणि तेषां परिमलः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। (प्राङ्गणमनुसृत्य सप्रमोदं) इदं बन्धुरायाः प्राङ्गणम्, प्राप्तम् मया तीर्थशतपर्य्यटनपुण्यम् (ड)।

मन्त्री। क्व सा बन्धुरा कुट्टिनी ? (ढ)।

(ततः प्रविशति भुजङ्गशतपरिवेष्टिता बन्धुरा) (ण)।

अह्हो ! अच्चरीयं अच्चरीयम्। णणु रे भुजङ्गा ! अणयसिन्धु-णरवइणो धूत्ताणां चक्कवट्टिणो समागमो बट्टदि ता कधं ताल-जुअलझिल्लीमद्दणमिलिदाइं बसन्तसमय मुद्दिसिय गीदाइं गाइदुं विलम्बीअद (त)।

अह्हो ! आश्चर्य्यम् आश्चर्य्यम्। ननु रे भुजङ्गाः ! अनयसिन्धुनरपते धूर्त्तानां चक्र-वर्त्तिनः समागमो वर्त्तते तत्कथं तालयुगलझिल्लीमर्दनमिलितानि वसन्तसमयमुद्दिश्य गीतानि गातुं विलम्बयत (त)।

गन्धः अपसरति वहति आयाति इत्यर्थः तस्मात् कर्पूरादिसुगन्धसम्पर्किवायुवहनात् इदम् अदूरवर्त्ति बन्धुरायाः कुट्टिन्याः मन्दिरं गृहम् इति तर्कयामि सम्भावयामि देव ! हे राजन् ! इतः अस्यां दिशि अनुसरतु आगच्छतु (ठ)।

प्राङ्गणम् अनुसृत्य बन्धुरायाः चत्वरप्राप्तिम् अभिनीय सप्रमोदं सामोदम् इत्यर्थः आह। बन्धुरायाः इदं प्राङ्गणं चत्वरम्। तीर्थशतपर्य्यटनपुण्यं बहुतीर्थ-पर्य्यटनेन यादृशं पुण्यं तादृशं मया प्राप्तं लब्धं बन्धुरायाः एकप्राङ्गणप्राप्त्या शत-शततीर्थपर्य्यटनफलं मया लब्धमिति भावः (ड)।

क्व कुत्र सा बन्धुरा कुट्टिनी (ढ)।

ततः मन्त्रिण आह्वानानन्तरं प्रविशति रङ्गभूमौ आयाति भुजङ्गशतपरिवेष्टिता, भुजङ्गशतेन जारशतेन परिवेष्टिता मिलिता सती आह चेत्यूह्यम् (ण)।

अह्हो इति विस्मये आश्चर्य्यम् आश्चर्य्यम्। अभूतपूर्वमेतत्।

ननु रे इति तुच्छसम्बोधने (ह्याँरे इति भाषा) भुजङ्गाः ! जाराः ! धूर्त्तानां शठानां चक्रवर्त्तिनः अधिपस्य अनयसिन्धुनरपतेः अनयसिन्धु-राजस्य समागमः आगमनं वर्त्तते भवति तत् कथं किमर्थं वसन्तसमयं सुरभि-

CC-0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(उपसृत्य भुजङ्गाः । सहर्षम्) (थ)

महुमत्तमहुव्वदराअयुतो कलकण्ठविलासिणिगाणरुतो ।
युअचित्तविआरणपञ्चशरो तुह भोदु महुव्वहुपीदिअरो ॥१२॥

(इति पुनः पुनर्नाटयति) (द)

राजा । (आकर्ण्य कर्णे स्वैरं) हे कुमतिवर्मन्! किञ्चिदियं प्रार्थयते (ध) ।

कुमतिः । निखिले जगति महापातकिनो भवन्त एव, तत् सर्वान् विहाय ते शिरसि भविष्यति वज्रपातः (न) ।

मधुमत्तमधुव्रतरागयुतः कलकण्ठविलासिनीगानरुतः ।
युवचित्तविदारणपञ्चशरः तव भवतु मधुर्बहुप्रीतिकरः ॥ १२ ॥

कालम् उदिश्य तालयुगलझिल्लीमर्दनमिलितानि तालयुगलं कांस्यनिर्मितः वाद्यविशेषः झिल्ली च (झाँज्) मर्दनं च (मादल) तैः लयप्रदवाद्यविशेषैः मिलितानि सङ्गतानि गीतानि गानानि गातुम् उपकण्ठयितुं विलम्बयत चिरयत यूयमिति शेषः,'जिज्ञासायां लोट् (त) ।

भुजङ्गाः जाराः उपसृत्य समीपं गत्वा सहर्षं साह्लादं यथा तथा आह (थ)।

मधुमत्तेति। मधुमत्तानां मधुपानोन्मत्तानां मधुव्रतानां मधुमात्रपायिनां भ्रमराणां रागेण मञ्जुगुञ्जनेन युतः युक्तः, पुनः कलकण्ठविलासिनीनां मनोहरकण्ठध्वनिविशिष्टानां कामिनीनां गानस्य रुतं शब्दः यस्मिन् सः, तथा यूनां युवकानां चित्तविदारणः हृदयविदारकः पञ्चशरः पुष्पायुधो यस्मिन् सः, मधुः वसन्तः तव बहुप्रीतिकरोऽतिसुखकरो भवतु आस्ताम् ॥ १२ ॥

इति सङ्गीतकं पुनः पुनः वारंवारं नाटयति अभिनयति (द)।

आकर्ण्य श्रुत्वा कर्णे श्रुतिसमीपे स्वैरं मन्दं मन्दं यथा स्यात्तथा आह इति शेषः। हे कुमतिवर्मन्! इयं वन्धुरा किञ्चित् प्रार्थयते याचते अभिलषति इत्यर्थः (ध)।

निखिले जगति इह चराचरे भवन्त एव महापातकिनः महापापाचारिणः तत् तस्मात् सर्वान् जनान् विहाय परित्यज्य ते तव शिरसि मूर्ध्नि वज्रपातः अशनि-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। न ज्ञायते किमेवं भविष्यति, तदा किं विधेयम्? (प)

मन्त्री। दैन्यं प्रकटीकृत्य अत्रैव उपवासत्रयं विधेयमिति। (फ)

राजा। (आत्मगतम्) अलं भयेन, प्रणम्य एनां प्रतारयामि। (ब)

(प्रकाशम्।)

मातर्बन्धुरे! अयमहं प्रणमामि। (भ)

बन्धुरा। मियङ्कलेहा दे सुप्पसणा भोदु (म)।

राजा। (सहर्षमात्मगतं) निस्तीर्णोऽस्मि महापातकात् न प्रार्थितमनया किञ्चित्। (य)

मृगाङ्कलेखा ते सुप्रसन्ना भवतु (म)।

पतनं भविष्यति। ये व्ययं कर्त्तुमुद्यताः त एव अशनिपतनेन आत्मपातनमपि न गणयन्ति, सुतरां त एव महापातकिनः इत्यहं मन्ये (न)।

किमेवं भवेत् इति न ज्ञायते न अवगम्यते मया इति शेषः। तदा तर्हि किं विधेयं? किमनुष्ठेयम्? (प)।

दैन्यं दरिद्रतां प्रकटीकृत्य आश्रित्य अत्रैव अस्मिन्नेव तीर्थे, उपवासत्रयं विधेयमनुष्ठेयमिति (फ)।

अलं भयेन? भयेन किं? प्रणम्य प्रणामं कृत्वा एनां बन्धुरां प्रतारयामि वञ्चयामि प्रणामेनैव अस्याः सन्तोषमुत्पादयामीति भावः (ब)।

मातर्बन्धुरे! अयम् अहम् एषोऽहं प्रणमामि अभिवादये (भ)।

मृगाङ्कलेखा नाम्नी काचित् नायिका, ते तव सुप्रसन्ना सन्तुष्टा भवतु इति आशीर्वादवचनम् आह) (म)।

अपितु महापातकभयात् महापापकरणात् निस्तीर्णोऽस्मि मम महापातकाशङ्का नास्ति यतः अनया बन्धुरया किञ्चित् किमपि न याचितं प्रार्थितम् (य)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(प्रकाशं) क्व सा मृगाङ्कलेखा ? (र)

ततः प्रविशति विशेषालङ्कृतशरीरलतिका मृगाङ्कलेखा। (ल)

मृगा। (सस्मितम्) अम्ब ! को एषो ? (व)।

बन्धुरा। पुत्ति ! ण आणासि ? अणयसिन्धु भुमिस्सरो दे दंशनत्थी (श)।

मृगा। (सस्मितं) इदो अहिग्रं किं पुण्णम् ? (ष)

राजा। (नायिकामवलोक्य) अहो ! आश्चर्य्यमस्याः। (स)

सञ्जातेन्दुपराभवं परिलसद्ब्रालोलनेत्राञ्जनं

भ्रान्तभ्रूलतमैणनाभितिलकं श्रीखण्डपत्रालकम्।

अम्ब ! क एषः (व)।

पुत्रि ! न जानासि ? अनयसिन्धुः भूमीश्वरः ते दर्शनार्थी (श)।

इतोऽधिकं किं पुण्यं ? (ष)

क्व कुत्र सा मृगाङ्कलेखा ? (र)।

ततः प्रविशति इत्यादि स्पष्टम् (ल.)।

अम्ब ! हे मातः ! (व)।

पुत्रि ! वत्से ! एनं न जानासि न अवगच्छसि। एषः अनयसिन्धुः भूमीश्वरः नृपतिः ते तव दर्शनार्थी दर्शनाभिलाषी, त्वां द्रष्टुमागत इति भावः (श)।

इतः अस्मात् मत्कर्मकदर्शनादन्यत् अधिकं किं पुण्यं ? मत्कर्मकदर्शनादृते पुण्यं नास्तीति भावः (ष)।

अहो इति विस्मये (स)।

सञ्जातेति। अस्याः मृगाङ्कलेखायाः वरतनोः अनवद्याङ्ग्याः आश्चर्य्यम् अपूर्वम् आस्यम् वदनं कस्य जनस्य प्रियं मनोहारि न भवति ? अपि तु सर्वेषामेव भवतीत्यर्थः। तदास्यं विशिनष्टि। सञ्जातेन्दुपराभवं सञ्जातः सम्भूतः इन्दोश्चन्द्रस्य पराभवः पराजयो यस्मात् तथाभूतम् अस्याः सर्वावयवानवद्यवदनदर्शनेन इन्दुरपि पराभवसमन्वितेति भावः। तथा परिलसद्ब्रालोलनेत्राञ्जनं परिलसत् संशोभि

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

बन्धूकाधरसुन्दरं सुरमुनिव्यामोहि वाक्यामृतं
त्रैलोक्याद्भुतपङ्कजं वरतनोरास्यं न कस्य प्रियम् ? ॥ १४ ॥

अपि च । अस्या धामसरोवरे भुजविसे वक्त्रारविन्दे भ्रम-
न्नेत्रभ्रूभ्रमरे सुयौवनजले कस्तूरिकापङ्किले ।
वक्षोजप्रतिकुम्भिकुम्भदलनक्रोधादुपेत्य द्रुतं
मग्नश्चित्तमतङ्गजः कथमसावुत्थाय निर्य्यास्यति ? ॥ १५ ॥

व्यालोलनेत्रयोः चञ्चलनयनयोः अञ्जनं कज्जलं यस्मिन् तथाभूतं तथा भ्रान्तभ्रूलतं भ्रान्ते घूर्णती भ्रूलते यस्मिन् तथाभूतं भ्रूविक्षेपादियुतमित्यर्थः। तथा ऐण-नाभितिलकम् ऐणनाभिः मृगमदः तन्निर्मितं तिलकं यस्मिन् तथाभूतं तथा श्रीखण्डपत्रालकं श्रीखण्डः चन्दनविशेषः तेन रचितं पत्रालकं यस्मिन् तत् तादृशं ललाटन्यस्तचन्दनविन्दुशोभि इत्यर्थः। तथा बन्धूकाधरसुन्दरं बन्धूकं रक्तवर्णपुष्प-विशेषः तद्वत् योऽधरः तेन सुन्दरं मनोज्ञं तथा सुरमुनिव्यामोहि वाक्यामृतं सुराणां मुनीनाञ्च व्यामोहि मोहजनकं वाक्यामृतं वचनपीयूषं यस्मिन् तत् यथा त्रैलोक्याद्भुतपङ्कजं त्रैलोक्ये त्रिभुवने अद्भुतपङ्कजमिव अभूतपूर्वसरोज स्वरूपमित्यर्थः। वदनमीदृक् न मया कदाप्यवलोकितमिति भावः। शार्दूलविक्री-ड़ितं वृत्तम् ॥ १४ ॥

अस्या इति। अस्याः मृगाङ्कलेखायाः सुयौवनजले सुयौवनं तारुण्यमेव जलं यस्मिन् तथाभूते कस्तूरिकापङ्किले मृगमदरूपपङ्कान्विते तथा तथा वक्त्रारविन्दे वक्त्रं मुखमेव अरविन्दं पद्मं यस्मिन् तथाभूते, तथा भुजविसे भुजौ करावेव विसे मृणाले यस्मिन् तथाभूते, तथा भ्रमन्नेत्रभ्रूभ्रमरे भ्रमन्तौ नेत्रभ्रूभ्रमरौ यस्मिन् तादृशे धामसरोवरे देहसरसि वक्षोजप्रतिकुम्भिकुम्भदलनक्रोधात् वक्षोजौ कुचा-वेव प्रतिकुम्भिनः प्रतिद्वन्द्विदन्तिनः यौ कुम्भौ तयो र्दलनाय मर्दनाय उत्पन्नः यः क्रोधः कोपः तस्मात् द्रुतं सरभसम् उपेत्य गत्वा मग्नः चित्तमतङ्गजः मनोगजः कथं केन प्रकारेण उत्थाय देहसरोवरादिति शेषः। निर्य्यास्यति ? निर्गमिष्यति ? न केनापि प्रकारेण उत्थातुं समर्थो भविष्यति इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १५ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(पुनर्बन्धुरामन्यमनस्कामवलोक्य) बन्धुरे! कथमन्यहृदयासि? (छ)।

बन्धु। देब्बो मिअङ्कलेहां मम्महतन्तं अज्झाबअत्थं वीस्सभण्ड उअज्झाओ आगमिस्सदि एदेण अण्णहिअआम्हि। (च)

राजा। (सहर्षम्) अस्माकं कुलपुरोहितः स एव। (ज)

नेपथ्ये।

दिनोपवासी तु निशामिषाशी
जटाधरः सन् कुलटाभिलाषी।
अयं कषायाम्बरचारुदण्डः
शठाग्रणीः सर्पति विश्वभण्डः॥ १६॥

देव! मृगाङ्कलेखाया मन्मथतन्त्रमध्यापयितुं विश्वभण्डः उपाध्याय आगमिष्यति एतेन अन्यहृदयास्मि (च)।

कथं अन्यहृदयासि? अन्यमनस्कासि? (छ)

देव! महाराज! मृगाङ्कलेखां मम सुतां मन्मथतन्त्रं कामशास्त्रम् अध्यापयितुं पाठयितुं विश्वभण्डः विश्वस्य भण्ड इति अन्वर्थनामा उपाध्यायः अध्यापकः आगमिष्यति एतेन हेतुना अन्यहृदयास्मि अन्यमनस्कास्मि (च)।

अस्माकं कुलपुरोहितः वंशपुरोधाः (ज)।

नेपथ्ये रङ्गशालाभ्यन्तरे पठति दिनोपवासीति। दिनोपवासी दिवा अनाहारी, तु पुनः निशामिषाशी निशायां रात्रौ आमिषाशी मत्स्यमांसादिभोजी तथा जटाधरः जटिलः सन् कुलटाभिलाषी वेश्यागमनोत्सुकः तथा कषायाम्बरचारुदण्डः कषायं गैरिकादिना रक्तम् अम्बरं वस्त्रं यस्य स, तथा चारुः सुन्दरः दण्डः यष्टिः यस्य स चेति "विशेषणे न च" इति सूत्रेण कर्मधारयः। तथा शठाग्रणीः शठानां धूर्त्तानां अग्रणीः अग्रेसरः विश्वभण्डः तन्नामा अध्यापकः सर्पति गच्छति। उपेन्द्रवज्रावृत्तम्॥ १६॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(ततः प्रविशति विश्वभण्डः कलहाङ्कुरेण छात्रेण अनुगम्य-मानः परिक्रम्य समन्तादवलोक्य च)। (क)

विश्वः। अहो ! अभिनवकुसुमकालो वर्त्तते।

अपिच।

कुसुमशरसखो विनोदिबन्धु-
र्विविधविलासकलापमानधामा।
मदयति हृदयान्ययं जनानां
सुरभिरिवासवसञ्चयः सुगन्धिः॥ १७॥

(पुनःछात्रमवलोक्य पठति।)

आकाशे प्रसरन्ति तालयुगलस्वानाः सझिल्लीरवाः
सर्व्वाशामुखरो ध्वनत्यविरतं मन्दं मृदङ्गध्वनिः।

कलहाङ्कुरेण कलहस्य विवादस्य अङ्कुरः बीजभूतः इति सार्थकनामधेयेन छात्रेण अन्तेवासिना (क)।

अहो ! विस्मये, अभिनवकुसुमकालः नूतनसुरभिसमयः। तं विशिनष्टि अपिचेति। अपिच पुनरपि। कुसुमशरसखः कुसुमशरस्य कामस्य सखा सुहृत्, "राजाहः सखिभ्यष्टच्" इति टच् समासान्तः। तथा विनोदिबन्धुः विनोदिनां विलासिनां बन्धुः। तथा विविधविलासकलापानां बहुविधरतिशास्त्रपण्डितानां मानस्य धाम प्रभावो यस्मात् तथाभूतः। "धाम रश्मौ गृहे देहे स्थाने जन्मप्रभावयोरिति" मेदिनी। अयं सुरभिः वसन्तसमयः सुगन्धिः सुरभिः आसवसञ्चयः मदसमूह इव जनानां विलासिनां हृदयानि मनांसि मदयति विक्षेपयति। उपमेयसुरभिपदविशेषणानि उपमानासवसञ्चय इतिपदेऽपि योज्यानि। आसवेन विलासिनां यथा चित्तविकारो जायते तथा अनेन सुरभिणापि। पुष्पिताग्रावृत्तम्॥ १७॥

वसन्ताविर्भावसुपवर्णयन्नाह आकाश इति। तालयुगलस्वानाः तालयुगलस्य कांस्यनिर्मितवाद्यविशेषस्य स्वानाः ध्वनयः, सझिल्लीरवाः झिल्लीरवैः कांस्यनिर्मितवाद्यविशेषध्वनिभिः सह वर्त्तमानाः सन्तः आकाशे नभसि प्रसरन्ति तालयुगलध्वनयः झिल्लीरवैः सह गगनमण्डलं पूरयन्ति इत्यर्थः। तथा सर्वाशामुखरः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कर्पूरागुरुगन्धबन्धु रनिलो व्याप्नोति सर्व्वा दिशो
गेहे कस्य महोत्सवोऽद्य नियतं वत्स ! द्रुतं ज्ञायताम् ॥१८॥

(परिक्रम्य कलहाङ्कुरः) भअवं ! बन्धुराए कुट्टिणीए खिलए महुस्सबो बट्टदि) (ख)।

विश्वः। (सहर्षं) वत्स ! पूर्वसंवत्सरे भोजयितुं तया निमन्त्रिता वयम् तदयमवसरः (ग)।

(इति परिक्रम्य बन्धुरायाः प्राङ्गणं प्रविष्टः।)

बन्धु। उअज्झाअ ! एदं भग्गासणं उवबिसदु अज्जो। (घ)

विश्वः। (नाट्येन उपविश्य ससम्भ्रमं) मातर्बन्धुरे ! प्रणमामि (ङ)।

भगवन् ! बन्धुरायाः कुट्टिन्याः निलये महोत्सवो वर्त्तते (ख)।

उपाध्याय ! इदं भग्नासनम् उपविशतु आर्यः (घ)।

सर्वासु आशासु दिक्षु मुखरः सञ्चारी मृदङ्गध्वनिः मुरजरवः मन्दं यथा तथा अविरतं निरन्तरं धाति शब्दायते। तथा अनिलो वायुः कर्पूरागुरुगन्धबन्धुः कर्पूरागुरुचन्दनगन्धसहचरः सन् सर्वाः दिशः व्याप्नोति परिपूरयति सर्वासु दिक्षु वहतीत्यर्थः। हे वत्स ! अद्य कस्य गेहे गृहे नियतं निरन्तरं महोत्सवः महाह्लादजनकःव्यापारः भवति ? तत् द्रुतं शीघ्रं ज्ञायताम् अवगम्यताम्। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १८ ॥

भगवन् ! प्रभो ! महोत्सवः महामोदजनकव्यापारः वर्त्तते, भवति (ख)।

पूर्वसंवत्सरे गतवत्सरे, तया कुट्टिन्या, निमन्त्रिताः सुब्राह्मणबुद्ध्या आहूताः इत्यर्थः। तदयमवसरः तत् तस्मात् अयं समयः पूर्ववत्सरे यदा आहूताः वयम्, अस्मिन् वर्षे सोऽयं समयः अतस्तत्र गन्तव्यमिति भावः (ग)।

उपाध्याय ! हे आचार्य ! इदं भग्नासनं जीर्णकाष्ठासनम् उपविशतु अधितिष्ठतु (घ)।

मातर्बन्धुरे ! कुट्टिन्यां मातृसम्बोधनसूचितम्, नायिकायोजिकतया मातृसम्बोधनव्यवहारः अद्यापि दृश्यते। प्रणमामि अभिवादये (ङ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

पुत्त ! मअणसमुद्दसन्तरणं भोदु (च) ।

विश्वः । (नायिकामवलोक्य ।)

मदनपयोनिधितरणं भवति तदा पीवरकुचकुम्भो मे ।

यद्यवलम्बितुमस्या लभ्यत एवैणनेत्रायाः ॥ १९ ॥

नायिका । (सस्मितमालोकयति) ।

राजा । (स्वगतं) महामहोपाध्यायो विश्वभण्डः । (छ)

कुलटाकुलार्चिताया बन्धुराया लब्धाशीर्वादः पार्श्वतः समुपविष्टः शुभाशीर्वादं संग्रहीतुम् । (प्रकाशं) भगवन् ! प्रणमामि (ज) ।

विश्वः । भो कलहाङ्कुर ! द्रुतं देहि राज्ञे आशीर्वादम् (झ) ।

पुत्र ! मदनसमुद्रसन्तरणं भवतु (च) ।

मदनसमुद्रसन्तरणं मदनसमुद्रे कामसागरे सन्तरणं भवतु ते इति शेषः । त्वं कामसागरस्रोतसि सन्तर इति भावः । यद्वा मदनसमुद्रस्य कामसागरस्य सन्तरणं पारगमनं भवतु ते । कामसागरस्य पारं गच्छ इति भावः (च) ।

मे मम मदनपयोनिधितरणं कामसागरे सन्तरणं कामसागरस्य सन्तरणं वा भवति तदा तस्मिन् सन्तरणसमये यदि अस्याः एणनेत्रायाः मृगाक्ष्याः पीवरकुचकुम्भः पीनोन्नतकुचकलसः अवलम्बितुं आश्रितुं लभ्यते यदि अस्याः पीनोत्तुङ्गकुच-कलसलाभः स्यात् तर्हि कामसागरसन्तरणं घटेत, अन्यथा कथं सम्भवेत् ? इति भावः । आर्य्यावृत्तम् ॥ १९ ॥

महामहेति । महामहोपाध्यायः उपाध्यायाग्रगण्यः विश्वभण्डः (छ) ।

यतः कुलटायाः कुलं समूहः तेन अर्चितायाः पूजितायाः सकल गणिकामान्यायाः बन्धुरायाः लब्धाशीर्वादः प्राप्ताशीर्वादः सन् पुनः शुभाशीर्वादं संग्रहीतुं लब्धुं पार्श्वतः अस्याः पार्श्वे समुपविष्टः । भगवन् ! प्रभो ! प्रणमामि अभिवादये (ज) ।

द्रुतं सत्वरं, राज्ञे महाराजाय, आशीर्वादम् आशीर्वचनं देहि ददस्व (झ) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कलहाङ्कुरः। (साट्टहासं शङ्काशनस्थचितं दूर्वाक्षतमादाय संस्कृतमाश्रित्य उच्चैः) नेत्रे पुष्पोदयो भवतु भवताम्। (ञ)

अपिच।

शत्रोर्वृद्धिर्भियो वृद्धिर्वृद्धिर्व्याधेर्ऋणैनसाम्।
दुर्गतेर्दुर्मतेर्वृद्धिः सन्तु ते सप्त वृद्धयः॥ २०॥

(इति पठित्वा राजशिरसि दूर्वाक्षतमर्पयति।)

राजा। भगवन्! कोऽयं दुष्टवटुः? (ट)

विघ्नः। अयमविदितो भवता?। (ठ)

निजवंशधूमकेतुर्भृशमघसेतुः प्रमादचयहेतुः।
परवित्तहरणशूरः कुमतिः कलहाङ्कुरः क्रूरः॥ २१॥

(शङ्काशनेति। शङ्काशनस्थचितं शङ्काशनेन भङ्ग्या खचितं युक्तं दूर्वाक्षतं दूर्वासहिततण्डुलम् आदाय गृहीत्वा भवतां नेत्रे नयने. पुष्पाणां अश्रूणामुदयः प्रकाशो भवतु, भवतां नयनजलाविष्कारी भवतु इत्यर्थः (ञ)।

शत्रोरिति। शत्रोः रिपोः वृद्धिः प्रबलता, तथा भियः भयस्य वृद्धिः आतिशय्यं तथा रोगस्य वृद्धिः प्राबल्यं तथा ऋणानाम् एनसां पापानाञ्च वृद्धिः बहुलता दुर्गतेः दुर्दशायाः आतिशय्यं दुर्मतेः दुष्टबुद्धेः वृद्धिः वर्द्धनं, ते तव एताः सप्त वृद्धयः उत्कर्षाः सन्तु भवन्तु। अनुष्टुप् वृत्तम्॥ २०॥

दुष्टवटुः कुत्सितब्राह्मणः (ट)।

अविदितः अज्ञातः भवता एष न ज्ञायते इत्यर्थः (ठ)।

ब्राह्मणं विहणोति निजेति। अयं निजवंशधूमकेतुः स्ववंशनाशहेतुः यथा धूमकेतुः लोकनाशाय उदेति तद्वत् अयं स्ववंशनाशाय सञ्जातः। तथा अघसेतुः अघानां पापानां सेतुः सोपानं भृशं अतिशयं यथा स्यात् तथा पापप्रवर्त्तकी भवति इत्यर्थः। तथा प्रमादचयहेतुः प्रमादचयस्य असत्कार्य्यसमूहस्य हेतुः कारणं, तथा परवित्तहरणशूरः परधनापहरणदक्षः। तथा कुमतिः कु कुत्सिता मतिर्यस्य सः कुबुद्धिरित्यर्थः, क्रूरः खलः, कलहाङ्कुरः इति प्रसिद्धनामा। आर्य्यावृत्तम्॥ २१॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(पुनर्बन्धुराभवलोक्य) भो वत्स! कलहाङ्कुर!

प्रलम्बितपयोधरा क्षतरजा विकारास्पदं
सदा विगतहंसका तिमिरलुप्ततारारुचिः।
तिरस्कृतनिशाकरा गतवया इयं बन्धुरा
सदा सपदि दृश्यतां जलधरागमश्रीरिव॥ २२॥

बन्धुरां विशिनष्टि प्रलम्बितेति। इयं बन्धुरा सदा जलधरागमश्रीरिव जलधराणां मेघानां आगमः उदयो यस्मिन् सः प्रावृट्काल इत्यर्थः तस्य श्रीरिव शोभेव सपदि हठात् दृश्यताम अवलोक्यतां हठात् दर्शनेन वर्षाकालश्रीरिव लक्ष्यते इति भावः। सा प्रलम्बितपयोधरा प्रलम्बितौ पतितौ पयोधरौ स्तनौ यस्याः सा कुचचुम्बितनाभिदेशा इत्यर्थः। अन्यच तु प्रलम्बिताः जलभारेण नम्रीभूताः पयोधराः मेघाः यत्र सा। तथा क्षतरजाः क्षतं नष्टं रजो यस्याः सा वयोऽधिकत्वेन निवृत्तरजस्का इत्यर्थः। अन्यत्र क्षतानि नष्टानि रजांसि पांशवो यस्याः सा पञ्चम्यन्ताग्यपदार्थबहुव्रीहिः वृष्टियाजलेन नष्टधूलिका इत्यर्थः। तथा विकारास्पदं विकाराणां वीभत्सानाम् आस्पदं स्थानं सर्ववीभत्सभूमिरित्यर्थः। अन्यत्र तु विकाराणां रोगादीनाम् आस्पदम् आकरः वर्षासु प्रायेण शरीरिणां विकृतिबाहुल्यदर्शनात् विकारास्पदमिति सङ्गच्छते। तथा सदा विगतहंसका सदा विगतौ सर्वदा विरहितौ हंसकौ पादकटकौ नूपुरौ इत्यर्थः यस्याः सा सर्वदा चरणभूषणरहिता इत्यर्थः। अन्यत्र सदा विगताः अन्तर्हिताः हंसाः मरालाः जलचरपक्षिविशेषाः इत्यर्थः यत्र वर्षाबाहुल्यात् हंससमागमरहिता इत्यर्थः। तथा तिमिरलुप्ततारारुचिः, तिमिरेण चक्षूरोगविशेषेण लुप्ता नष्टतारारुचिः कनीनिकाकान्तिर्यस्याः सा नेत्ररोगयुक्ता इत्यर्थः। अन्यत्र तिमिरेण मेघबाहुल्यात् गाढान्धकारेण लुप्ताः अदृष्टाः ताराणां नक्षत्राणां रुचयः दीप्तयो यत्र सा। तथा तिरस्कृतनिशाकरा तिरस्कृताः भर्त्सिताः निशाकराः पेचकाः यया यद्वा तिरस्कृता निशायाः रजन्याः कराः अंशवः अन्धकाराः इत्यर्थः यया सा अन्धकारविनिन्दितवर्णा इत्यर्थः। अन्यत्र तिरस्कृतः आच्छादितः निशाकरः शशधरो यया सा अदृष्टशशधरा इत्यर्थः। तथा गतवयाः गतम् अतीतं वयो यौवनकालं यस्याः सा अतिवृद्धा इत्यर्थः। अन्यत्र

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वत्स ! वन्दनीयतरां बन्धुरामुपसृत्य नमस्कुरु। (ड)

कलहः। (सहर्षोल्लासं परिक्रम्य बन्धुरायाश्चरणद्वयमध्य-मागतो दण्डवत्प्रणम्य पुनरूर्द्ध्वं जघनमालोक्य सहस्ततालमुच्चै-र्विहस्य संस्कृतमाश्रित्य)

भो महामहोपाध्याय ! आश्चर्य्यमस्या बन्धुराया अधोमुखे श्मश्रुश्रेणी। (ढ)

अपिच।

स्तनौ तुङ्गौ निपतितौ कामसंग्राममर्दितौ।
पुरस्तादवलोक्यास्या भगं शुष्कं भयादिव ॥ २३ ॥

बन्धु। (सस्मितं) नष्टो बटुश्री सत्यकं कलहाङ्कुराभि-धाणो इमस्य। (ण)

नष्टो वटुः सार्थकं कलहाङ्कुराभिधानमस्य (ण)।

गतानि स्वस्थानप्रस्थितानि वयांसि पक्षिणः यत्र सा। एवं समासवैचित्र्येण विशेषणानि उभयत्र योज्यानि। पृथ्वीवृत्तम् ॥ २२ ॥

वन्दनीयतरां परमपूजनीयाम् उपसृत्य समीपं गत्वा नमस्कुरु प्रणम (ड)।

महामहोपाध्याय ! हे गुरो ! आश्चर्य्यम् अद्भुतमेतत्। यत् अधोमुखे भगे श्मश्रुश्रेणी दाड़िका विराजते इति शेषः। भगे श्मश्रुवत् लोमराजिविशिष्टत्वेन भयजनितशुष्कत्वादिधर्मवत्तया च मुखत्वारोपः इति कवेरभिप्रायः (ढ)।

भगस्य शुष्कत्वधर्मवत्तां प्रकटयति अपि चेति। अस्याः भगं, पुरस्तात् पुरोभागे कामसंग्राममर्दितौ स्मरयुद्धदलितौ तुङ्गौ उन्नतौ स्तनौ कुचौ निपतितौ अवलोक्य दृष्ट्वा भयात् भयं प्राप्य इव शुष्कम् अभवत् इति शेषः। यथा भयजनकव्यापारं दृष्ट्वा जनानां मुखं शुष्यति तद्वत् शुष्कमभवदिति भावः। अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ २३ ॥

नष्ट इति। नष्टः भ्रष्टः वटुः ब्राह्मणः, अस्य कलहाङ्कुराभिधानं, कलहानां विवादानाम् अङ्कुरः बीजभूतः एव अभिधानं नाम सार्थकं अर्थानुरूपम् (ण)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्वः। (नायिकामवलोक्य) अहो! तरुण्या भाव-
प्रकर्षः। (त)

स्वैरं सस्मितमीक्षते क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते
रोमाञ्चं तनुते मुहुस्तनतटे व्यालम्बते नाम्बरम्।
आलिङ्गत्यपरां तनोति चिकुरं प्रत्युत्तरं याचते
केयं कामकला विलासवसतिर्लोलेक्षणा भाविनी? ॥२४॥

अपिच। खेलत्खञ्जननेत्रया परिलसत्स्वर्णारविन्दास्यया
पीनोत्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसन्मध्यया।

अहो इति विस्मयार्थकमव्ययम्। तरुण्याः युवत्याः भावप्रकर्षः, निर्विकार-चित्तस्य प्रथमविक्रियायाः आतिशय्यम्। निर्विकारचित्तस्य प्रथमविक्रियायाः एतादृशी उन्नतिः मया कदापि न दृष्टा इति भावः। भावस्य लक्षणं "निर्वि-कारात्मके चित्ते भावः प्रथमविक्रिया॥" (त)।

भावप्रकर्षं विशिनष्टि स्वैरमिति। विलासवसतिः विलासानां भावादीनां वसतिः आश्रयः, तथा लोलेक्षणा चञ्चलनयना भाविनी रसविशेषचतुरा, इयं काम-कला रतिस्वरूपा यद्वा, कामस्य पुष्पायुधस्य कला अंशरूपा इत्यर्थः। विधाता कामनिर्माणसामग्र्यवशेषेण निर्मिता इति भावः। का? या स्वैरं मन्दं मन्दं सस्मितं समृदुहासं यथा तथा ईक्षते अवलोकयति दृष्ट्या स्वाभिलाषं प्रकटयति इत्यर्थः तथा क्षणं व्याप्य अलम् अत्यर्थं व्याजृम्भते जृम्भणेन स्मरभावं प्रकाशयतीत्यर्थः। तथा वेपते कम्पते च तथा रोमाञ्चं रोमहर्षं तनुते प्रकटयति सात्त्विकभावावि-र्भावेन कम्पनं रोमहर्षञ्च प्रकाशयतीति भावः। तथा मुहुर्वारंवारं स्तनतटे कुच-तटे अम्बरं वसनं न व्यालम्बते न धारयति कुचतटात् वसनं संनीसंस्रते इति भावः। तथा अपरां सखीम् आलिङ्गति परिष्वजते, तथा चिकुरं कुन्तलं तनोति विस्ता-रयति, तथा प्रत्युत्तरं प्रतिवचनं याचते प्रार्थयते किञ्चिन्नोक्तापि स्वसखीभ्यः प्रतिवचनमभिलषतीति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम्॥ २४॥

पुनरपि वर्णयति अपि चेति। खेलत्खञ्जननेत्रया खेलत्खञ्जनस्य क्रीड़त्-खञ्जनपक्षिविशेषस्य इव नेत्रे नयने यस्याः तया क्रीड़त्खञ्जनगञ्जननयनया इत्यर्थः।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

स्फीतस्फीतनितम्बया क्षणमपि व्यालोकितश्चानया
किं न स्याद्वशिनां वरः स्मरहरः स्मारैः शरैर्जर्जरः ? ॥२५॥

बन्धु। उअज्झाय ! एषा मियङ्कलेहा मे पुत्ती मन्मह-तन्तं पठिदुं सुसज्जिदा वट्टदि। (थ)

विश्वः। (विहस्य) अस्माकमध्यापनशून्यमन्दिरं एव वर्त्तते। (द)

उपाध्याय ! एषा मृगाङ्कलेखा मे पुत्री मन्मथतन्त्रं पठितुं सुसज्जिता वर्त्तते (थ)।

तथा परिलसत्स्वर्णारविन्दास्यथा परिलसत् शोभमानं स्वर्णारविन्दं स्वर्णकमलमिव आस्यम् आननं यस्याः तथाभूतया तथा पीनोत्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसन्मध्यया, पीनयोः पीवरयोः उत्तुङ्गयोः अत्युच्छ्रितयोः निरन्तरयोः निरवकाशयोः स्तनयोः कुचयोः भरेण भारेण व्यालोलः आघूर्णः सन् सुन्दरः क्षीणात् क्षीणतरः इति यावत्, मध्यः मध्यभागः कटिः यस्याः तया स्फीतस्फीतनितम्बया स्फीतस्फीतः अति-विशालः नितम्बः पश्चाद्भागो यस्याः तथाभूतया अनया भाविन्या मृगाङ्कलेखया इति यावत्। क्षणमपि क्षणकालमात्रमपि व्याप्य व्यालोकितः प्रेक्षितः सन् वशिनां वरः श्रेष्ठः महायोगीत्यर्थः स्मरहरः स्मरारिः उमापतिः स्मारैः स्मरसम्बन्धिभिः शरैः कामवाणैरित्यर्थः जर्जरः मर्मताड़ितः किं न स्यात् ? अपि तु स्यादेव। एतया अव-लोकितस्य स्मरहरस्यापि हरस्य धैर्य्यच्युतिः स्यात् का कथा अन्येषाम् इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ २५ ॥

मे पुत्री मम कन्या मन्मथतन्त्रम् अनङ्गशास्त्रं पठितुम् अध्येतुं सुसज्जिता भूषिता सती वर्त्तते (थ)।

अध्यापनशून्यं पाठनावर्जितं मन्दिरं पाठशाला। इदानीम् अस्मत्पाठशाला छात्ररहिता तस्मात् लत्सुतायाः पाठनाव्याघातः कदापि न स्यात् एनाम् अहर्निशं पाठयिष्यामि इति भावः (द)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सुगा । अम्ब ! को एसो वुड्ढसाद्दूलो विअ गलिदणखदसणो जआजोण्णपञ्जरो अदिहदव्वीड़ो अहणिसं मं विड़म्बेदि । (ध)

कलहः । (सक्रोधम्) आः पामरि ! गणिए ! परपुत्तवित्तहारिणि ! अह्माणं उअज्झाअं दिट्ठा ण कुरु कुव्ववसइणं यस्स णिहुअणअणुरत्ता बह्मणी णत्तंदिवं विअड्ढाणं ठाणे वन्धणिवहं सिक्खेअन्ती अज्जवि भमइ अइसिणेहेण उअज्झाअपुरदो वैहव्वमण्डणं कदुअ णिच्चं अणुमरणत्थं सुसज्जिदा भोदि तं वुड्ढं जप्पेसि । अविअ अज्जवि उअज्झाओ लज्जाउलो वसणं पलिहलिअ जणसङ्के सअणं कुणइ एणं हदव्वीडं जप्पेसि । (न)

मातः ! क एष वृद्धशार्दूल इव गलितनखदशनः जराजीर्णपञ्जरोऽतिहतव्रीड़ोऽहर्निशं मां विड़म्बयति (ध) ।

आः पामरि गणिके ! परपुत्रवित्तहारिणि ! अस्माकम् उपाध्यायं दृष्ट्वा न कुरु कुव्यवसायिनम् । यस्य निधुवनानुरक्ता ब्राह्मणी नक्तन्दिवं विदग्धानां स्थाने बन्धनिवहं शिक्षमाणा अद्यापि भ्रमति अतिस्नेहेन उपाध्यायपुरतः वैधव्यमण्डनं कृत्वा नित्यमनुमरणार्थं सुसज्जिता भवति तं वृद्धं जल्पसि । अपिच अद्यापि उपाध्यायः लज्जाकुलः वसनं परिहृत्य जनसङ्के शयनं करोति एनं हतव्रीडं जल्पसि (न) ।

एष अयम् वृद्धशार्दूल इव वृद्धव्याघ्र इव, गलितनखदशनः जीर्णनखदन्तः तथा जराजीर्णपञ्जरः, वार्द्धक्येन जीर्णशरीरान्तरास्थिसमूहः अतिहतव्रीड़ः अतिनष्टलज्जः । अहर्निशं सर्वदा विड़म्बयति उपहसति (ध) ।

पामरि ! पापिष्ठे ! परपुत्रवित्तहारिणि परतनयधनापहारिके ! कुव्यवसायिनं कुकार्य्यासक्तं न कुरु अस्य बुद्धिं कुत्सिते कर्मणि मा प्रचोदय इति भावः । यस्य उपाध्यायस्य निधुवनानुरक्ता निधुवने क्रीड़ायाम् अनुरक्ता अनुरागिणी सुरतव्यापारानुरागिणीत्यर्थः । ब्राह्मणी पत्नीति यावत् नक्तन्दिवम् अह-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(इति सक्रोधं नाटयति।)

मृगा। (विहस्य) धसा सा बह्मणी सिस्सो वि धसो तहा उअज्झाओ। (प)

बन्धुरा। पुत्ति! एदं ण भणिदव्वं मन्ददमं उअज्झाअं ण आणासि वुड्ढोवि मअणकमलपआसो दिणणाहो अज्ज वीस-भण्डो धुत्ताणां उअज्झाओ। (फ)

धन्या सा ब्राह्मणी शिष्योऽपि धन्यः तथा उपाध्यायः (प)।

पुत्ति! इदं न भणितव्यं मन्दतमम् उपाध्यायं न जानासि वृद्धोऽपि मदन-कमलप्रकाशी दिननाथ आर्य्यः विश्वभण्डः धूर्त्तानामुपाध्यायः (फ)

निशं विदग्धानां रसिकानां स्थाने सविधे बन्धनिबद्धं बन्धानां रतिशास्त्राणां निवहं समूहं शिक्षमाणा अधीयमाना सततमेव सा कार्य्यजातं विहाय रतिशास्त्रनिपुण-विदग्धसमीपे सुरतशास्त्रमालोचयन्ती-इत्यर्थः। अद्यापि अधुनापि भ्रमति नवं नवं गुरुमनुसन्दधती इति भावः। अतिस्नेहेन निरतिशयानुरागेण, उपाध्यायस्य पुरतः मदीयाचार्य्यस्य अग्रे वैधव्यमण्डनं विधवोचितभूषणं कृत्वा परिधाय नित्यं सदा अनुमरणार्थं सहमरणार्थं सुसज्जिता कृतोद्योगा भवति नित्यमेव सा पतिभक्तिं प्रदर्श्य "भवतश्चितारोहणसमयः समायातः भवता सह चितारोहणं करिष्यामि" इति संभाष्य च विधवाभूषणेन आत्मानं भूषयन्ती तत्सन्निधौ अवतिष्ठते इत्यर्थः। तं आसन्नमरणोचितकालमित्यर्थः गुरुमपि वृद्धं जराक्रान्तं जल्पसि वदसि। अपिच, एवञ्च अद्यापि उपाध्यायः अध्यापकः लज्जाकुलः त्रपावान् सन् वसनं वस्त्रं परिहृत्य परित्यज्य जनन्यङ्के मातृक्रोड़े शयनं करोति शेते एनम् एतादृश-लज्जाशीलं हतव्रीड़ं निर्लज्जं जल्पसि कथयसि (न)।

धन्या प्रशंसनीया, सा ब्राह्मणी शिष्योऽपि छात्रोऽपि धन्यः प्रशंसार्हः। तथा तादृक् उपाध्यायः आचार्य्यः (प)।

पुत्रि वत्से! इदं मन्दतमं दुर्वचः न भणितव्यं न वाच्यम्। न जानासि तत्त्वतो नावगच्छसीत्यर्थः। धूर्त्तानां शठानाम् उपाध्यायः आचार्य्यः, वृद्धोऽपि स्थविरोऽपि मदनकमलप्रकाशः दिननाथः स्मरसरोरुहविकाशसूर्य्यः (फ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्वः । (आकर्ण्य आत्मगतं) अहो ! आश्चर्य्यम् । (व)

प्राप्ता प्रस्फुटकाशपुष्पपदवी केशैस्तथैव भ्रुवा
सम्यक्लोचनपक्ष्मणा च जरसा जीर्णा च दन्तावली ।
शुष्कं मन्मथमन्दिरं निपतितौ शुष्कातिशुष्कौ स्तनौ
एतस्याः सुतरां तथापि वचने जागर्त्ति पुष्पायुधः ॥ २६ ॥

भवतु एषापि क्व यास्यति । (भ)

(प्रकाशम्)

बन्धुरे ! जरातुरा वेपमाना दृश्यसे । (म)

बन्धुरा । सच्चं पुव्वअणुरत्तसिणेहाणं विअड्ढाणं गुणं सुस्मरन्ती अणङ्गज्वराउला क्खु अहं । (य)

सत्यं पूर्वानुरक्तस्नेहानां विदग्धानां गुणं सुस्मरन्ती अनङ्गज्वराकुला खलु अहम् (य) ।

अहो ! आश्चर्य्यं आश्चर्य्यमद्भुतमिदम् (व) ।

आश्चर्य्यत्वं विवृणोति प्राप्तेति । एतस्याः बन्धुरायाः केशैः कुन्तलैः प्रस्फुट-काशपुष्पपदवी प्रस्फुटानां विकसितानां काशपुष्पाणां काशकुसुमानां पदवी आख्या शोभा इति यावत् प्राप्ता लब्धा भुवा भ्रूयुगलेनापि तथा तादृशी शोभा लब्धा, लोचनपक्ष्मणा नेत्रलोम्ना सम्यक् यथा तथाच लब्धा, सर्व्वबहिर्लोम्नां शुक्लत्व-वर्णनेनैव अन्तर्लोम्नामपि शुक्लत्वमनुसन्धेयमित्यभिप्रायः । तथा जरसा वार्द्धक्येन दन्तावली दन्तपंक्तिः जीर्णा दंशनादावसमर्था तथा मन्मथमन्दिरं कामभवनं भग-मिति यावत् शुष्कं नीरसतामुपगतम् असकृल्लिङ्गप्रेरणेनापि रसो न निःसरतीति भावः । तथा स्तनौ अपि वक्षोजावपि शुष्कातिशुष्कौ अत्यन्तशिथिलौ सन्तौ निप-तितौ नितरामधःस्खलनेन नितान्तविमर्दनेन च चुम्बितनाभिदेशावित्यर्थः । तथापि परिणतदशामुपागताया अपि वचने वाचि पुष्पायुधः रतिपतिः सुतराम् अत्यर्थं जागर्त्ति, एतस्या वचनमाकर्णयतां सर्वेषामेव कामोद्भवो भवतीत्यर्थः । शार्दूल-विक्रीडितं वृत्तम् ॥ २६ ॥

एषा बन्धुरा क्व कुत्र यास्यति गमिष्यति ? (भ) ।

वेपमाना कम्पमाना दृश्यसे अवलोक्यसे त्वमिति शेषः (म) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्व:। (विहस्य) भो महाराज! मदनज्वरातुरा वन्धुरा।

राजा। तत् कथं न आह्वयते आतुरान्तकसुतो महावैद्यो व्याधिसिन्धुः? (र)

विश्व:। अपि न ज्ञायते आतुरान्तकसुतोऽसौ किञ्च अस्य गुणा न ज्ञायन्ते? (ल)

राजा। भवतापि न विदितं तस्य उपचारवचनम्? (व)

नेत्रे तप्ता शलाका जठरगुरुगदे श्लीपदे छित्तिरङ्घ्रे-
रश्मर्यां नासिकायां वडिशमतिशितं तप्ततैलञ्च शूले।

पूर्वानुरक्तस्नेहानां पूर्वं प्रथमम् अनुरक्ते अनुरागिजने स्नेहः प्रेम येषां तादृशानां विदग्धानां रसिकानां सुस्मरन्ती विचिन्तयन्ती अनङ्गज्वराकुला स्मरतापपीड़िता खलु एव (य)।

तत् तस्मात् मदनज्वरशान्तये कथं कस्मात् न आह्वयते न आकार्यते आतुरान्तकसुतः आतुराणाम् अन्तकस्य इति अन्वर्थनामधेयस्य सुतः पुत्रः महावैद्यः दुर्वैद्यः। तथाच "शङ्खे तैले तथा मांसे वैद्ये ज्यौतिषिके द्विजे। यात्रायां पथि निद्रायां महत् शब्दो न युज्यते॥" इति। व्याधिसिन्धुः व्याधीनां सिन्धुः सागरः इव इति अन्वर्थनामा (र)।

अपि प्रश्ने न ज्ञायते न अवगम्यते भवतेति शेषः। किञ्च अपि च अस्य गुणाः चिकित्सासामर्थ्यानि (ल)।

न विदितं न ज्ञातं? व्याधिसिन्धोः उपचारवचनम् उपचारस्य चिकित्सोपयोगिसामग्र्याः वचनं कीदृग्रोगेषु कीदृक् द्रव्याणि किं रूपेण प्रयोक्तव्यानि इत्येवंरूपवाक्यम् (व)।

उपचारवचनं विशिनष्टि नेत्रे इति। जठरगुरुगदे जठरस्य उदरस्य गुरुगदे महति रोगे प्रबलोदरामये सञ्जाते सति इत्यर्थः नेत्रे नयने तप्ता अग्निवर्णा शलाका प्रयोक्तव्या, श्लीपदे चरणस्य स्फीतत्वादिरोगे सञ्जाते सति अङ्घ्रेः चरणस्य छित्तिः छेदः कर्त्तव्यः, अश्मर्यां मूत्रकृच्छ्ररोगभेदे (पाथुरि) सञ्जातायां सत्यां नासिकायां

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

हृद्रोगे यन्त्रदारुद्वयनिविड़तरं बन्धनं मुष्कदेशे
ऽप्येतैः रम्योपचारैर्नयति पितृवनं रोगिणं कं न चाशु ? ॥२७॥

अपिच।

कासे धूमस्तुषाणां वलवति मरुति स्वेदभेदोपवासा
वह्नेर्मान्द्ये च पिष्टं सपिशितमनिशं वारिपानं कफार्त्तौ।
पितार्त्तावारनालं त्रिकटुरपि जलद्रोणिका सन्निपाते
किं ब्रूमो व्याधिसिन्धोर्गुणमिह सुतरामेकवक्त्रेण सम्यक् ? ॥२८॥

नसि अतिशितं शाणितं तीक्ष्णमित्यर्थः वड़िशं मत्स्यवेधनं प्रेरयितव्यं वड़िशेन नासिकावेधनं कर्त्तव्यमित्यर्थः। शूले शूलरोगे सञ्जाते सति तप्ततैलम् उष्णतैलं प्रयोक्तव्यं पाययितव्यमिति भावः। हृद्रोगे हृदयरोगे सञ्जाते सति मुष्कदेशे अण्डकोषे यन्त्रदारुद्वयनिविड़तरं यन्त्रदारुद्वयस्य निविड़तरम् अतिशयान्तरान्तराव-काशशून्यं यथा तथा बन्धनं विधेयमित्यर्थः, यन्त्रयुक्तकाष्ठद्वयेन अत्यन्तपेषणं कर्त्तव्य-मिति भावः। एतैः रम्योपचारैः सुन्दरभैषज्यसाधनैः कं रोगिणम् आतुरं पितृवनं श्मशानभूमिं आशु शीघ्रं न नयति ? न प्रापयति ? सर्वानपीत्यर्थः। एवं चिकित्सया सर्वानपि रोगिणः आशु यमालयं प्रापयतीति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥२७॥

कास इति। कासे कासरोगे सञ्जाते सति तुषाणां धूमः प्रयोक्तव्यः, मरुति वायौ वलवति प्रबले सति वायुरोगे सम्यक् जाते सति इत्यर्थः। स्वेदभेदोपवासाः स्वेदः घर्मस्य भेदः विरेचनञ्च उपवासः लङ्घनञ्च ते कारयितव्याः इति शेषः। वह्नेः जठराग्नेः मान्द्ये अल्पीभावे मन्दाग्नावित्यर्थः। सपिशितं पिष्टं मांससहित-पिष्टकं भोजनाय दातव्यमिति शेषः। कफार्त्तौ श्लेष्मजनितपीड़ायाम् अनिशं सततं वारिपानं जलसेवनं कारयितव्यमिति शेषः। पित्तार्त्तौ पित्तजनितपीड़ायाम् आरनालं काञ्जिका त्रिकटुरपि शुण्ठीपिप्पलीमरिचरूपः प्रयोक्तव्यः इति शेषः, सन्निपाते त्रिदो-षजात्मके विकारे सञ्जाते जलद्रोणिका जलानां द्रोणिका चतुराढ़कपरिमाणं स्नाना-दार्थं दातव्या इति शेषः। इह जगति व्याधिसिन्धोः सुतरां एतादृशसुष्ठुतरं गुणम् एकवक्त्रेण एकमुखेन सम्यक् साकल्येन किं कथं ब्रूमः वयमिति शेषः। व्याधि-सिन्धोरेतादृशं गुणम् एकमुखेन सम्यक् वक्तुं केनापि न शक्यत इति भावः ॥ २८ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

नेपथ्ये ।

पानीयस्थूलपादे कथमपि धरया धारिते साङ्कुरौघे
हस्तन्यस्ताञ्चलाग्रप्रचलितपवनैर्वारयन् मक्षिकालीं
कासात् कण्ठस्वनोघैः सपदि मुखरयन् दिङ्मुखं व्योमवीथी-
मप्येष व्याधिसिन्धुः प्रविशति सरुजामन्तको राजवैद्यः ॥२९॥

(व्याधिसिन्धुः प्रविश्य शनैः परिक्रम्य सगर्वम् ।)

वैद्योऽहं व्याधिवर्गाणामाश्रयोऽप्ययशोनिधिः ।
मया चिकित्सितः सद्यो मार्कण्डेयो न जीवति ॥ ३० ॥

अपिच ।

सर्वौषधानि तिष्ठन्तु चिकित्सापि च तिष्ठतु ।
मम दर्शनतो रोगी किल प्राणैर्विमुच्यते ॥ ३१ ॥

नाट्यशालाभ्यन्तरोच्चरितवचनं विवृणोति पानीयेति। साङ्कुरौघे अङ्कुराणाम् उडुम्बरवत् वर्त्तुलाकारमांसपेशीनाम् ओघैः समूहैः सह वर्त्तमाने। धरया धरण्या कथमपि कृच्छ्रेण धारिते धृते। पानीयस्थूलपादे पानीयेन रसाविर्भावेन स्थूलपादे स्फीतपादे उपविष्टामिति शेषः मक्षिकालीं मक्षिकासमूहं हस्तन्यस्ताञ्चलाग्रप्रचलितपवनैः हस्तन्यस्तेन हस्तधृतेन अञ्चलाग्रेण परिधेयवसनाग्रभागेन प्रचलिताः सञ्चरिताः ये पवनाः वायवः तैः वारयन् निराकुर्वन् सन् कासात् कासरोगाद्धेतोः कण्ठस्वनौघैः कण्ठध्वनिसमूहैः दिङ्मुखं दिङ्मण्डलं व्योमवीथीञ्च आकाशमार्गञ्च सपदि तत्क्षणादेव मुखरयन् ध्वनयन् सन् एषः सरुजां रोगिणाम् अन्तकः नाशकः राजवैद्यः राजचिकित्सकः प्रविशति रङ्गभूमौ आगच्छति। स्रग्धरावृत्तम् ॥२९॥

वैद्यस्य साहङ्कारवचनं वर्णयति वैद्य इति। अयशोनिधिः अयशः अकीर्त्तिरेव निधिः धनं यस्य सः, अहं वैद्योऽपि चिकित्सकोऽपि व्याधिवर्गाणां अगदसङ्घानाम् आश्रयः आधारः। मार्कण्डेयः (कल्पान्तस्थायी कश्चित् ऋषिः) मया चिकित्सितः सन् सद्यस्तत्क्षणात् न जीवति श्वसितीति। मया चिकित्सितः सन् कल्पान्तस्थायी अपि तत्क्षणात् म्रियते, अल्पायुषां तु का कथा इति भावः। अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ ३० ॥

पुनर्विवृणोति अपिचेति। सर्वौषधानि सर्वभैषज्यानि तिष्ठन्तु दूरे आसतां

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(उपसृत्य (क)) भो भो महामहोपाध्याय ! अयमहं नमस्करोमि । (ख)

विघ्नः । कलहाङ्कुर ! देहि भिषजे शुभाशीर्वादम् । (ग)

कलहः । [हस्तमुद्यम्य उच्चैः ।] (घ)

स्वल्पायुर्भव साम्प्रतं चिररिपु र्मा जीव दण्डद्वयं
वचस्ते खरकण्टको निविशतां भोगी गले चुम्बतु ।
अन्येषामपराधतस्तव शिरो राज्ञा च संछिद्यतां
हा भक्तो भव सर्वदा तव गृहे वह्निः सदा नृत्यतु ॥ ३२ ॥

चिकित्सापि च रोगनिर्णयोऽपि तिष्ठतु दूरे आस्तां, रोगी आतुरः मम दर्शनतः अवलोकनादेव इत्यर्थः प्राणैः विमुच्यते किल वियुज्यते, किल इति निश्चये। रोगनिर्णयपूर्वकभैषज्यप्रयोगादीनां का कथा, मामवलोक्य रोगी अवश्यमेव म्रियते इति भावः । अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ ३१ ॥

उपसृत्य समीपं गत्वा (क) ।

भो भो महामहोपाध्याय ! हे आचार्य्य ! अयमहम् एषोऽहं नमस्करोमि अभिवादये (ख) ।

भिषजे आतुरान्तकसुताय वैद्यराजाय (ग) ।

हस्तमुद्यम्य बाहुमुत्तोल्य उच्चैः आह इति शेषः (घ) ।

तमाशीर्वादं विशिनष्टि स्वल्पेति । साम्प्रतम् इदानीं चिररिपुः आजीवनं शत्रुः सन् इत्यर्थः स्वल्पायुः अत्यल्पायुर्भव अत्यल्पजीवितकालोऽपि शत्रुजनितक्लेशान् अनुभव इत्यर्थः । स्वल्पशब्दस्य अपेक्षया चिरत्वमायातं तन्निराकरोति दण्डद्वयमिति दण्डद्वयं मुहूर्त्तकालं मा जीव मुहूर्त्तं व्याप्य जीवनं ते माभूत् इत्यर्थः । खरकण्टकः तीक्ष्णाग्रकण्टकः ते तव वचः हृदयं निविशतां प्रविशतु !तीक्ष्णाग्रकण्टकेन हृदययन्त्रणाम् अनुभव इति भावः । भोगी सर्पः गले कण्ठदेशे चुम्बतु सर्पः तव गलदेशं दशतु इत्यर्थः । अन्येषाम् अपरेषाम् अपराधतः अपराधाद्धेतोः परापराधेन इत्यर्थः । तव शिरः मस्तकं राज्ञा नृपेण संयम्यतां संछिद्यतां, राजा हि परापराधेन तव मस्तकच्छेदं करोतु इत्यर्थः । यदि तु एतदाशीर्वचनं समीचं तथापि परापराधस्य अनियतकालत्वेन कदा शिरश्छेदो भविष्यति इति असहिष्णुः सन् आह

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्याधिः। अरे पामर वटो! मामवक्षिपसि। (ङ)

विश्वः। (विहस्य) भो व्याधिसिन्धो! तव पितुः भ्रातुरा-न्तकस्य अन्तकालयप्राप्तस्य कुशलम्? (च)

व्याधिः। कुतः कुशलं भवद्दर्शनं विना? (छ)

(पुनर्नायिकामवलोक्य)। (ज)

कस्य न लुब्धं हृदयं काञ्चनरुचिना कुचद्वयेनास्याः।
आलोक्य हेमकुम्भौ न भवति भुवि कस्य वा लोभः? ॥ ३३ ॥

विश्वः। भो महावैद्य! कश्चित् चिकित्साप्रश्नो मां मुखरयति। (झ)

"हा" इत्यादि सर्वदा सर्वस्मिन्नेव समये हा भक्तः हाशब्देन युक्तं भक्तम् अन्नं यस्य तादृशी भव सर्वदैव त्वम् अन्नाय-हा हा इति कुरु, तथा सदा तव गृहे आलये वह्निः अग्निः नृत्यतु ज्वलतु गृहदाहं करोतु इत्यर्थः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ३२ ॥

पामर! पापात्मन्! वटो! ब्राह्मण! अवक्षिपसि तिरस्करोऽसि (ङ)।

विहस्य हास्यं कृत्वा। अन्तकालयप्राप्तस्य यमालयगतस्य मृतस्य इत्यर्थः कुशलं मङ्गलम् (च)।

भवद्दर्शनं विना भवतः दर्शनमन्तरेण कुतः कथं कुशलं मङ्गलम्? पितुः समीपं गत्वा मङ्गलं विधत्ताम् इति भावः (छ)।

पुनः नायिकां मृगाङ्कलेखाम् अवलोक्य दृष्ट्वा आह इति शेषः (ज)।

किन्तत् इत्याशयेनाह कस्येति। अस्याः मृगाङ्कलेखायाः काञ्चनरुचिना कनककान्तिना कुचद्वयेन कुचयुगलेन कस्य जनस्य हृदयं मनः लुब्धं गृध्नु प्राप्त्या-शया उत्कण्ठितं न भवति? सर्वेषामपि भवतीत्यर्थः। तदेवार्थान्तरन्यासेन द्रढ़यति, भुवि इह भूतले हेमकुम्भौ कनककलसौ अवलोक्य दृष्ट्वा कस्य जनस्य लोभः प्राप्त्याशा न भवति? न जायते? अपि तु सर्वेषां मनसि जायते इत्यर्थः। आर्या-वृत्तम् ॥ ३३ ॥

भो महावैद्य! अत्र तु महत्शब्देन वैद्यस्य अवैद्यत्वमाक्षिपति। हे दुश्चिकि-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्याधिः । (सगर्वम्) । (ञ)

पिण्डाय तण्डुलतिलप्रचयं निधाय
पाणौ खनित्रमपि चारु चितार्थमेव ।
वैद्योऽस्मि रोगिजनबान्धवसंप्रदायैः
प्रष्टव्य एव हृदयेषु विमुच्य मोहान् ॥ ३४ ॥

विघ्नः । (विहस्य) महावैद्योऽसि । (ट)

(पुनः सहर्षम्) महावैद्य ! प्रचुरतरशृङ्गाररसप्रागल्भ्यात् श्लेष्मातुरा बन्धुरा तत् क्रियतामस्या उपचारः । (ठ)

व्याधिः । सुतप्तकटुतैलेन कथमस्या गुदे नस्यं न दीयते ? तत् अलं विलम्बेन । (ड)

त्सक इत्यर्थः कश्चित् चिकित्साप्रश्नः काचित् चिकित्साविषयिणी जिज्ञासा मां मुखरयति वाचालयति काचित् चिकित्सावार्त्तां प्रष्टुमिच्छामि इत्यर्थः (झ) ।

सगर्वं साहङ्कार माह (ञ) ।

किं तत् इत्याशयेनाह पिण्डायेति । रोगिजनबान्धवसम्प्रदायैः रोगिजनानां आतुरजनानां बान्धवसम्प्रदायैः बन्धुवर्गैः कर्त्तृभिः हृदयेषु अन्तःकरणेषु ये मोहाः तान् विमुच्य परित्यज्य, स्वस्वान्तःकरणैरिति भावः । पिण्डाय चितापिण्डदानाय तण्डुलतिलप्रचयं तण्डुलसहिततिलपात्रम् । तथा चारुचितार्थं सुन्दरचिताखननार्थमेव खनित्रमपि (खोन्तानामकच) पाणौ हस्ते निधाय कृत्वा, वैद्यः अहम् एव प्रष्टव्योऽस्मि, अधुना किं कर्त्तव्यम् इत्यहमेव जिज्ञासितव्योऽस्मीति भावः । वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ३४ ॥

विहस्य हास्यं कृत्वाह, महावैद्योऽसि, त्वं महावैद्यः (ट) ।

महावैद्य ! प्रचुरतरशृङ्गाररसप्रागल्भ्यात् अतिशयशृङ्गाररसस्य प्राबल्यात् प्रकोपादित्यर्थः । श्लेष्मातुरा श्लेष्मणा कफेन आतुरा कातरा बन्धुरा, कुट्टिनी इत्यर्थः । तत् तस्मात् अस्याः उपचारः चिकित्सा क्रियतां विधीयताम् (ठ) ।

अस्याः गुदे अपानदेशे गुदं त्वपानं पायुर्ना इत्यमरः । यद्वा राढ़देशप्रसिद्धे गुदे योनिदेशे इत्यर्थः । सुतप्तकटुतैलेन अत्युष्णनूतनसार्षपतैलेन इति यावत्

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कखु। (विहस्य आत्मगतम् (ढ)) एसो बुद्धिरहिदो वेज्जो। (ण)

(प्रकाशम्।) (त)

भअवं! भग्गेण पुच्छिदव्वो महावेज्जो। (थ)

विश्व:। (आकाशमवलोक्य) आ:! सहस्रावधानेन मया विस्मृत: प्रश्न: (विहस्य) वत्स कलहाङ्कुर! स्मारय वैद्यप्रश्नम्। (द)

एष बुद्धिरहितो वैद्य: (ण)।

भगवन्! भाग्येन प्रष्टव्यो महावैद्य:। (थ)

कथं कस्मात् नस्यं न दीयते? एतावान् काल: चिकित्साव्यतिरेकेण कथम् अतिवाहित: इति भाव:। तत् तस्मात् विलम्बेन अलं? चिरेण अलं? शीघ्रं नस्यं प्रयोजय इति भाव: (ड)।

विहस्य आत्मगतम् अभिनेतृभिरश्राव्यं श्रोतृभि: अश्राव्यमित्यर्थ: (ढ)।

बुद्धिहीन: निर्बुद्धिरित्यर्थ: (ण)।

प्रकाशं सर्वश्राव्यं यथा तथा आह। (त)

भगवन् हे प्रभो! इति विश्वभण्डस्य सम्बोधनं, भाग्येन दैववलात् प्रष्टव्य: अधुना किं कर्त्तव्यमिति जिज्ञासितव्य: महावैद्य:। दैववशात् अस्य जिज्ञासाया: पावसम्भम् इति भाव:। (थ)

आकाशमवलोक्य ऊर्द्धे दृष्टिं निक्षिप्य विस्मृतिमभिनीय इत्यर्थ:। आ:! इति विस्मृतिजन्यकोपसूचकमव्ययम्। सहस्रावधानेन सहस्रेषु सहस्रविषयेषु अवधानं मन:संयोगो यस्य तादृशेन युगपत् सहस्रविषयेषु अवहितेन इत्यर्थ: मया इति शेष:। प्रश्न: जिज्ञासितव्यो, विषय: विस्मृत:। (विहस्य हास्यं कृत्वा) वत्स! तात! कलहाङ्कुर! स्मारय उद्दीपय वैद्यप्रश्नं वैद्यं जिज्ञासितव्यविषयं स्मृतिपथारूढं कारय इत्यर्थ:। (द)

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कलहः । (प्रस्फुटं) महाविज्ज ! भिअङ्कलेहाए पउरचन्दण-कुङ्कुमकत्थुरिआपरिलेवणेण गात्तकण्डुअणं समुपपण्णं ता एत्थ किं कादव्वं ता भण । (ध)

बन्धु । (स्मितं कृत्वा आत्मगतं) जधा उअज्झाओ सिस्सोवि तधा जुत्तं भस्सपुञ्जे सारमेआवट्ठाणम् । (न).

व्याधिः । वारिपर्णीचयैः सार्कं दृष्ट्वा वृश्चिकमङ्गतः ।

दातव्यो वानरीरेणुः सद्यः कण्डुहरो हि सः ॥३५॥

बन्धु । सुट्ठु ओसहं । (प)

महावैद्य ! मृगाङ्कलेखाया प्रचुरचन्दनकुङ्कुमकस्तूरिकापरिलेपनेन गात्रकण्डूयनं समुत्पन्नं तदत्र किं कर्त्तव्यं ? तद् भण । (ध)

यथा उपाध्यायः शिष्योऽपि तथा, युक्तं भस्मपुञ्जे सारमेयावस्थानम् । (न)

सुष्ठु औषधम् (प) ।

प्रचुरचन्दनकुङ्कुमकस्तूरिकापरिलेपनेन प्रभूतमलयजकुङ्कुममृगनाभिव्यवहारेण इत्यर्थः । गात्रकण्डूयनं गात्रेषु शरीरेषु कण्डूयनं कण्डूतिः समुत्पन्नं जातं तत् तस्मात् कण्डूयनजननात् अत्र कण्डूयननिवारणार्थं किं कर्त्तव्यं ? किमनुष्ठेयं ? तत् भण कथय । (ध) ।

उपाध्यायः आचार्यः यथा यादृशगुणसम्पन्नः शिष्योऽपि छात्रोऽपि तथा तादृश-गुणसम्पन्नः । तदेव अर्थान्तरन्यासेन द्रढ़यति युक्तमिति भस्मपुञ्जे भस्मराशौ सार-मेयावस्थानं सारमेयाणां कुक्कुराणाम् अवस्थानम् अवस्थितिः युक्तम् उचितम् । (न)

अङ्गतः अङ्गेषु वारिपर्णीनां चयैः समूहैः सार्कं सह-वृश्चिकं शूककीटं (शोंया) दृष्ट्वा संदृश्य वानरीरेणुः वानरीणां अतिसूक्ष्मकण्टकाक्रान्तिरेणुविशेषाच्छादित-फलानां रेणुः कण्टकाक्रान्ति सूक्ष्मरजः (आलकुसी) दातव्यः प्रयोक्तव्यः, सः तादृग्रूपेण प्रयुक्तो वानरीरेणुः हि इति निश्चये । सद्यः तत्क्षणात् कण्डूहरः कण्डूयननाशकी भवति । अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ ३५ ॥

सुष्ठु सुन्दरम् औषधम् भैषज्यम् (प) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विघ्नः। भो शिष्य ! भवतापि विस्मृतम् । (फ)

कलहः। (स्मृतिमभिनीय (ब)) हुं स्मरिदं । (भ)

महावेज्ज ! सुरदसमरविमद्दणादो मुण्डपीड़ातुरा बन्धुरा ता एत्थ ज्जेव किं करीअदु ? (म)

बन्धु। (सस्मितं स्वयमुपसृत्य) (य) महावेज्ज ! जाणिदं दे विज्जत्तणं तहावि कहणिग्गहत्थं ओसहं भण। (र)

व्याधिः। (क्षणं विचिन्त्य ह्नौ ! ह्नौ !) कथमेवं न निगद्यते ? पुरा राज्ञो मरुत्प्रागल्भ्यात् सिंहासने उपविष्टस्य श्लेष्मा जातस्तदा अस्मत्पित्रा चरकसुश्रुतवाग्भटनागार्जुनतत्त्वविदा आतुरान्तकेन नृपतेर्लोचनद्वयं क्षारचूर्णेन निर्मथ्य जलौकाशतं प्रदाय श्लेष्मा अपचयितः। (ल)

हुं स्मृतम् (भ)।

महावैद्य ! सुरतसमरविमर्दनात् मुण्डपीड़ातुरा बन्धुरा तदत्रैव किं करीतु ? (म)।

महावैद्य ! ज्ञातं ते विद्वत्त्वं तथापि कफनिग्रहार्थम् औषधं भण (र)।

भी ! इत्यादि स्पष्टम् (फ)।

स्मृतिमभिनीय स्मरणं नाटयित्वा (ब)।

हुं इति स्मरणार्थमव्ययम् आं ज्ञातम् (भ)।

महावैद्य ! पुनः पृच्छामीति शेषः सुरतसमरविमर्दनात् अनङ्गसंग्रामसंक्षोभवशात् मुण्डपीड़ातुरा मस्तकपीड़ाकातरा तत् वशात् अत्रैव मुण्डपीड़ारोग्यकरणार्थं किं करीतु ? किं विधत्ताम् (म)।

उपसृत्य वैद्यसमीपं गत्वा (य)।

हे महावैद्य ! ते तव विद्वत्त्वं चिकित्साशास्त्रेषु पाण्डित्यं ज्ञातं मया अवगतं तथापि तव चिकित्साशास्त्रेषु पाण्डित्ये ज्ञातेऽपि कथयामि इत्यर्थः। कफनिग्रहार्थं श्लेष्मनाशनार्थम् औषधं भैषज्यं भण कथय (र)।

ह्नौ ! ह्नौ ! इत्यव्ययं उच्चैर्विहस्य इत्यर्थः एवं कफप्रकोपश्चेत् इत्यर्थः। कथं न निगद्यते ? न उच्यते ?। पुरा इतःपूर्वमित्यर्थः सिंहासने उपविष्टस्य आसीनस्य

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

बन्धु । एत्थ ज्जेव किं कादव्वम् ? (व)

व्याधिः । अल्पोपचारसाध्ये अलं गुरूपचारेण । (श)

वरटो भृङ्गरोलश्च जलौका वाथ वृश्चिकः ।

घ्राणे नेत्रे च दातव्याः सद्यः श्लेष्मविनाशिनः ॥ ३६ ॥

बन्धु । (विहस्य) सच्चं आदुरान्तकपुत्तो तुमम् । (ष)

(नेपथ्ये कलकलः ।) (स)

अत्रैव किं कर्त्तव्यम् ? (व)।

सत्यम् आतुरान्तकपुत्रस्त्वम् (ष)।

राज्ञः नृपतेः मरुत्प्रागल्भ्यात् श्लेष्मा कफरोगः जातः सम्भूतः। तदा तस्मिन्नेव समये चरकसुश्रुतवाग्भटनागार्जुनतत्त्वविदा चरकादिचिकित्साशास्त्राणां तत्त्वविदा पारदृश्वना इत्यर्थः आतुरान्तकेन आतुराणामन्तक इति अन्वर्थनामधेयेन, अस्मत्पित्रा अस्मत्तातेन नृपतेः राज्ञः लोचनद्वयं नयनयुगलं क्षारचूर्णेन क्षार-गुच्छिकया निर्माल्य प्रक्षाल्य जलौकाशतं जलौकानां जलवासिकीटविशेषाणां (जोंक्) शतं प्रदाय श्लेष्मशोषणाय तस्योपरि उपवेश्य श्लेष्मा कफः अपचयितः संशोषितः (ल)।

अत्रैव मम पीड़ाविनाशार्थमेव किं कर्त्तव्यं ? किं विधेयम् ? (व)।

अल्पोपचारसाध्ये अल्पचिकित्सानाश्ये रोगे इति शेषः। गुरूपचारेण गुरु-चिकित्सया अलं, गुरुचिकित्सायाः प्रयोजनं नास्ति इति भावः (श)।

चिकित्सामाह वरट इति। वरटः कीटविशेषः (बोल्ता) भृङ्गरोलश्च भृङ्गरवकारी कीटः (भीमरुल्) जलौका रक्तपायी कीटः (जोंक्) वृश्चिकः तकलासः, एते वरटादयः नेत्रे नयने घ्राणे नासिकायाञ्च दातव्याः उपवेशयि-तव्याः यतः एते सर्वे सद्यः श्लेष्मविनाशिनः सद्यः कफनाशकाः भवन्ति इत्यर्थः। अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ ३६ ॥

आतुराणाम् अन्तकः तस्य पुत्रः त्वम् इति सत्यं नोचेत् एतादृक् गुणवान् कथं भवेः इति भावः (ष)।

(नेपथ्ये नाट्यशालाभ्यन्तरे कलकलः कोलाहलः संवृत्तः (स))।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। (आकाशे कर्णं दत्त्वा आकर्ण्य च प्रकाशम्) अये! प्रतीहार! ज्ञायतामेतत् को मम दर्शनार्थी? तं प्रवेशय। (ङ)

प्रती। जं देओ आणवेदि (च)। (निष्क्रम्य सम्यगवलोक्य पुनः प्रविष्टः।) देअ! रत्तकल्लोलणामहेओ णाविदो एक्केण पोरजणेण रत्तकलेवरेण अञ्चलगहीदो वट्टदि। (क)

राजा। प्रवेशय। (ख)

प्रती। (तथा कृत्वा) देअ! एस रत्तकल्लोलो णाविदो (ग)। (ततः प्रविशति रक्तलिप्ताङ्गेन पौरजनेन अञ्चलगृहीतो रक्तकल्लोलः परिक्रम्य संस्कृतमाश्रित्य पठति) (घ)।

यत् देव आज्ञापयति (च)।

देव! रक्तकल्लोलनामधेयो नापित एकेन पौरजनेन रक्तकलेवरेण अञ्चलगृहीतो वर्त्तते (क)।

देव! एष रक्तकल्लोलः नापितः (ग)।

अये प्रतीहार! हे द्वारपाल! ज्ञायताम् अवगम्यताम् एतत् किं वृत्तमित्यर्थः। मम दर्शनार्थी दर्शनाभिलाषी कः? तं प्रवेशय मत्समीपमानय इत्यर्थः (ङ)।

यत् आदिशति तत् करोमि इत्यर्थः (च)।

देव! महाराज! रक्तकल्लोलनामधेयः—रक्तानां कल्लोलः स्रोतो यस्मात् स नामधेयो यस्य सः इति अन्वर्थनामा चौरकार्य्यकरणवशात् रक्तस्रोतोजननात् रक्तकल्लोल इति नाम लब्धवान् इत्यर्थः। नापितः, एकेन रक्तकलेवरेण रक्ताक्तशरीरेण पौरजनेन नगरवासिना कर्त्रा अञ्चलगृहीतः अञ्चलेषु वस्त्रप्रान्तेषु गृहीतः धृतः सन् वर्त्तते तिष्ठति (क)।

प्रवेशय मत्समीपमानय (ख)।

एषः अयम् आनीतः इति शेषः (ग)।

संस्कृतमाश्रित्य पठति—संस्कृतवाण्या आत्मनः कार्य्यकुशलत्वं वर्णयति इत्यर्थः (घ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मयि क्षुरं गृह्णति मानुषाणां भवेक्षणाशा तनुतामुपैति।
स्ववृत्तिनिर्वाहपरे च रक्तचयोर्म्मिमालाकुलिता तनुः स्यात् ॥३७॥

अपिच।

आर्त्तनादमधिकं प्रकुर्वतां हस्तपादगलबन्धपीड़नात्।
यं छिनद्मि नखरं नृणामहं स प्ररोहति पुनर्न जन्मना ॥ ३८ ॥

(सभास्थानमवलोक्य दर्पणमर्पयति।) (ङ)

राजा। बन्धुरे! आदौ मुकुरं गृह्णातु भवती। (च)

बन्धु। (गृहीत्वा अवलोक्य च) भगवं! तिमिराउला म्हि

मयीत्यादि। मयि चौरकर्मार्थं क्षुरं गृह्णति धृतवति सति मानुषाणां मानवानां भवेक्षणाशा संसारदर्शनाभिलाषः तनुतां क्षीणताम् उपैति प्राप्नोति मानवानां जीविताशा न सम्भवति इत्यर्थः। च परन्तु मयि स्ववृत्तिनिर्वाहपरे चौरकर्मकरणप्रवृत्ते सति, तनुः शरीरं रक्तचयोर्म्मिमालाकुलिता, रक्तचयेन शोणितसमूहेन जाता या ऊर्म्मिमाला तरङ्गमालाः ताभिराकुलिता व्याप्ता स्यात् भवेत्। उपेन्द्रवज्रावृत्तम् ॥ ३७ ॥

पुनर्विकत्थेति आर्त्तेति। हस्तपादगलबन्धपीड़नात् करचरणगलदेशबन्धनजनितक्लेशात्, अधिकं यथा तथा आर्त्तनादं कातरध्वनिं प्रकुर्वतां कातरस्वरेण आक्रन्दताम् इत्यर्थः नृणां मानवानां यं नखरं नखं अहं छिनद्मि छिनद्मि, स नखरः जन्मना जन्मान्तरेणापि पुनः न प्ररोहति न जायते नखरच्छेदनात् प्राक् करचरणकण्ठबन्धनमन्तरेण तं छेत्तुं न शक्नोमि यतः नखरच्छेदसमये अङ्गुलिच्छेदमपि करोमि इति भावः। रथोद्धता वृत्तम् ॥ ३८ ॥

सः रक्तकलीवः नापितः आस्थानं सभागृहम् अवलोक्य दृष्ट्वा दर्पणं मुकुरम् अर्पयति ददाति (ङ)।

हे बन्धुरे! आदौ प्रथमतः मुकुरं दर्पणं गृह्णातु नयतु भवती। भवतीति बन्धुराया विशेषणं राज्ञः पूज्यत्वेन उक्तम् इति भावः (च)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दप्पणे ण कधम्पि मुहाकिदिं पेच्छह्मि ता दप्पणं गेह्णदु अज्जो। (क)

राजा। भो व्याधिसिन्धो! भवदधिष्ठानेन तिमिराकुला कुट्टिनी। (ज)

व्याधिः। कथम् अग्निवर्णशलाका स्थिरहस्तेन अस्या लोचनतारकामध्ये न दीयते? तर्हि चक्षुषोरभावात् कुतस्तिमिरता। (झ)

मृगा। (विहस्य) पढमदो वेज्जस्तु लोअणे परीक्खीअदु।(ञ)

व्याधिः। अलमिहावस्थानेन गणिकापि माम् उपहसति (इति निष्क्रान्तः।) ट)

भगवन्! तिमिराकुलास्मि दर्पणे न कथमपि मुखाकृतिं प्रेक्षिष्ये तद्दर्पणं गृह्णातु आर्यः (क)।

प्रथमतः वैद्यस्तु नयने परीक्ष्यते (ञ)।

तिमिराकुलास्मि अहं तिमिरेण नयनरोगविशेषेण आकुलास्मि कातरास्मि तस्मात् दर्पणे मुकुरे मुखाकृतिं मुखप्रतिबिम्बमित्यर्थः कथमपि कथञ्चिदपि न प्रेक्षिष्ये द्रक्ष्यामि। तत् तस्मात् दर्पणं मुकुरम् आर्यः भवान् गृह्णातु धारयतु (क)।

भवदधिष्ठानेन भवताम् अधिष्ठानेन उपस्थित्या अत्र उपस्थितिमात्रेणैव इत्यर्थः। तिमिराकुला नयनरोगकातरा (ज)।

अग्निवर्णशलाका उत्तप्तलौहशलाका इति यावत् स्थिरहस्तेन निश्चलहस्तेन, अस्याः कुट्टिन्याः लोचनतारकामध्ये नयनकनीनिकाभ्यन्तरे न दीयते न प्रेर्यते इत्यर्थः, तर्हि, चक्षुषोर्नयनयोरभावात् कुतः कथं तिमिरता नयनरोगत्वम्, आश्रयाभावे आश्रयिणोऽप्यसम्भवात् नयनरोगक्लेशं न अनुभविष्यति इति भावः (झ)।

वैद्यः प्रथमतः प्राक् नयने रोगिण्याः नयनद्वयं परीक्षते अवलोकयति पश्चात् अन्यलक्षणं पश्यति इति भावः (ञ)।

इह, अवस्थानेन अलम्? अवस्थातुं न युक्तं, यतः गणिकापि वेश्यापि माम् उपहसति तिरस्करोति इत्यर्थः (ट)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्वः। (मुकुरं गृहीत्वा अवलोक्य च ससम्भ्रमं) अहो! वार्द्धक्यं जातम्। (ठ)

शुक्लत्वं जरसा कचेषु दशनाः शीर्णा विशीर्णा तनु-
स्तैमिर्य्यं नयने श्रुतौ नच वचोलब्धिः श्लथत्वं पले।
अस्माकन्तु कथं तथापि विलसद्वाराङ्गनालिङ्गन-
व्यामोहाय मनः सदैव बलते चित्रं चरित्रं विधेः॥ ३९॥

राजा। अरे नापित! ब्रूहि स्वाभिमतम्। (ड)

रक्तः। देव! एदेण दाव पीड़ाकादरेण समं अह्माणं कलहो वट्टदि। (ढ)

देव! एतेन तावत् पीड़ाकातरेण सममस्माकं कलहो वर्त्तते (ढ)।

अहो! इति विस्मये, वार्द्धक्यं वृद्धत्वं जातं संवृत्तम् (ठ)।

वृद्धत्वं विवृणोति शुक्लत्वमिति कचेषु केशेषु शुक्लत्वं शौक्ल्यं दशनाः दन्ताः शीर्णाः पतनोन्मुखाः, तनुः शरीरं विशीर्णा जीर्णा दुर्बला इति यावत्। नयने तैमिर्य्यं तिमिररोगः (ध्वानि) श्रुतौ कर्णे न च वचोलब्धिः वचसः वाक्यस्य लब्धिः उपलब्धिः लाभः, पले मांसे श्लथत्वं शिथिलता लोलता इति यावत्, एतत् सर्वम् अस्माकन्तु जरसा वार्द्धक्येन अभवत् इत्यर्थः। तथापि एवंरूपायाम् अवस्थायां सत्यां विलसद्वाराङ्गनालिङ्गनव्यामोहाय, विलसन् देदीप्यमानः वाराङ्गनानां वारनारीणाम् आलिङ्गने परिष्वङ्गे यो व्यामोहः औत्सुक्यं तस्मै, नियतवेश्यालिङ्गनौत्सुक्यार्थम् इति यावत् सदैव सर्वदैव मनः चित्तं बलते चञ्चलं भवति इत्यर्थः। विधेः विधातुः चरित्रं व्यवहारः चित्रम् आश्चर्य्यम्। एवमवस्थायामपि नियतवेश्यालिङ्गनाय अस्माकं मनः सर्वदैव बभ्रमीति इति विधातुः चरित्रस्य माहात्म्यं नोचेत् कथमेवं भवेदिति भावः॥ ३९॥

अरे इति तुच्छसम्बोधनं नापित! दिवाकीर्त्ते! ब्रूहि कथय स्वाभिमतम् स्वस्य अभिप्रायम् (ड)।

एतेन पौरजनेन, पीड़ाकातरेण आर्त्तेन, समं सह, कलहः विवादः, वर्त्तते अस्ति (ढ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। मन्त्रिन्! विचार्य्यतामनयोर्न्यायः। (ण)

मन्त्री। अरे नापित! निगद्यतां प्रथमतः कस्य गोचरः। (त)

नापितः। पढमं अह्माणं। (थ)

पौरः। ममाङ्गे शोणितप्रवाहः प्रथमतो गोचरस्तव। (द)

मन्त्री। अरे नापित! कथं ते गोचरः? (ध)

नापितः। (आत्मगतं) धण्णो मन्तिवरो णरराअजोग्गो। (न)

(प्रकाशम्।)

भअवं! एदस्सज्जेव णअरजणस्स णक्खरमूलाकस्सणात्थं लोअणमज्झणिहिदं वड़िसं भग्गं एदेण कारणेण। (प)

प्रथममस्माकम् (थ)।

धन्यः मन्त्रिवरः नरराजयोग्यः (न)।

भगवन्! एतस्यैव नगरजनस्य नखरमूलाकर्षणार्थं लोचनमध्यनिहितं वड़िशं भग्नम् एतेन कारणेन (प)।

मन्त्रिन्! हे अमात्य! विचार्य्यतां निर्णीयताम् अनयोः नापितपौरजनयोः न्यायः सत्यत्वं धर्माधिकरणोपस्थितस्य विवादस्य प्रथमं सत्यत्वं प्रतिपादय इति भावः (ण)।

निगद्यताम् उच्यतां, प्रथमतः कस्य जनस्य गोचरः इन्द्रियविषयः प्रथमं केन अवलोकितः एष शोणितप्रवाहः? तदुच्यताम इति भावः (त)।

प्रथमं प्राक् अस्माकं गोचरः इति शेषः। प्राक् अस्माभिरेव अवलोकित इति भावः (थ)।

मम अङ्गे शरीरे शोणितप्रवाहः शोणितस्रोतः प्रथमतः प्राक् तव गोचरः अवं इन्द्रियविषयः प्राक् त्वया अवलोकित इत्यर्थः (द)।

कथं कस्मात् ते तव गोचरः इन्द्रियविषयः? अरे नापित! मूर्खेन, पुरवासिनां किमुच्यते त्वया पूर्वमुक्तम् "अस्माकं गोचरः" इति तत्सर्वमसत्यमिति भावः (ध)।

धन्यः प्रशंसार्हः। नरराजयोग्यः नृपतितुल्यो भवानित्यर्थः (न)।

भगवन्! प्रभो! एतस्यैव नगरजनस्य पुरवासिनः नखरमूलाकर्षणार्थं नख-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मन्त्री। भद्रम् उक्तम् अनेन। अरे पौर! वड़िशमूल्यं दातुमर्हसि। (फ)

बन्धु। (सस्मितं) धस्सो मन्तिवरो णरवइजोग्गो। (ब)

(प्रविश्य प्रतीहारः।) (भ)

भअवं! मिच्छाखवणामहेयो बम्मणो अज्जं पेक्खिदुमिच्छदि। (म)

विश्वः। प्रवेशय।

प्रती। (तथा करोति)।

(ततः प्रविशति मिथ्यार्णवः।)

मिथ्या। (समन्तादवलोक्य) भो महामहोपाध्याय! अस्मत्प्रतिवासिजामातृप्राङ्गणे कश्चिद् ब्राह्मणश्चतुर्वेदाध्यायी ब्रह्मचर्य्यनिपुणः संवत्सरस्नायी मक्षिकापादाहतिव्रणितदेहो

भगवन्! मिथ्यार्णवनामधेयो ब्राह्मण आर्य्यं प्रेक्षितुमिच्छति (म)।

च्छेदनाय, नखरमूलानाम् अङ्गुलीनाम् आकर्षणार्थं लोचनमध्ये नयनमध्ये निहितं दत्तं यत् वड़िशं तत् भग्नम्, एतेन कारणेन, नयनप्रविष्टवड़िशस्य भङ्गेन इति यावत् शोणितप्रवाहः रक्तकल्लोलः सञ्जातः। वड़िशभङ्गमन्तरेण कथं एतादृक् शोणितप्रवाहः सम्भवति इति भावः (प)।

भद्रम् उक्तं सुष्ठूक्तं रे पौर! पुरवासिन्! वड़िशमूल्यं नयनप्रविष्टभग्नवड़िशस्य मूल्यम् अर्घं दातुम् अर्पयितुम् अर्हसि योग्यस्त्वम् (फ)।

धन्यो मन्त्रिवरो नरपतियोग्यः (ब)।

द्वारपालः (भ)।

मिथ्यानाम् असत्यानाम् अर्णवः सागर इव स एव नामधेयो यस्य स इति अन्वर्थनामा ब्राह्मणः आर्य्यं महामहोपाध्यायं प्रेक्षितुं द्रष्टुमिच्छति अभिलषति (म)।

भो महामहोपाध्याय! इत्यादि। महामहोपाध्यायलक्षणन्तु अस्य पूर्वापरगुणाननुभूय आधुनिकमहामहोपाध्यायानां गुणान् अनुस्मृत्य च बोद्धव्यम्। अस्मत्प्रतिवासिजामातृप्राङ्गणे अस्माकं प्रतिवासी यो जामाता तस्य प्राङ्गणे चत्वरे, यद्वा अस्मत्प्रतिवासिनाम् अस्मत्पल्लीस्थानां जनानां यो जामाता दुहितॄणां पतिः तस्य प्राङ्गणे,

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मृतः तेन ब्रह्मवधेन व्याकुलीभूता वयमितस्ततो वेश्याप्राङ्गणे स्मार्त्तपण्डितमन्विष्यन्तो भवदन्तिकमागताः स्म। तदत्र कानि प्रायश्चित्तानि ? (य)

विश्व:। (स्मृतिमभिनीय स्वनासापुटेऽङ्गुलिं प्रदाय परमार्थतो निरूप्य आह)।

यदि स्वरूपं ब्राह्मणो मृतस्तदा तद्वनितायाः तत्सुतस्य वा मुखे गोमयजलं वह्निवर्णं कृत्वा प्रदीयतां तेन उभयोर्दिव्या गतिः। (र)

मिथ्या। (कर्णे स्वैरं) मक्षिकापादाघातेन न मृतः किन्तु रजक्यां रममाणः सर्वैः पौरजनैर्लोष्ट्रपातैर्हतः। (ल)

चतुर्वेदाध्यायी, वेदचतुष्टयाध्ययनतत्परः ब्रह्मचर्य्यनिपुणः ब्रह्मचारी संवत्सरस्नायी संवत्सरं व्याप्य स्नायी दीर्घस्नायी इत्यर्थः यद्वा संवत्सरम् अतिक्रम्य स्नायी वत्सरान्तस्नायीत्यर्थः। कश्चित् ब्राह्मणः मक्षिकापादाहतिव्रणितदेहः, मक्षिकाणां पादाहत्या चरणाघातेन व्रणितः क्षतः देहः शरीरं यस्य तादृशः सन् मृतः लोकान्तरं गतः। तेन ब्राह्मणवधेन ब्रह्महत्यया व्याकुलीभूताः अतीव कातराः सन्तः, इतस्ततः चतुर्दिक्षु इत्यर्थः वेश्याप्राङ्गणे वाराङ्गनाचत्वरे स्मार्त्तपण्डितं स्मृतिशास्त्राध्यापकम् अन्विष्यन्तः अन्वेषणं कुर्वन्तः वयं भवदन्तिकं भवत्समीपं आगताः स्म प्राप्ताः स्म, तत् तस्मात् अत्र ब्राह्मणवधकाण्डे कानि किं विधानि प्रायश्चित्तानि. ? उच्यन्ताम् इति शेषः (य)।

स्मृतिमभिनीय स्मरणं नाटयित्वा स्वनासापुटे अङ्गुलिं प्रदाय अङ्गुलिना नासापुटं धृत्वा इत्यर्थः परमार्थतो निरूप्य, नयननिमीलनादिना यथार्थतो निश्चित्य आह। स्वरूपं सत्यं यदि ब्राह्मणः मृतः परलोकं गतः, तदा तर्हि तद्वनितायाः तस्य पत्न्याः तत्सुतस्य वा तत्पुत्रस्य वा मुखे गोमयजलं गोमयमिश्रितजलं वह्निवर्णम् अत्युष्णमिति यावत् कृत्वा प्रदीयताम् आवर्ज्यताम् तेन तज्जलप्रदानेन उभयोः ब्राह्मणस्य तत्पत्न्याश्च, ब्राह्मणस्य तत्पुत्रस्य वा दिव्या श्रेष्ठा गतिः भवेदिति शेषः (र)।

कर्णे स्वैरं श्रुतिसमीपे स्वैरं मन्दं यथा स्यात्तथाह मक्षिकापादाघातेन

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विघ्नः। तदा सर्वे निस्तीर्णा निर्मज्जनं कृत्वा नीयतां

JAGADGURU VISHWARAI
ANA SIMHASAN JNANAMAI
LIBRARY
Jangamawadi Math, Varan
Acc. No. 1267

तेन पापेन रजकी विलिप्ता। (व)

मृगा। धंस पण्डितत्तम्। (श)

मिथ्या। [नायिकामवलोक्य।]

केनाराधि सरोरुहैः सुरनदीतीरे मृडानीश्वरः

केनाकारि च सम्बरारिचरणे भक्तिर्नितान्तं सदा।

केनाङ्गं सुरसिन्धुसिन्धुमिलने व्यामोचि निर्मोहतो

यस्यैषाङ्कमलङ्करिष्यति जगद्ग्रामोहिमूर्त्तिः च्चणम्॥ ४०॥

(पुनः सर्वानवलोक्य आत्मगतम्।)

वाराङ्गनालिङ्गनाय मम समागमः किन्त्वेव धूर्त्तानां

धन्यं पण्डितलम् (श)।

मक्षिकाचरणप्रहारेण न मृतः, किन्तु रजक्यां रजकपत्न्यां रममाणः शृङ्गारपरायणः स ब्राह्मणः, सर्वैः पौरजनैः नगरवासिभिः कर्तृभिः लोष्टपातैः लोष्ट्राणां पातैः उत्क्षेपणैः करणैः हतः व्यापादितः (ख)।

तदा तर्हि सर्वे निस्तीर्णाः पापात् मुक्ताः, तेन ब्राह्मणहत्याजनितेन पापेन विलिप्ता युक्ता रजकी, निर्मज्जनं कृत्वा, संशोध्य नीयताम् गृह्यताम्। (व)

अस्य पण्डितत्वं पाण्डित्यं धन्यं प्रशंसनीयम् (श)।

स्वस्य हृदयगतभावं प्रकटयति केनेति। केन जनेन सरोरुहैः पद्मैः सुरनदीतीरे गङ्गातीरे मृडानीश्वरः शिवः आराधि सम्पूजितः। केन वा शम्बरारिचरणे मदन-चरणे सदा सर्वदा अविच्छेदेन इति यावत् नितान्तं निरतिशयं यथा स्यात्तथा भक्तिः मनोनिवेशः अकारि चक्रे। केन वा सुरसिन्धोः गङ्गायाः सिन्धु-मिलने सागरसङ्गमे, गङ्गासागरसङ्गमे इत्यर्थः निर्मोहतः ज्ञानतः अङ्गं शरीरं व्यामोचि तत्यजे, गङ्गासागरसङ्गमे शरीरं त्यक्त्वा पुनर्जातः एवंविधः पुण्यवान् कः इति भावः। यस्य अङ्कं क्रोडम् एषा जगद्ग्रामोहिमूर्त्तिः भुवनमोहिनी इत्यर्थः मृगाङ्कलेखा क्षणं क्षणकालं व्याप्य अलङ्करिष्यति शोभयिष्यति इत्यहं न जाने इति भावः। शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्॥ ४०॥

मम समागमः आगमनं वाराङ्गनालिङ्गनाय वेश्याङ्गसङ्गार्थम्। किन्तु परन्तु

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मेलकं न हि जलौकसाम् अङ्गे जलौकानां गतिः तदलमिहाव-
स्थानेन (इति निष्क्रान्तः) । (घ)

राजा । अधुनापि कथं नायातः साधुहिंसको दण्ड-
पालकः ? (स)

(ततः प्रविश्य साधुहिंसकः किञ्चित् मुदमभिनीय) असिहत्त-
मोषएहिं ज्वेव सअलं णअरं व्याउलं हग्गे परमाणन्दिदो
गणिआसंदंसणत्थं आगदो ह्मि । (ह)

राजा । (सभयं चिन्तामभिनीय) मन्त्रिन् ! चौरेभ्यो महती
भीतिः किमिदानीम् करणीयम् । (च)

मन्त्री । देव ! सैन्यं सुसज्जीकृत्य प्रथमतो मम रक्षणं विधेयं
ततो देव्यास्ततः प्रासादस्य च । (क)

असिहस्तमोषकैरेव सकलं नगरं व्याकुलीभूतं, परमानन्दितः गणिकासन्दर्श-
नार्थम् आगतोऽस्मि (ह) ।

अत्रैव कुट्टिन्याः चत्वरे, धूर्त्तानां शठानां मेलकं चक्रं, वर्त्तते इति शेषः । जलौकसां
रक्तपायिकीटविशेषाणाम् अङ्गे शरीरे न हि जलौकानां गतिः सङ्गः, तत् तस्मात्
इह धूर्त्तसङ्कशोभितसभायाम् अवस्थानेन अलं ? स्थितेः प्रयोजनं नास्ति इत्यर्थः (घ)।

अधुनापि इदानीमपि कथं कस्मात् न आयातः न आगतः साधुहिंसकः साधूनां
सत्पुरुषाणां हिंसकः इति अन्वर्थनामा दण्डपालः कश्चित् दुष्टशास्ता दण्ड-
दाता इति यावत् (स) ।

असिहस्तमोषकैः खड्गधारिचौरैः, व्याकुलीभूतम् उत्पीड़ितम् । परमानन्दितः
परमाह्लादितः गणिकादर्शनार्थं वाराङ्गनामवलोकयितुम्, आगतोऽस्मि अहमवागतः
इत्यर्थः (ह) ।

मन्त्रिन् ! हे अमात्य ! कुमतिवर्मन् ! चौरेभ्यः तस्करेभ्यः महती भीतिः महत्
भयम् उपस्थिता इति शेषः इदानीम् अधुना किं करणीयं ? किं विधेयम् ? (च) ।

देव ! महाराज ! सैन्यं सुसज्जीकृत्य सेनानिवेशं कृत्वा प्रथमतः प्राक् मम,

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। (सकष्टम्)।

रात्रौ तारकनायकेक्षणसुखान्यूर्द्धं पिधानं विना
नित्यं जर्जरभित्तिपातभयतो देव्या समं जागरः।
यस्मिन् भेकरवागतोरगभयात् पाणौ सदैवौषधं
प्रासादः खलु तादृशः प्रथमतः संरक्ष्यतां चौरतः॥ ४१॥

हन्त! न जाने देव्याः कीदृशी गतिर्भविष्यति? (ख)

वन्धु। अज्ज मन्तिअर! किरिसी सा देई जं चिन्तअन् देओ विसीददि। (ग)

आर्य्य! मन्त्रिवर! कीदृशी सा देवी यां चिन्तयन् देवः विषीदति (ग)।

ततः पश्चात् देव्याः महिष्याः ततः तदनन्तरं प्रासादस्य सौधस्य च रक्षणं चौरतः रक्षा इति यावत् विधेयं कर्त्तव्यम् (क)।

रात्रौ इति। यस्मिन् प्रासादे पिधानम् आच्छादनं विना उपर्य्याच्छादनाभावादित्यर्थः। रात्रौ रजन्यां तारकनायकेक्षणसुखानि तारकनायकस्य उडुपतेः ईक्षणसुखानि दर्शनजनितसुखानि भवन्ति गृहाभ्यन्तरस्थितस्यापि चन्द्रदर्शनजनितसुखानि भवन्ति इत्यर्थः। तथा, जर्जरभित्तिपातभयतः जर्जरभित्तेः जीर्णदेहल्याः पातः पतनं तस्मात् भयं तस्मात् जीर्णदेहलीपतनभयात् इत्यर्थः। नित्यं प्रतिदिनं देव्या समं महिष्या सह जागरः जागरणं भवति। तथा भेकरवागतोरगभयात् मण्डूकध्वनिभिः आगता समायाताः ये उरगाः सर्पाः तेभ्यो यत् भयं तस्मात् भेकरवाहूतसर्पभयादित्यर्थः पाणौ हस्ते सदैव सर्वदैव औषधं विषहारकं भैषज्यम् आस्ते इति शेषः। तादृशः पूर्वोक्तप्रकारः प्रासादः प्रथमतः प्राक् चौरतः तस्करात् संरक्ष्यताम् खलु, पश्चात् अन्येषां रक्षणं विधेयमिति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम्॥ ४१॥

हन्त इति खेदसूचकमव्ययम्। देव्याः महिष्याः कीदृशी गतिः अवस्था भविष्यति भवेत्, न जाने इत्यहं न अवैमि (ख)।

देवः महाराजः, विषीदति विषण्णो भवति (ग)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मन्त्री । तद्गुणवर्णने अनन्त इव कः सहस्रमुखः ? । (घ)

बन्धु । अज्ज तधावि सुणोमि । (ङ)

मन्त्री । भवतु त्वदुपरोधाद्वर्ण्यते संक्षेपेण ।

दर्शेन्दुतुल्यवदनाञ्जनपुञ्जगौरी
मार्जारचारुनयना घटपीनमध्या ।
प्रोत्तुङ्गपीनकुचचुम्बितनाभिदेशा
त्रैलोक्यमोहवसतिः खलु कामिनी सा ॥ ४२ ॥

आर्य ! तथापि शृणोमि (ङ) ।

तद्गुणवर्णने तस्याः गुणवर्णनायाम् अनन्त इव शेष इव, सहस्रमुखः सहस्रवदनः कः ? मनुष्यमध्ये कोऽपि नास्ति ? सहस्रवदनश्चेत् वक्तुं समर्थो भवेदिति भावः (घ) ।

तथापि तथा चेत् शृणोमि किञ्चित् श्रोतुमभिलषामि इति भावः (ङ) ।

दर्शेन्दुतुल्यवदना दर्शः अमावस्या तस्मिन् इन्दुः चन्द्रः तेन तुल्यं समं वदनम् आननं यस्याः सा यथा अमावस्यायां सर्वथैव चन्द्रस्य दर्शनाभावः, तद्वत् अस्याः आननस्य रात्रौ कृष्णवर्णाच्छन्नत्वात् दर्शनाभावः इति भावः । तथा अञ्जनपुञ्ज-गौरी कज्जलराशिवत् गौरी गौरवर्णा गौरीति परिहासोक्तिः कृष्णवर्णा इत्यर्थः । पुनः कीदृशी मार्जारचारुनयना मार्जारस्येव विडालस्येव चारुणी सुन्दरे नेत्रे यस्याः सा विडालाक्षीत्यर्थः । घटस्येव पीनः स्थूलः मध्यः कटिदेशो यस्याः सा अतिस्थूलमध्यदेशा इत्यर्थः, तथा प्रोत्तुङ्गपीनकुचाभ्यां अत्युच्चस्थूलस्तनाभ्यां चुम्बितः स्पृष्टः नाभिदेशो उदरस्य निम्नभागः यस्याः सा नाभिदेशपर्यन्तदो-दुल्यमानातिपीवरकुचा इत्यर्थः खलु अतएव त्रैलोक्यमोहवसतिः त्रैलोक्यस्य भुवनस्य मोहवसतिः मोहाश्रयः भुवनमोहिनी इत्यर्थः । वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ४२ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वन्धु। भद्दो महीवालो विअड्ढाणं अग्गगणो अविअ तुमं कइ चूड़ामणी। (च)

मन्त्री। देव! चौरभीतिर्महती, पतितः संग्रामसमयः, तत् कथं नाहूयते रणजम्बूकः सेनापतिः? (छ)

(प्रविश्य रणजम्बूकः परिक्रम्य सगर्वं) देश्रो सुणीअदु अह्माणं वीरत्तणम्। (ज)

राजा। (प्रकाशं) कथय।

रणः। देअ! अज्ज मए रत्तपुप्फरसं पिअन्ती अवलोइदा। (झ)

राजा। ततः?

रणः। तदो सत्तरं अङ्गे तणुत्तं णिवेसिअ खत्तिंयचउट्टएण समं अत्थं धारिअ थुलचम्मरज्जुएहिं आकड्ढिदा। (ञ)

भद्रो महीपालः विदग्धानाम् अग्रगण्यः। अपिच त्वं कविचूड़ामणिः (च)।

देव! मया रक्तपुष्परसं पिवन्ती अवलोकिता (झ)।

ततः सत्वरम् अङ्गे तनुत्रं निवेश्य चत्रियचतुष्टयेन समम् अस्त्रं धृत्वा स्थूलचर्मरज्जुभिः आकृष्टा (ञ)।

भद्रः साधुः महीपालः भूपतिः विदग्धानां रसिकानाम् अग्रगण्यः अग्रणीः, त्वमपि च कविचूड़ामणिः पण्डितशिरोरत्नः (च)।

देव! महाराज! महती चौरभीतिः अतीव चौरभयं, सुतरां संग्रामसमयः युद्धकालः पतितः समायातः तत् तस्मात् कथं रणजम्बूकः रणे जम्बूकः शृगाल इव पलायनतत्परः इति अन्वर्थनामा सेनापतिः न आहूयते? न आकार्य्यते? (छ)।

देव! श्रूयताम् अस्माकं वीरत्वम् (ज)।

देव! हे महाराज! मया रक्तपुष्परसं रक्तवर्णपुष्पस्य रसं मधु पिवन्ती आस्वादयन्ती मधुपानं कुर्वती इत्यर्थः अवलोकिता दृष्टा, भ्रमरीति शेषः (झ)।

ततः तदनन्तरं सत्वरं शीघ्रम् अङ्गे शरीरे तनुत्रं वर्म निवेश्य सन्नह्य देहं

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। सहर्षं ततः ?

रणः। तदो तीक्खखग्गपहारेण चम्मकोसत्तणं णीदा। (ट)

राजा। तत्र कः सन्देहो नागायुतबलोऽसि। (ठ)

मन्त्री। भोः सेनापते ! पतितः संग्रामसमयः, तव साहसः कीदृशः ? (ड)

रणः। (प्रस्फुटं संस्कृतमाश्रित्य)।

सद्यो दत्तमलक्तकं पदयुगे दृष्ट्वाङ्गनाया रतौ,
रक्तभ्रान्तिवशाद्भयेन नितरां ग्लानेन्द्रियो मेदिनीम्।
पश्यन् दर्शनिशातमिस्रनिकरच्छन्नामिवाशां तथा,
मूर्च्छेयं भुवि का कथा समरतो रक्तास्रसक्तद्विषाम् ? ॥४३॥

ततः तीक्ष्णखड्गप्रहारेण चर्मकोषत्वं नीता (ट)।

चर्मावृतं कृत्वा इत्यर्थः। क्षत्रियचतुष्टयेन चतुर्भिः योद्धृभिरित्यर्थः समं सह अस्त्रं धृत्वा धनुर्बाणादिकं गृहीत्वा स्थूलचर्मरज्जुभिः पीवरचर्मनिर्मितरज्जुभिः आकृष्य स्वसमीपमानीता सा इति शेषः (ञ)।

निशितखड्गाघातेन चर्मकोषत्वं नीता शिरश्छेदनात् चर्मकोषत्वं नीता शोणित शरीरम् चर्मनिर्मितकोषवत् अकारि इत्यर्थः (ट)।

तत्र, तव वीरत्वे कः सन्देहः ? कोऽपि सन्देहो नास्ति, यतः, नागायुतबलोऽसि दशसहस्रगजानां वीर्यमिव ते वीर्यम् इति भावः (ठ)।

भो सेनापते ! हे रणजम्बूक ! इति यावत् संग्रामसमयः युद्धकालः पतितः समागतः, तव साहसः युद्धक्रियायाम् उत्साहः कीदृशः ? कीदृक् आस्ते इति शेषः (ड)।

युद्धक्रियायां साहसत्वं वर्णयति सद्य इति। रतौ सुरतसमये अङ्गनायाः रमण्याः पदयुगे चरणयुगले दत्तम् अर्पितम् अलक्तकं लाक्षारागं दृष्ट्वा अवलोक्य रक्तभ्रान्तिवशात् शोणितभ्रमवशात् भयेन भीत्या नितरां निरतिशयं यथा तथा ग्लानेन्द्रियः विह्वलः सन् दर्शनिशाया अमावस्यायाः तमिस्रनिकरैः अन्धकारसमूहैः गाढान्धकारैरित्यर्थः छन्नाम् आवृतामिव मेदिनीं धरां तथा

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भृगा। (उच्चैर्हसति)।

रथ:। (सक्रोधं) आः पामरि गणिए! मं उअहससि ता कुण मए समं समलं। (ढ) (इति रोषं नाटयति।)

(प्रविश्य प्रतीहारः संस्कृतमाश्रित्य)

देव! महायात्रिको नाम सांवत्सरिको द्वारि वर्त्तते। (ण)

राजा। प्रवेशय।

प्रती। (तथा करोति)।

(प्रविश्य महायात्रिकः पञ्जिकां प्रसार्य्य दक्षिणाभिमुखः पठति)।

भवे भवतु भास्करः सुरगुरुस्तथा रन्ध्रगः
खरांशुतनयोऽष्टमः सपदि मेदिनीनन्दनः।

आः पामरि! गणिके! माम् उपहससि तत् कुरु मया समं समरम् (ढ)।

तद्वदन्धकाराद्वृतां आशां दिशञ्च पश्यन् अवलोकयन् सद्यः तत्क्षणात् भुवि धरायां मूर्च्छेयं चैतन्यशून्योऽभवं रक्तास्यसक्तद्विषां रक्तास्यसक्ताः रक्तवर्णवदनविशिष्टाः ये द्विषः शत्रवः तेषां समरतः संग्रामे का कथा? किमुत वक्तव्यम्? समरे रक्तवर्णमुखयुक्तान् शत्रून् दृष्ट्वा मम किं भवेत् तन्न जाने इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम्॥ ४३॥

आः इति कोपसूचकमव्ययम्। पामरि! पापिष्ठे! गणिके! रे वारविलासिनि! माम् उपहससि विड़म्बयसि, तत् तस्मात् मया समं सह, समरं युद्धं कुरु, त्वया सह अहं युद्धं करोमीति भावः (ढ)।

प्रतीहारः द्वारपालः। महायात्रिकः महायात्रायां मरणं वदति यः सः इति अन्वर्थनामा, सांवत्सरिकः संवत्सरस्य फलं वदति यः सः दैवज्ञः इत्यर्थः द्वारि द्वारदेशे, वर्त्तते तिष्ठति (ण)।

भवे इति। तव इति ऊहनीयम् तव भवे जन्मनि जन्मराशौ इति यावत् भास्करः आदित्यः भवतु तिष्ठतु। तव जन्मराशिस्थितः सन् स्थानभ्रंशं करोतु इति भावः। जन्मराशिस्थितस्यादित्यस्य फलं ज्योतिःशास्त्रेषु उक्तं यथा—"स्थानं जन्मनि नाशये-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दिनेशगृहसंगतः स खलु सैंहिकेयो बली
फलं किमपरैः पुनः शशिकवीन्दुजातैर्ग्रहैः ?॥ ४४ ॥

मन्त्री। श्रुतः शुभाशीर्वादः सम्प्रति संग्रामार्थी देवः तत् क्रियतां महायात्रायाः क्षणः। (त)

मह्ना। पूर्णिमासंयुक्तशनैश्चरवारे श्रवणानक्षत्रे वृश्चिकलग्ने प्रातः समये देवस्य महायात्रा भविष्यति (थ)।

द्दिनकरः” इत्यादि। सुरगुरुः वृहस्पतिः तद्वत् जन्मराशौ तिष्ठतु, जन्मराशिस्थितः सन् भयं विदधातु इति भावः, तथाचोक्तं “भयं जन्मन्यार्थौ जनयति” इत्यादि। तथा खरांशुतनयः खरांशोः सूर्य्यस्य तनयः पुत्रः, शनैश्चरः, रन्ध्रगः तव जन्मराश्यपेक्षया अष्टमगृहगतो भवतु, अष्टमगृहगतः सन् शरीरपीडां करोतु इति भावः, तथाचोक्तं “शरीरपीडां निधने” इत्यादि। तथा मेदिनीनन्दनः कुजः सपदि तत्क्षणात् अष्टमः, तव जन्मराश्यपेक्षया अष्टमगृहगतो भवतु निधनगृहगतः सन् तवोपरि शस्त्रवृष्टिं विदधातु इति भावः। तथाचोक्तं “जनयति मरणस्थः शस्त्रधारां धराजः” इत्यादि। स प्रसिद्धः बली बलवान्, पूर्णदृष्टिरिति यावत् सैंहिकेयः राहुः दिनेशगृहसंगतः तव जन्मराश्यपेक्षया द्वादशगृहगतः अन्त्यगृहगतः इति यावत् भवतु, अन्त्यगृहगतः सन् अर्थक्षयादीनि जनयतु इति भावः। तथाचोक्तं “जन्मान्तपञ्चनवरन्ध्रचतुर्दिसप्तराशौ स्थितो यदि भवेदसुरः कदापि। अर्थक्षयं रिपुभयं वहुकार्य्यहानिं रोगप्रवासमरणाग्निभयं करोति”। एवं चेत् अपरैः अन्यैः शशिकवीन्दुजातैः चन्द्रशुक्रबुधग्रहैः अन्यत् पुनः किं फलं भवेत् पूर्वोक्तादित्यादि ग्रहपञ्चकानां फलस्यापेक्षया एतेषां चन्द्रशुक्रबुधग्रहाणां फलम् अकिञ्चित्करम् अतः एतेषां फलापेक्षापि नास्तीति भावः। पृथ्वीवृत्तम् ॥४४॥

शुभाशीर्वादः मङ्गलाशीर्वादः, सम्प्रति इदानीं संग्रामार्थी समरप्रार्थी देवः महाराजः तत् तस्मात् क्रियताम् अवधार्य्यतां महायात्रायाः अपुनरागमनस्य क्षणः समयः महाराजः कदा गमिष्यति तस्य समयः निरूप्यताम् इति भावः (त)।

पूर्णिमासंयुक्तशनैश्चरवासरे पापयोगादियुक्तदिवसे तथाचोक्तं “शनौ पूर्णा च पापदा” (थ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कल:। ता एत्थ मरणं जाअदि (द)।

मन्त्री। प्रजानामापदं नीत्वा यातु नाम (ध)।

विश्व:। (पूर्वां पश्चिमां दिशञ्चावलोक्य)।

भानुविम्बमिद मस्तगामि च प्रोद्यतं कुमुदबन्धुमण्डलम्।
दृश्यते रतिपते: प्रवासिनां क्रोधरक्तमिव लोचनद्वयम् ॥४५॥

(नायिकामवलोक्य सकामम्) वत्स कलहाङ्कुर! प्रवृत्त: सन्ध्यासमय: तदस्या: कर्णे स्वैरं भण यथा मया सार्द्धं निभृतमस्माकं सन्ध्या निर्वहति (न)।

तदत्र मरणं जायते (द)।

अत्र दिवसे गमनात् मरणं मृत्यु: जायते भवति (द)।

प्रजानां लोकानाम् आपदं नीत्वा संप्राप्य यातु गच्छतु, अस्य अवस्थानेन लोकानां केवलमापत् भविष्यति इति भाव: (ध)।

सन्ध्यां वर्णयति भानुविम्बमिति। इदं प्रत्यक्षदृश्यमानं भानुविम्बं सूर्य्यमण्डलम् अस्तगामि अस्ताचलचूड़ावलम्बि च, एवं कुमुदबन्धुमण्डलं चन्द्रविम्बं प्रोद्यतम् उदितम्, उदयास्तसमये उभयोरपि रक्तवर्णत्वं जायते, अत उत्प्रेक्षते प्रवासिनां नायिकासमीपगमनविमुखानां पान्थानां सम्बन्धे रतिपते: मदनस्य क्रोधसंरक्तं क्रोधेन कोपेन संरक्तं रक्तवर्णं लोचनद्वयं नयनद्वयमिव दृश्यते अवलोक्यते सन्ध्या उपस्थिता रात्रिरागमिष्यति इदानीमपि अत्र स्थित्वा किं क्रियते गृहे गम्यताम् इति अभिप्रेत्य रतिपति: सूर्य्यचन्द्रमण्डलरूपेण क्रोधसंरक्तलोचनद्वयेनेव पान्थान् प्रति अवलोकयतीति भाव:। रथोद्धतावृत्तम् ॥ ४५ ॥

वत्स! कलहाङ्कुर! सन्ध्यासमय: सन्ध्योपासनाकाल: प्रवृत्त: उपस्थित: तत् तस्मात् अस्या: नायिकाया: कर्णे श्रवणसमीपे स्वैरं मन्दं यथा स्यात्तथा भण कथय यथा येन प्रकारेण मया सार्द्धं सह निभृतं यथा तथा अस्माकं सन्ध्या सन्ध्योपासना निर्वहति निष्पद्यते, "त्वया सह निर्जने सन्ध्योपासनां कर्तुमस्माकमभिलाष: वर्त्तते" इति तां कथय इति भाव: (न)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कल:। (आकर्ण्यात्मगतम्)। संस्कृतमाश्रित्य दुष्टोऽयम् उपाध्याय: तरुणीं रन्तुकाम: (प)।

अपिच।

किं मे सद्गुरुसेवनै: प्रतिदिनं ? किं व्योमधामार्चनै: ?
किं स्यादध्ययनेन वा ? सुरपुरप्राप्त्याथवा किं फलम् ?।
एतस्या: कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भप्रभावोद्भव-
खेदाम्भोभिरनङ्गवह्नि रधुना निर्वापितो नो यदि ॥ ४६ ॥

भवतु तत् अलं विलम्बेन, कथमेषा निर्भरमालिङ्ग्य न चुम्ब्यते (फ)।

(उपसृत्य प्रकाशं) मिग्रङ्कलेहे! किम्पि जल्पिदुमिच्छेमि (ब)।

मृगाङ्कलेखे! किमपि जल्पितुमिच्छामि (ब)।

दुष्ट: मन्दात्मा अयम् एष:, उपाध्याय: अध्यापक:, तरुणीं युवतिं रन्तुकाम: लभितुमिच्छति इत्यर्थ: (प)।

अपि च आत्माभिलाषं विवृणोति किं मे इति। प्रतिदिनं प्रत्यहं मे मम सद्गुरुसेवनै: सदाचार्य्यपरिचर्य्याभि: किं फलं ? किमपि फलं नास्तीति भाव:। वा अथवा व्योमधामार्चनै: व्योम्नि नभसि धाम तेज: आश्रयो वा यस्य तस्य सूर्य्यस्य अर्चनै: आराधनै: सूर्य्योपासनाभिरित्यर्थ: किं फलं स्यात्? भवेत् किमपि न भवेदित्यर्थ:। अध्ययनेन वेदाभ्यासेन वा किं फलम्? अथवा सुरपुरप्राप्त्या सुरपुरस्य स्वर्गस्य प्राप्त्या लाभेन किं फलं भवेत्? यदि अधुना एतस्या: मृगाङ्कलेखाया: कुचकुम्भयो: उत्तुङ्गस्तनकलसयो: निर्भरपरीरम्भप्रभावेण गाढालिङ्गनवलेन उद्भवै: उत्पन्नै: खेदाम्भोभि: घर्मजलै: अनङ्गवह्नि: मदनानल: नो निर्वापित: निर्वाणतां न गच्छेत्। एतस्यां रममाणस्य इन्द्रादुपभोगादिरूपस्वर्गफलमपि अकिञ्चित्करमिति भाव:। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ४६ ॥

विलम्बेन चिरेण अलं विलम्बस्य प्रयोजनं नास्ति इत्यर्थ: कथं न, केन वा न, एषा मृगाङ्कलेखा निर्भरं गाढ़ं यथा स्यात्तथा आलिङ्ग्य परिष्वज्य न चुम्ब्यते ओष्ठाधराभ्यां न आस्वाद्यते (फ)।

किमपि किञ्चित् जल्पितुं कथयितुम् इच्छामि अभिलषामि (ब)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मृगा। जइ जुत्तं ता कधं ण भणासि (भ)।

कलः। (संस्कृतमाश्रित्य)

तारुण्यं दिवसानि पञ्च दश वा पीनस्तनोत्तम्भनं
नो जातं पुनरित्यहो! विधुमुखि! प्राणास्तु न स्थायिनः।
ज्ञात्वैवं समुपेक्ष्यतेऽभ्युपगतो यद्वामदृष्ट्या युवा
न स्थैर्यं कुचयोर्हृदि स्थिरतरं जागर्त्ति शल्यं हि तत् ॥४७॥

मृगा। [किञ्चित् स्मयति।]

कलः। मिअङ्कलेहे! किम्पि रहस्सं जम्पेमि। सुणादु भोदी (म)।

यदि युक्तं तत् कथं न भणसि (भ)।

मृगाङ्कलेखे! किमपि रहस्यं जल्पामि शृणोतु भवती (म)।

यदि युक्तम् उचितं चेत् कथं केन वा न भणसि कथयसि (भ)।

जल्पनं विदृणोति तारुण्यमिति। विधुमुखि! चन्द्रानने! तारुण्यं यौवनं पञ्च, दश दिवसानि दिनानि व्याप्य स्थास्यति इति शेषः। इति एवं चेत् अहो! इति खेदसूचकमव्ययम्। पीनस्तनोत्तम्भनं पीनस्तनयोः पीवरकुचयोः उत्तम्भनम् उन्नतिः नो जातम् यौवने अतीते पीवरकुचयोः पतनात् परं कदा कस्याः अपि पुनरुन्नतिः न अभवत् अतः तवापि इह जन्मनि पुनरुन्नतिर्न भविष्यति इति भावः। तु पुनः प्राणाः न स्थायिनः स्थितिशीलाः, प्राणनिर्यानन्तु अवश्यं भवेत्। एवं जीवनयौवनादीनाम् अस्थिरत्वं ज्ञात्वा अवेत्य, अभ्युपगतः रिरंसया उपस्थितः युवा युवकः यत् यस्मात् वामदृष्ट्या वामनयनया रमण्या, उपेक्ष्यते परित्यज्यते तत् तस्मात् युवकपरित्यागजनितपापात्, इत्यर्थः तस्याः वामनयनायाः कुचयोः पीनस्तनयोः स्थैर्यं स्थिरत्वं हृदि मनसि स्थिरतरं निश्चलं शल्यमिव नं जागर्त्ति न प्रकाशते अपि तु जागर्त्त्येव, उपेक्षितयुवकायाः कामिन्याः यावत् कुचयोः स्थिरत्वं वर्त्तते तावदेव शल्यमिव सर्वेषां मनसि क्लेशं ददाति इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ४७ ॥

किमपि किञ्चित्, रहस्यं गोप्यं, जल्पामि भणामि (म)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(इति श्रुतिमूले मिलित्वा निर्भरमालिङ्ग्य उच्चैश्चुचुम्ब संस्कृतमाश्रित्य) (य)।

स्वादितं सुदशनच्छदसीधु नामरैर्विधुरबुद्धिभिरस्याः।
यद्विधुन्तुदसुखादवशिष्टः पीयते प्रमुदितैर्हरिणाङ्कः॥ ४८॥

विश्वः। (सक्रोधं) अरे पामर वटो! मत्काङ्क्षितां नायिकामालिङ्गसि चुम्बसि च अतः प्रायश्चित्ती त्वम् (र)।

कलः। अहं ण तुमं, जदो सिस्सालिङ्गिदां णाइअं मक्काङ्क्षिदां जप्पेसि (ल)।

अहं न त्वं, यतः शिष्यालिङ्गितां नायिकां, मत्काङ्क्षितां जल्पसि (ल)।

श्रुतिमूले कर्णमूले मिलित्वा संगत्य, निर्भरं गाढ़म् आलिङ्ग्य परिष्वज्य उच्चैः सशब्दं चुचुम्ब, संस्कृतम् आश्रित्य, गीर्वाणवाण्या आह च इत्यर्थः (य)।

स्वादितमिति। अस्याः मृगाङ्कलेखायाः सुदशनच्छदसीधु सुन्दरौष्ठाधरामृतं विधुरबुद्धिभिः, "अव एतादृशममृतं नास्ति वयं किं कुर्मः, बहुप्रार्थनयापि न प्राप्स्यामः" इति चिन्तया दुःखितान्तःकरणैः सद्भिरित्यर्थः। अमरैः देवैः न स्वादितं न उपभुक्तम्। यत् यस्मात् एतादृशसुन्दरौष्ठाधरामृतस्य अलाभात् इत्यर्थः। "अस्माकम् एष एव सुष्ठुः", इति निश्चित्य प्रमुदितैः सद्भिरिति यावत् विधुन्तुदमुखात् विधुन्तुदो राहुः तस्य मुखात् वदनात् अवशिष्टः भ्रष्टः उच्छिष्टः इति यावत् हरिणाङ्कः सुधांशुः पीयते आस्वाद्यते कदाचित् अस्याः अधरसुधालाभश्चेत् तर्हि अमराणां राहूच्छिष्टे अमृतमये शशिनि एतादृशी प्रीतिः न स्यात् इति भावः। स्वागतावृत्तम्॥ ४८॥

अरे इति नीचसम्बोधनम्। पामर! पापिष्ठ! वटो! ब्राह्मण! मत्काङ्क्षितां मत्प्रार्थितां नायिकां मृगाङ्कलेखाम् आलिङ्गसि परिष्वजसे चुम्बसि अधरसुधारसं पिबसि, अतः उपाध्यायोपभोग्यायां यथेष्टाचरणात् इत्यर्थः त्वं प्रायश्चित्ती प्रायश्चित्तार्हः (र)।

अहं न, त्वं प्रायश्चित्तार्हः इति शेषः। शिष्यालिङ्गितां छात्रपरिष्वक्तां छात्रोपभुक्तामित्यर्थः नायिकां, मत्काङ्क्षितां मदभिलषितां जल्पसि भणसि (ल)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्वः। यस्याङ्गस्य योगाद् गजो हस्तीत्युच्यते तदभिधान-मङ्गं तव छेद्यं भवति येन गुरुवाञ्छिता नायिका स्पृष्टा (व)।

कलः। अङ्गणाजहणरञ्जणणामहेअं अङ्गं तुह विच्छेज्जं भोदि जेण सिस्सपरिचुम्बिदां णाइकां सवाञ्छिदां जप्पेसि (श)।

विश्वः। अधरो यस्याच्छादनं तस्योत्पाटनं युक्तं येन अस्या अधरः पीड़ितः (ष)।

अङ्गनाजघनरञ्जननामधेयम् अङ्गं तव विच्छेद्यं भवति येन शिष्यपरिचुम्बितां नायिकां स्ववाञ्छितां जल्पसि (श)।

यस्य अङ्गस्य अवयवस्य हस्तस्य इति यावत् योगात् सम्पर्कात् गजः हस्ती इति उच्यते हस्तोऽस्य अस्तीति व्युत्पत्त्या नाम्ना हस्ती इति निगद्यते इत्यर्थः। तव तदभि-धानं तन्नामकम् अङ्गम् अवयवं हस्तं इति यावत् छेद्यं कर्त्तनीयं भवति येन अङ्गेन हस्तेन इति यावत् गुरुवाञ्छिता गुरुकाङ्क्षिता नायिका रमणी स्पृष्टा, त्वया आलि-ङ्गनाय हस्तेन आकृष्टा इत्यर्थः (व)।

अङ्गनाजघनरञ्जननामधेयम् अङ्गनानां कामिनीनां जघनं नितम्बं रञ्जयति तव नियतार्पणेन शोभयति येन, तत् नामधेयं नाम यस्य तत् अङ्गं रमणीनितम्ब-देशे निरन्तरशोभि वदनमित्यर्थः तत् विच्छेद्यं विकर्त्तनीयं यत् वदनं रमणीनितम्ब-देशे अर्पयित्वा सर्वदैव तिष्ठसि तत् वदनं विकर्त्तनीयमिति भावः। येन अङ्गेन अङ्गनाजघनरञ्जननामधेयेन वदनेन इति यावत्, शिष्यपरिचुम्बितां छात्रेण आस्वा-दितां नायिकां स्ववाञ्छितां स्वकाङ्क्षितां जल्पसि भणसि (श)।

अधरः ओष्ठः यस्य आच्छादनम् आवरणं तस्य उत्पाटनं पातनं दन्तोत्पाटनम् इति यावत् युक्तम् उचितं, येन दन्तेन इत्यर्थः अस्याः नायिकायाः अधरः पीड़ितः दंशितः (ष)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कल:। लिगि प्येरणेति धातुणो रच् पच्चएस जं रूअं सिज्झं भोदि तुह तस्स उप्पाटणं जोग्गं जेण सिस्सचुम्बिदां णाइआं पेच्छसि (स)।

(इति अन्योन्यं कलहं कुर्वाणौ नृत्यतः सर्वे हसन्ति)।

[नेपथ्ये वैतालिकः।] शुभसन्ध्यासमयोऽस्तु दिवसस्य (ह)।

गाढ़ं प्रौढ़ाङ्गनाभिः सुरतरतमनः सम्मदोत्सारिताक्षम्

मुग्धाभिस्त्रस्तनेत्रं रतिसमरभयं चिन्तयन्तीभिरेवम्।

पान्थानामङ्गनाभिः ससलिलनयनं शून्यचित्ताभिरुच्चैः

कष्टं दृष्टोऽस्तशैलं भृशमसजदयं मण्डलखण्डरश्मेः ॥४९॥

लिगि प्रेरणे इति धातो रच् प्रत्ययेन यद्रूपं सिद्धं भवति तव तस्य उत्पाटनं योग्यं येन शिष्यचुम्बितां नायिकां पेच्यसि (स)।

लिगि धातोः अच् प्रत्ययेन यद्रूपं सिद्धं, भवति "लिङ्गम्" इति भवति, तव तस्य लिङ्गस्य उत्पाटनम् उन्मूलनं योग्यम् उचितं येन लिङ्गेन करणेन शिष्यचुम्बितां शिष्यास्वादितां नायिकां रमणीं पेच्यसि पेषणं करिष्यति इत्यर्थः। यतः शिष्यास्वादितां रमणीं लिङ्गप्रेरणेन उत्पीड़यिष्यसि, अतः तव लिङ्गच्छेदनं विधेयमिति भावः (स)।

वैतालिकः स्तुतिपाठकः। शुभसन्ध्यासमयः शुभसन्ध्याकालः, अस्तु भवतु (ह)।

तं वर्णयति गाढ़ेति। गाढ़ं यथा स्यात् तथा प्रौढ़ाङ्गनाभिः अतिशय-सुरतगर्वितप्रवीणरमणीभिः, सुरते शृङ्गारे रतः यो मनःसम्मदः मनसो गर्वः तेन उत्सारिते इतस्ततः विक्षिप्ते अक्षिणी नयने यस्मिन् तत् यथा स्यात्तथा कदा सूर्योऽस्तमेष्यति अहं शृङ्गारेण नायकं जेष्यामि इति गर्वेण इतस्ततः विक्षिप्तनयनं यथा तथा इति भावः। एवं तथा रतिसमरभयं रतिसमरे सुरतसंग्रामे भयं, नायकेन पराभवमेष्यामि इति भयं चिन्तयन्तीभिः ध्यायन्तीभिः मुग्धाभिः नवनायिकाभिः त्रस्तनेत्रं चकितनयनं यथा तथा, तथा शून्यचित्ताभिः कातरान्तःकरणाभिः कान्त-विरहेण शून्यमयं जगत् अवलोकयन्तीभिरित्यर्थः। पान्थानां प्रवासिनां अङ्गनाभिः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपिच ।

गतवति दिननाथे पश्चिमक्ष्माधरान्तम्
शिशिरकरमयूखैर्निर्भरं दह्यमाना ।
परिहृतमिलितालिः पान्थकान्तेव दीना
सपदि कमलिनीयं हास्यहीना बभूव ॥ ५० ॥

अपिच । द्वितीयो वन्दी ।

क्वैतत् मार्त्तण्डविम्बं ? सरसि सरसिजश्रेणिहास्यं क्व यातं ?
क्वैते याता रथाङ्गाः ? सपदि गतश्रियः क्व प्रविष्टा मरालाः ? ।
सन्ध्यारागारुणाङ्गः कुपित इव पतिः प्रोद्यतोऽयं हिमांशुः
मन्ये हर्षादिवेयं हसति कुमुदिनी जाग्रती वालिनादैः ॥५१॥

विरहिणीभिरित्यर्थः । सलिलनयनं कान्तः कदा आगमिष्यति इति चिन्तया सजलनयनं यथा स्यात्तथा उच्चैःकष्टम् अतिक्लेशं यथा तथा दृष्टः अवलोकितः सन् अयं चण्डरश्मिः सूर्य्यस्य मण्डलः विम्वम् अस्तशैलम् अस्ताचलं भ्रमम् असजत् समगच्छत लोकानां नयनपथमत्यजत् इत्यर्थः । स्रग्धरावृत्तम् ॥ ४९ ॥

गतेति । दिननाथे दिनमणौ पश्चिमक्ष्माधरान्तं पश्चिमाचलम् अस्ताचलमिति यावत् गतवति याते सति, दिनमणौ अस्ताचलचूड़ावलम्बिनि सति इत्यर्थः, इयं प्रत्यक्षपरिदृश्यमाना नलिनी पद्मिनी, दीना दुःखिता पान्थकान्ता पान्थरमणी इव शिशिरकरमयूखैः चन्द्रकिरणैः निर्भरं निरतिशयं यथा तथा दह्यमाना मलिना, अन्यत्र कान्तविरहेण क्लिश्यमाना, परिहृतमिलितालिः परिहृताः परित्यक्ताः मिलितालयः संसक्तभ्रमराः यया सा, अन्यत्र परिहृताः परित्यक्ताः मिलितानां सहचरीणाम् आलयः श्रेणयः यया सा सहचरीगणमपि परित्यज्य निर्जने कान्तं चिन्तयन्ती इति भावः । सपदि सहसा हास्यहीना प्रकाशरहिता अन्यत्र हर्षशून्या बभूव संवृत्ता सायंकाले यथा पान्थरमण्याः दशा सञ्जाता तथा पद्मिन्या अपि इति शेषः । मालिनीवृत्तम् ॥ ५० ॥

पुनः सायंकालं वर्णयति क्वेति । एतत् अधुना दृश्यमानं मार्त्तण्डविम्बम् आदित्यमण्डलं क्व कुत्र ? गतम् इति शेषः । तथा सरसि सरोवरे सरसिजश्रेणीनां

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपिच ।

स्वर्धामामृतपानचारुचषकं ? किं कामदेवाङ्गना-
क्रीड़ाकन्दुक एष ? किं सुरनदीहिण्डीरपिण्डः किमु ? ।
किं छत्रं स्मरभूपतेः ? किमु यशःपुञ्जं पुरस्तादिदं ?
चेतःसंशयकारकं समुदितं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ ५२ ॥

मन्त्री । प्रवृत्तः सन्ध्याकालः तत् कथं नित्यक्रियायै न गम्यते (च) ।

कमलराजीनां हास्यं विकाशः क्व ? कुत्र यातं गतम् । तथा एते, ये सम्प्रति कूजन्ति, रथाङ्गाः चक्रवाकाः पक्षिविशेषाः क्व कुत्र ? याताः गताः, गतह्रियः परिहृतलज्जाः अधुना त्यक्तलज्जाः सन्तः ये क्रीड़न्ति ते इत्यर्थः, मरालाः हंसाः क्व ? कुत्र प्रविष्टाः अन्तर्हिताः, सन्ध्यारागेण सन्ध्याकालजनितरक्तवर्णेन अरुणाङ्गः रक्तमूर्त्तिः, अन्यत्र सन्ध्यारागेण सन्ध्यासमये सदाचाररहितायाः कान्तायाः शासननिमित्तकोपेन इत्यर्थः अरुणाङ्गः रक्तवर्णशरीरः, कुपितः क्रुद्धः पतिरिव नायक इव, अयं हिमांशुः शीतरश्मिः शीद्यतः उदितः अन्यत्र समायातः, तथा इयं कुमुदिनी, अलिनादैः भ्रमरध्वनिभिः जाग्रती गतनिद्रा सती हर्षात् हर्षं मुदं प्राप्य, "ल्यप्लोपे पञ्चमी" हसति इव, इति च अहं मन्ये तर्कयामि । स्रग्धरावृत्तम् ॥ ५१ ॥

स्वरिति । पुरस्तात् अग्रे समुदितं शीद्यतम् इदं शीतद्युतेः शीतरश्मेः मण्डलं बिम्बं चेतसः सन्देहजनकं भवति इति शेषः । कस्तावत् सन्देहः तं विवृणोति । इदं किं स्वर्धाम्नां स्वर्गवासिनाम् अमृतपानाय सुधास्वादनाय चारुचषकं सुन्दरपानपात्रं ? किंवा कामदेवाङ्गनायाः रत्याः क्रीड़ाकन्दुकः क्रीड़ार्थं लीलाकृतिक्रीड़नद्रव्यविशेषः, एषः ?, किमु किं भो सुरनद्याः गङ्गायाः हिण्डीरपिण्डः फेनराशिः एषः ?, किंवा स्मरभूपतेः अनङ्गराजस्य इदं छत्रं ? किमु किं भो इदं यशःपुञ्जं ? यशोराशिः ? । शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ५२ ॥

प्रवृत्तः उपस्थितः, तत् तस्मात् कथं केन हेतुना नित्यक्रियायै सायंकालोचितनित्यक्रियार्थम् (च) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

राजा। किं तेन चौरचक्रभयात् चिन्ताकुलोऽस्मि, भवतु तथापि यास्यामि चणं विरम दृश्यता मनयोर्गुरुशिष्ययोर्विरोधः (क)।

विश्वः। [दण्डहस्तः सामर्षं धावति] (ख)।

कलः। [उच्चैः शीत्कृत्य सर्वाङ्गं पुलकयति] (ग)।

(ततोऽन्योन्यं नायिकाञ्चलं गृहीत्वा मम इयम् इति उच्चार्य्य कलहायमानौ नृत्यतः (घ)।

बन्धु। (पुरः परिक्रम्य) अज्ज भअवं ! चिट्ठदु अज्ज कलहो, समीअवट्टिणी रअणी वट्टदि पत्तुसहोमात्थं मअणान्धमिस्सो आगमिस्सदि सो क्खु जं आदिसदि तं कादव्वं (ङ)।

आर्य्य ! भगवन् ! तिष्ठतु अद्य कलहः। समीपवर्त्तिनी रजनी वर्त्तते, प्रत्यूषहोमार्थं मदनान्धमिश्रः आगमिष्यति स खलु यदादिशति तत् कर्त्तव्यम् (ङ)।

किं तेन? नित्यकर्मणा किं भवेत्? चौरचक्रभयात् तस्करमण्डलभयात् चिन्ताकुलोऽस्मि उत्कण्ठितोऽस्मि, चणं विरम तिष्ठ दृश्यताम् अवलोक्यताम् अनयोः गुरुशिष्ययोः छात्राध्यापकयोः विरोधः विवादः (क)।

दण्डहस्तः सयष्टिकः सामर्षं सक्रोधं धावति प्रहर्त्तुं वेगेन गच्छति इत्यर्थः (ख)।

उच्चैः शीत्कृत्य दीर्घरूपेण शीत्कारं कृत्वा सर्वाङ्गं सर्वशरीरं प्रहारनिवारणाय स्वस्य विलासिभावं प्रकटय्य दीर्घशीत्कारेण रोमाञ्चयति इति भावः (ग)।

ततः एवमुभयोरभिनयानन्तरम्, अन्योन्यं परस्परं नायिकाञ्चलं नायिकायाः मृगाङ्कलेखायाः अञ्चलं वस्त्रप्रान्तं गृहीत्वा धृत्वा मम इयम् नायिका इति उच्चार्य्य कथयित्वा कलहायमानौ कलहं कुर्वन्तौ, नृत्यतः नृत्यं कुरुतः (घ)।

आर्य्य ! भगवन् प्रभो ! अद्य कलहः विवादः तिष्ठतु आस्तां समीपवर्त्तिनी सम्मुखीना रजनी रात्रिः वर्त्तते भवति प्रत्यूषहोमार्थं प्रातर्होमार्थं, श्वःप्रातः होमं

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

उभौ। तथा अस्तु (च)।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे।

इति हास्यार्णवे प्रहसने सभानिर्णयो नाम

प्रथमोऽङ्कः।

द्वितीयोऽङ्कः।

ततः प्रातः प्रविशति विश्वभण्डः शिष्यश्च।

विश्वः। (प्राचीमवलोक्य) अहो दिगङ्गनाशिरःसिन्दूरशोभेव दिनकरकिरणावली दृश्यते (क)।

(परिक्रम्य पुरो वापीमवलोक्य च) (ख)।

अन्यत्र वञ्चितनिशं परिलोहिताङ्ग-
मन्याङ्गनागतमिवागतमुष्णरश्मिम्।

कर्त्तुमित्यर्थः मदनान्धमिश्रः मदनेन कामेन अन्धः, इति अन्वर्थनाम्ना कश्चित् अध्यापकः आगमिष्यति आयास्यति, स खलु यत् आदिशति आज्ञापयति तत् कर्त्तव्यम् विधेयम् भवद्भिरिति शेषः (ङ)।

तथा अस्तु, तदेव भवतु (च)।

अहो! इति विस्मयसूचकमव्ययम्। दिगङ्गनायाः दिक्रूपनायिकायाः शिरसि ललाटे सिन्दूरशोभा इव दिनकरकिरणावली भास्करकिरणश्रेणी दृश्यते अवलोक्यते (क)।

पुरः अग्रे वापीं दीर्घिकाम् अवलोक्य दृष्ट्वा (ख)।

प्रातःकालं वर्णयति अन्यत्रेति। इयं पद्मिनी नलिनी, कुपिता इव खण्डितनायिका इव इत्यर्थः, अन्यत्र लोकालोकपर्वतान्तराले वञ्चितनिशं यापितरात्रिं, नायिकापक्षे

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीयम्
उत्फुल्लहल्लकसुलोहितलोचनाऽभूत् ॥ १ ॥

अपिच ।

नारीणां मृगनाभिकुङ्कुमरसप्रक्षालनश्यामलान्
सम्भोगश्रमशीकरान् परिहरन्नाकम्पयन् कुन्तलान् ।
पुष्पामोदमनोरमान् विगलितानम्भोजगन्धं वहन्
प्रातस्त्यः पवनो वहत्ययमतिस्वान्तप्रमोदप्रदः ॥ २ ॥

अन्यच अन्यनायिकासमीपे क्रीड़या यापितरात्रिम् इत्यर्थः परिलोहिताङ्गम् उदयकाले सम्यक्शोणितवर्णमूर्त्तिं, नायिकापक्षे रात्रिजागरणेन सम्यक्रक्तवर्णनयनाद्यङ्गम् आगतम् उदितम् अन्यच समीपमागतम् अन्याङ्गनागतम् अन्यनायिकासक्तं नायकमिव इत्यर्थः उष्णरश्मिं खरांशुं प्रातःनिरीक्ष्य दृष्ट्वा, उत्फुल्लानि विकसितानि हल्लकानि वापीस्थितरक्तकह्लारपुष्पाणि एव नयनानि यस्याः सा अन्यच उत्फुल्ले विकसिते हल्लके रक्तकह्लारपुष्पे इव नयने यस्याः सा अभूत् अभवत् । यथा खण्डितनायिका अन्यसङ्गतं पतिं प्रातरागतं दृष्ट्वा कोपेन आरक्तवर्णनयना भवति तद्वत् पद्मिनी प्रातरुदितं भास्करम् अवलोक्य कोपेन इव समीपवर्त्तिविकसितकह्लारपुष्परूपनयना अभवत् इति भावः । वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ १ ॥

नारीणामिति । अति अतिशयं यथा स्यात्तथा स्वान्तप्रमोदप्रदः स्वान्तस्य मनसः प्रमोदप्रदः प्रीतिदायकः अयं प्रातस्त्यः प्रातःकालीनः पवनः मलयजः, नारीणां रमणीनां मृगनाभिकुङ्कुमरसानां प्रक्षालनेन धौतक्रियया श्यामलान् कृष्णलोहितवर्णान् सम्भोगश्रमशीकरान् सुरतश्रमजनितवारिबिन्दून् परिहन् रक्षन् पुनः पुष्पामोदेन पुष्पगन्धेन मनोरमान् मनोहरान् विगलितान् स्खलितकवरीबन्धान् कुन्तलान् मूर्द्धजान् आकम्पयन् व्याधुनन्, तथा अम्भोजस्य नायिकाक्रीड़ापद्मस्य इति यावत् गन्धम् आमोदं वहन् हरन् वहति शैत्यमान्द्यसौगन्ध्यगुणविशिष्टो वायुः इतस्ततः सञ्चरति इत्यर्थः । शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ २ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(उभौ परिक्रम्य बन्धुराया: प्राङ्गणमुपसृत्य प्रविष्टौ युगपत्)। क्व सा बन्धुरा नायिका च (ग)।

(तत: प्रविशति बन्धुरा नायिका च।)

(विश्व:। मृगाङ्कलेखामवलोक्य।)

अस्या: शरच्छशधरप्रतिमाननाया:
किञ्चित्कटाक्षमिलिता यदि नैव दृष्टि:।
तत् केन लक्ष्यत इदं किल कर्णलग्न-
मिन्दीवरं मृदुलमञ्जनपत्ररम्यम्॥ ३॥

अपिच।

निद्रया परिघूर्णनशीला बलवदूर्द्ध्वतारका लोला:।
अस्या नयननिपाता: दु:सहनीया हरस्यापि॥ ४॥

युगपत् एकदेव गुरुशिष्यौ ऊचतुरिति शेष:, किं तत्, क्व कुत्र सा बन्धुरा कुट्टिनी नायिका मृगाङ्कलेखाच (ग)।

अस्या: इति। शरच्छशधरप्रतिमं शरच्चन्द्रसदृशम् आननं यस्या: तादृश्या: अस्या: मृगाङ्कलेखाया: दृष्टि:, नयनं किञ्चित् कटाक्षमिलिता ईषदपाङ्गावलोकनसहिता ईषत् वक्रभावादिचातुर्य्यसहिता इति यावत् यदि नैव नो भवेच्चेत् इत्यर्थ: तत् तर्हि इदं कर्णलग्नं कर्णावतंसभूतं मृदुलं कोमलम् अञ्जनपत्ररम्यम् अञ्जनपत्रै: नीलवर्णदलै: रम्यं सुन्दरं नीलवर्णदललेन अतिमनोहरम् इत्यर्थ:, इन्दीवरं नील- पद्मं "इन्दीवरञ्च नीलेऽस्मिन्" इत्यमर: केन लक्ष्यते दृश्यते केनापि न इत्यर्थ: इन्दीवरापेक्षया अस्या: नयनयोरपाङ्गावलोकनादिभिरतीव सौन्दर्य्यमिति भाव:। वसन्ततिलकं वृत्तम्॥ ३॥

निद्रयेति। अस्या: मृगाङ्कलेखाया: निद्रया निद्रावशेन बलवत्, अतिशयं यथा तथा परिघूर्णनशीला: वंभ्रम्यमाणा: ऊर्द्ध्वतारका: नयनयोरूर्द्ध्वभागे स्थिता तारका: येषु ते, लोला: चञ्चला: नयननिपाता: कटाक्षपातै: हरस्यापि धैर्य्यच्युति- र्भवति अन्येषान्तु का कथा इति भाव:। आर्य्या॥ ४॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कलः। वन्धुरे! दाणिम्पि णाआदो मअणान्धमिस्सो (घ)।

(नेपथ्ये।)

वेश्याङ्गरागरसलोहितयज्ञसूत्रः
शक्राशनाशनविलोहिततारनेत्रः।
आभालपूर्णतिलको हृतधर्मकृच्छ्रः
संसर्पति स्वयमयं मदनान्धमिश्रः॥ ५॥

(ततः प्रविशति शिष्येण कुलालनामधेयेन अनुगम्यमानो मनदान्धमिश्रः)।

(समन्तादवलोक्य) अहो! भ्रमद्भ्रमरावलीवलयितरसाल वकुलः कोकिलकलध्वनिजनितविषादविरहिणीजनपीवर-निश्वासानिलः कुसुमकालो वर्त्तते (ङ)।

वन्धुरे! इदानीमपि नायातो मदनान्धमिश्रः (घ)।

इदानीमपि अधुनापि नायातः न आगतः (घ)।

मदनान्धमिश्रस्य प्रवेशं सूचयति वेश्येति। वेश्यानां वारनारीणाम् अङ्गराग-रसेन अलक्तकादिरागेण लोहितं रक्तवर्णं यज्ञसूत्रं यस्य सः, शक्राशनस्य भङ्गाचूर्णस्य अशनेन पानेन विलोहिते रक्तवर्णे तारनेत्रे सतारकनयने यस्य सः आभालम् आललाटं यथा तथा पूर्णम् अविच्छिन्नं तिलकं यस्य सः हृतं परित्यक्तं धर्मकृच्छ्रं धर्मोपार्जननिमित्तक्लेशो येन, सः अयं मदनान्धमिश्रः स्वयं संसर्पति गच्छति। वसन्ततिलकं वृत्तम्॥ ५॥

अहो इति विस्मयसूचकमव्ययम्। भ्रमन्त्या इतस्ततो धावन्त्या भ्रमरावल्या मधुकरश्रेण्या वलयिताः वेष्टिताः रसालाः चूताः वकुलाश्च यस्मिन् सः, तथा कोकिलानां पिकानां कलध्वनिभिः मधुरकूजनैः जनितः उत्पन्नः यो विषादः खेदः तेन विरहिणीजनानां पान्थरमणीनां पीवरनिःश्वासः दीर्घनिःश्वासः इव अनिलः वायुर्यस्मिन् सः कुसुमकालः पुष्पसमयः वसन्तः इति यावत् वर्त्तते (ङ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपि च।

कावेरीनीरखेलद्युवतिहतिभवच्छीकरासङ्गशीतः
श्रीखण्डामोदवाही प्रमुदितमदनप्राणविश्रामधामा।
किञ्चिद्व्याधूतचूतद्रुमसुकुलकुलः पुष्पवत्या लतायाः
भीतः स्पर्शादिवायं प्रसरति पवनो दक्षिणो मन्दमन्दम् ॥६॥

(आत्मगतं) कथं मया अस्मिन् मधौ गणिकां विना जीवनीयम् (च)।

(प्रकाशं) वत्स कुलाल! पश्य मध्याह्नः संवृत्तः।

मार्त्तण्डश्चण्डतापैः प्रतपति वसुधां पक्षिणः कुञ्जसंस्थाः
प्रोत्फुल्लाम्भोजराजीतलशरणगता निश्चला राजहंसाः।
पान्थाः श्रान्ताश्च कान्ताचिरविरहशिखिज्वालया प्लुष्टचित्ताः
स्थाणुच्छायासु लीनाः क्षितिलिखनपराः सन्ततं निश्वसन्ति ॥७॥

कावेरीति। कावेरीनीरे कावेरीनदीतोये खेलन्तीनां क्रीडन्तीनां युवतीनां हत्या आघातेन भवन्तः उत्पद्यमानाः ये शीकराः वारिबिन्दवः तेषाम् आसङ्गेन सम्पर्केण शीतः शीतलः, तथा श्रीखण्डस्य चन्दनस्य आमोदं वहति यः सः इति णिन् प्रत्ययः। चन्दनगन्धवाही इत्यर्थः प्रमुदितमदनस्य अत्याह्लादितकामस्य प्राणानां विश्रामधामा विश्रामाश्रयः, किञ्चित् व्याधूतः ईषत् कम्पितः चूतद्रुमाणां रसालवृक्षाणां सुकुलकुलः मञ्जरीसमूहः येन सः अयं दक्षिणः पवनः मलयमारुतः इति यावत् पुष्पवत्याः कुसुमितायाः लतायाः स्पर्शात् संसर्गात् भीत इव भयकातर इव पुष्पवत्याः इति विशेषणेन रजस्वला इति व्यज्यते तस्याः संसर्गात् भीतित्वमुपपन्नम् इति ध्वनिः। मन्दं मन्दं स्तोकं स्तोकं प्रसरति इतस्ततः सञ्चरति वहति इत्यर्थः। स्रग्धरावृत्तम् ॥ ६ ॥

अस्मिन् मधौ अस्मिन् वसन्तसमये गणिकां वारविलासिनीं विना मया कथं जीवनीयम् जीविना भवितव्यम् (च)।

मार्त्तण्ड इति। मार्त्तण्डः सूर्य्यः चण्डतापैः प्रचण्डकिरणैः वसुधां पृथ्वीं प्रतपति सन्तापक्लिष्टां करोति, तथा पक्षिणः प्रक्षिणः कुञ्जसंस्थाः लतामण्डपाभ्यन्तरगताः भवन्ति इति शेषः राजहंसाः प्रोत्फुल्लाम्भोजराजीनां विकसित-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वत्स ! कस्याश्रमे भोजनसिद्धिः अस्तु (छ)।

कुला। अज्ज ! अत्थि दाव एत्थज्जेव णअरे बन्धुरा णाम कुट्टिणी सा क्खु अदिधीणं परिचज्जं करेदि त्ति सुणीअदि ता अज्ज तत्त ज्जेव भोअणसिज्झि (ज)।

मदनः। कुलीना सा ? (झ)।

कुला। एत्थ को सन्देहो चण्डालोवि अस्स घरे पाणीअं ण पीअदि (ञ)।

आर्य्य ! अस्ति तावत् अत्रैव नगरे बन्धुरा नाम कुट्टिनी सा खलु अतिथीनां परिचर्य्यां करोति इति श्रूयते तदद्य तत्रैव भोजनसिद्धिः (ज)।

अत्र कः सन्देहः चण्डालोऽपि अस्याः गृहे पानीयं न पिबति (ञ)।

सरोजश्रेणीनां तलमेव निम्नस्थानमेव शरणम् आश्रयं गताः प्राप्ताः, खरकर-किरणभयेन विकसितपद्मश्रेणीतलरूपाश्रयस्थिताः सन्तः निश्चलाः निश्चेष्टाः भवन्ति इति शेषः। तथा श्रान्ताः क्लान्ताः पान्थाः पथिकाश्च, कान्ताचिर-विरहशिखिज्वालया कान्तायाः प्रियायाः चिरविरहशिखिनः चिरविच्छेदानलस्य या ज्वाला शिखा तया प्लुष्टचित्ताः दग्धमानसाः सन्तः स्थाणुच्छायासु शाखादि-विहीनवृक्षच्छायासु लीनाः संसक्ताः उपविष्टाः इति यावत्, तथा क्षितिलिखनपराः क्षितौ भूमौ लिखने रेखाविन्यासे पराः आसक्ताः चिन्तया भूमिलिखनतत्पराः सन्तः, भूमिलिखनन्तु चिन्तालक्षणम् इति प्रसिद्धम्। सततं नियतं निःश्वसन्ति सुदीर्घमुच्छ्वसन्ति। स्रग्धरावृत्तम् ॥ ७ ॥

वत्स ! कस्य आश्रमे गृहे भोजनसिद्धिः भोजनक्रियासिद्धिः अस्तु भवेदित्यर्थः। अस्तु इति इच्छाप्रकाशने (छ)।

अत्रैव अस्मिन्नेव नगरे, अस्ति वर्त्तते, सा कुट्टिनी, अतिथीनाम् अभ्यागतानां, परिचर्य्यां सत्कारं, तत्र कुट्टिनीगृहे, भोजनसिद्धिः भोजनक्रियासिद्धिः भविष्यति इति शेषः (ज)।

सा कुट्टिनी, कुलीना ? सत्कुलसम्भवा (झ)।

अत्र अस्याः सद्वंशजातत्वे कः सन्देहः कोऽपि सन्देहो नास्ति यतः अस्याः कुट्टिन्याः गृहे निलये पानीयं जलं चण्डालोऽपि न पिबति (ञ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदः। (सोत्साहं।) वत्स ! तदुपसर्पावः।

(इत्युभौ परिक्रम्य बन्धुरायाः प्राङ्गणमुपसृत्य उपविष्टौ।) (ट)

बन्धुरा। अज्ज ! एदं भद्दासणं उवविसदु मिस्सो (ठ)।

मदः। (नाट्येन उपविश्य सर्वानवलोक्य च आत्मगतम्)।

अहो ! आश्चर्यं पुरतो नायिकारत्नम् (ड)।

सायं चन्द्रकलायुतोदयगिरिस्पर्द्धां दधानौ स्तनौ

शैलोत्तुङ्गतरौ नखाङ्करुचिरौ शोणाम्बराभ्यन्तरे।

अस्याः कं न विलोकनोत्कमकरोत् तीक्ष्णः कटाक्षः क्षणं

भृङ्गाक्लिष्टगरिष्ठकेतकदलभ्रान्तिं वहन्नप्ययम् ॥ ८ ॥

आर्य्य ! इदं भद्रासनम्, उपविशतु मिश्रः (ठ)।

वत्स ! तत् तस्मात् उपसर्पावः आवामिति शेषः। बन्धुरायाः कुट्टिन्याः प्राङ्गणं चत्वरम् (ट)।

इदं भद्रासनम् उत्तमासनम् उपविशतु, अत्र आस्तां मिश्रः मदान्धमिश्रः, इति यावत् (ठ)।

पुरतः अग्रे आश्चर्य्यम् अद्भुतं नायिकारत्नं विराजते इति शेषः (ड)।

तद्वर्णयति सायमिति। अस्याः नायिकायाः शोणाम्बराभ्यन्तरे रक्तवस्त्रमध्ये शैलोत्तुङ्गतरौ, शैलवत् उत्तुङ्गतरौ उन्नततरौ तथा नखाङ्करुचिरौ नखाङ्केन नखचिह्नेन रुचिरौ मनोज्ञौ स्तनौ पयोधरौ, सुतरां सायं चन्द्रकलायुतस्य, सायंकालोदितचन्द्रबिम्बयुक्तस्य, उदयगिरेः उदयाचलस्य स्पर्द्धां गौरवं दधानौ बिभ्रतौ, उन्नत्या, रक्तवर्णनखचिह्नेन च सायंकालोदितचन्द्रकलायुक्तोदयाचलस्य गौरवं बिभ्रतौ तिष्ठत इति शेषः। तथा अयं तीक्ष्णः खरतरः कटाक्षोऽपि भ्रूभङ्गियुक्तावलोकनमपि क्षणं क्षणकालं व्याप्य भृङ्गाक्लिष्टं भ्रमरविचित्रं यत् गरिष्ठकेतकदलं दीर्घकेतकपुष्पपत्रं, तस्य भ्रान्तिं भ्रमं वहन् दधानः जनयन् इत्यर्थः। कं जनं विलोकनोत्कं विलोकनाय दर्शनाय उत्कम् उत्कण्ठितं न अकरोत्, सर्वानपि उत्कण्ठितान् अकरोदित्यर्थः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ ८ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपिच।

उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तरमुरो निम्नातिनाभिस्थली
भीमं देहवनं स्फुरद्भुजलतं लोमालिजालाकुलम्।
व्याधः पञ्चशरः किरत्यतितरां तीक्ष्णान् कटाक्षाशुगान्
तन्मे ब्रूहि मनःकुरङ्ग! शरणं कं साम्प्रतं यास्यसि॥ ९॥

(पुनः सविमर्षं) कथमेतौ कितवौ वञ्चनीयौ। भवतु तावदात्मनो वैष्णवत्वं प्रकटीकृत्य वञ्चयामि (ढ)। (प्रकाशम्)।

जिह्वे! अनिशं हरिरिति स्मर लोचन! त्वं
व्याप्तं विलोकय जगद्धरिणा समस्तम्।

पुनरपि तद्रूपं वर्णयति उत्तुङ्गेति। अस्याः देहवनं शरीरवनं शरीरं काननमिव विभाति इत्यर्थः। यतः उरः वक्षःस्थलम् उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तरम् अत्युच्चकुच-पर्वताभ्यां दुस्तरं दुर्गमं तथा नाभिस्थली नाभिदेशः अतिनिम्ना अतिगम्भीरा, तथा स्फुरन्तौ विकाशमाने भुजलते बाहुलते यस्मिन् तत् तथोक्तं बाहुलताभ्यां विराजित-मित्यर्थः, लोमभिरेव लोमावलिभिरेव अलिजालैः भ्रमरसमूहैः आकुलं व्याप्तम्, अतः भीमं भयजनकं, पुनरिति ऊहनीयम्। पञ्चशरः पञ्चवाणः कामः इति यावत्, व्याधः किरातरूपी सन् तीक्ष्णान् शाणितान् कटाक्षाशुगान् नयनवाणान् अतितरां अतिशयं यथा तथा किरति विक्षिपति, साम्प्रतम् इदानीं हे मनः-कुरङ्ग! हे चित्तहरिण! कं शरणं रक्षितारं "शरणं गृहरक्षित्रोः" इत्यमरः। यास्यसि प्राप्स्यसि तत् रक्षाप्राप्तिस्थानं मे मह्यं ब्रूहि भण, मया तु इदानीं गन्तव्यस्थानं न दृश्यते इति भावः। शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्॥ ९॥

कथं केन प्रकारेण एतौ विश्वभण्डकलाप्राङ्कुरौ कितवौ धूर्त्तौ वञ्चनीयौ? प्रतार्य्यौ? भवतु तावत् आस्तां तावत्, आत्मनः स्वस्य वैष्णवत्वं विष्णुपरायणत्वं प्रकटीकृत्य प्रदर्श्य वञ्चयामि प्रतारयामि (ढ)।

स्वस्य वैष्णवत्वं दर्शयति जिह्वे इति हे जिह्वे! हे रसने! त्वम् अनिशं नियतं हरिरिति स्मर नियतहरिनामोच्चारणं कुरु इत्यर्थः। हे लोचन! हे नयन! त्व

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

आकर्णय श्रवण ! कीर्त्तिकथा मुरारे-
र्नारायणं शरणमाश्रय चित्त ! नूनम् ॥ १० ॥

(पुनरात्मगतम्) आः जातं हरिस्मरणेन महापातकं किं करिष्यामि प्रायश्चित्तमात्मनः (ण)।

विश्वः। (आकर्ण्यात्मगतं) धूर्त्तोऽयं मिश्रः कैतवं प्रकटयति। भवतु अहमपि किञ्चित् प्रकटयामि (त)। (प्रकाशं)

त्रैलोक्यमौलिमुकुटाञ्चितनीलरत्नं
पद्मालयावदनतामरसद्विरेफम्।
दैत्याङ्गनानयनतोयनिपातधूमं
कृष्णं सदैव मनसा परिचिन्तयामि ॥ ११ ॥

हरिणा विष्णुना व्याप्तं मिलितं विष्णुमयम् इत्यर्थः समस्तं निखिलं जगत् विश्वं विलोकय पश्य। श्रवण ! हे कर्ण ! त्वं मुरारेः कृष्णस्य कीर्त्तिकथा यशःकीर्त्तनम् आकर्णय शृणु, हे चित्त ! हे मनः ! त्वं नूनं निश्चितम् शरणम् आश्रयम् रक्षितारम् इत्यर्थः नारायणं हरिम् आश्रय अवलम्बस्व। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ १० ॥

आः इति कोपद्योतकमव्ययम्। हरिस्मरणेन ईश्वरचिन्तया महापातकं जातम् अभवत् आत्मनः स्वस्य किं प्रायश्चित्तं, करिष्यामि आचरिष्यामि कीदृशप्रायश्चित्तेन एवंविधपातकस्य क्षयो भवेत् तन्न जाने इति भावः (ण)।

धूर्त्तः शठः अयं मिश्रः मदनाख्यमिश्रः, कैतवं धूर्त्ततां प्रकटयति दर्शयति भवतु आस्तां तावत् अहमपि किञ्चित् धूर्त्तत्वं प्रकटयामि दर्शयामि (त)।

त्रैलोक्यमिति। त्रैलोक्यमौलिमुकुटस्य भुवनशिरोभूषणस्य नित्यधाम्नः वैकुण्ठस्य इति यावत् अञ्चितं पूजितं महामूल्यमित्यर्थः। नीलरत्नं नीलकान्तमणिस्वरूपं, तथा पद्मालयायाः लक्ष्म्याः वदनतामरसस्य मुखाम्बुजस्य द्विरेफं भ्रमरस्वरूपं, तथा दैत्याङ्गनानां दैत्यपत्नीनां नयनतोयनिपातस्य नेत्रजलपतनस्य धूमं धूमस्वरूपं दानवपत्नीनां नयनजलपतनस्य कारणं दैत्यनाशकमित्यर्थः। कृष्णं हरिं मनसा चेतसा सदैव परिचिन्तयामि सर्वदैव स्मरामि। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ ११ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदः। (सरोषं) वत्स! कुलाल! पठ वैष्णवधर्मम्।

कुला। अज्ज! जं आणवेदि (थ)। (इति संस्कृतमाश्रित्य पठति।

आयुः क्षीणमिदं परं कलियुगे दैवात्ततः पामरैः
लोकैरप्युपवासकष्टविधिना व्यर्थं वपुः क्षीयते।
ज्ञात्वैवं सुधियो विहाय विविधक्लेशव्रतं निष्फलं
नाना भोगविलासिनीरसयुतं धर्मं भजन्ते द्रुतम्॥ १२॥

विश्वः। (सक्रोधं) वत्स कलहाङ्कुर! पठ वैष्णवधर्मम्।

कल:। (संस्कृतमाश्रित्य पठति)।

कृत्वा लोकभयात् नृणां जडधियां कष्टोपवासं निशा-
काले प्राणविनाशसंशयकरीं सोढ्वापि मर्मव्यथाम्।
प्रातश्चेद्यदि जीवितं स्थितमिह प्राप्तिस्तथाप्यन्धसः
साक्षाज्जीवनसंशयः प्रथमतो मुक्तिः परोक्षा क्व सा॥ १३॥

आर्य्य! यदाज्ञापयति (थ)।

आर्य्य! भगवन्! यत् आज्ञापयति आदिशति तथा करोमि इत्यर्थः (थ)।

वैष्णवधर्मं पठति आयुरिति। दैवात् कर्मफलवशात् कलियुगे अस्मिन् कलिकाले इदं आयुः जीवितकालः परं क्षीणम् अतिक्षीणं स्वल्पम् इति यावत् ततोऽपि अल्पजीवनादपि पामरैः पापिष्ठैः लोकैः, उपवासकष्टविधिना अनाहारजनितक्लेश-विधानेन व्यर्थं निरर्थकं यथा स्यात्तथा वपुः शरीरं क्षीयते अपक्षीयते शरीरनाशः क्रियते इत्यर्थः एवं ज्ञात्वा तथा देहक्षयम् अवेत्य सुधियः पण्डिताः, निष्फलं निष्प्रयो-जनं विविधक्लेशव्रतं नानादुःखप्रदं नियमं विहाय परित्यज्य नानाभोगविलासिन्याः नानाभोगविहारिण्याः वाराङ्गनायाः इति यावत् रसेन युतं धर्मं द्रुतं शीघ्रं यथा तथा अविलम्बेन इत्यर्थः भजन्ते सेवन्ते। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम्॥ १२॥

कलहाङ्कुरोऽपि वैष्णवधर्मं पठति, कृत्वेति। जड़धियां मन्दबुद्धीनां मूर्खाणाम् इति यावत् नृणां मानवानां, लोकभयात् लोकनिन्दाभयं प्राप्य कष्टोपवासं कष्टेन कृच्छ्रेण उपवासं भोजनचतुष्टयनिवृत्तिं कृत्वा अनुष्ठाय, निशाकाले रजन्यां प्राण-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपिच ।

क्लेशोपवासविधिना सुकृतं वदन्ति
ये तन्मुखं सपदि पूरय भस्मपुञ्जैः ।
एकः प्रसीदति यदा जगदीशशम्भुः
मुक्तिस्तदा पिशितमीनसुराङ्गनाभिः ॥ १४ ॥

मदः । (आकर्ण्यात्मगतं) धूर्त्तोऽयम् उपाध्यायो वञ्चयितुम् अशक्यो जीर्णमार्जारं काञ्जिकया प्रतारयितुं न शक्यते। भवतु विनयेन वञ्चयामि । (प्रकाशं) भगवन् ! अय महमभिवादये (द) ।

विनाशसंशयकरीं मरणविधायिनीं मर्मव्यथाम् अन्तःकरणपीड़ां सोढ्वापि संसह्यापि प्रातर्यैत् प्रातःकालेऽपि जीवितम् आयुः यदि स्थितं यदि स्यात् तथापि तर्हि इह संसारे अन्नस्य अन्नस्य प्राप्तिः लाभः स्यात् प्रथमतः आदौ एव साक्षाज्जीवनसंशयः प्रत्यक्षमरणव्यापारः, सम्भवति इति शेषः । सा परोक्षा अप्रत्यक्षा मुक्तिः क्व ? कुत्र यदि उपवासादिना मरणं स्यात् तर्हि अप्रत्यक्षा मुक्तिः कुत्र सम्भवेदिति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १३ ॥

पुनः पठति क्लेशेति । क्लेशोपवासविधिना दुःखप्रदोपवासानुष्ठानेन सुकृतं पुण्यं भवेत् इति ये पण्डिताः वदन्ति कथयन्ति सपदि तत्क्षणमेव तन्मुखं तेषां पण्डितानां मुखं भस्मपुञ्जैः भस्मराशिभिः पूरय परिपूर्णतां प्रापय । यदा यस्मिन् समये एकः अद्वितीयः जगदीशशम्भुः जगत्प्रभुः शिवः, पिशितमीनसुराङ्गनाभिः मांसमत्स्यमद्यरमणीभिः प्रसीदति सन्तुष्येत् तदा तस्मिन्नेव समये मुक्तिः मोक्षः स्यात् इत्यर्थः। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ १४ ॥

अयम् उपाध्यायः एषः अध्यापकः धूर्त्तः कितवः वञ्चयितुमशक्यः अप्रतार्य्यः, अप्रतार्य्यत्वम् अर्थान्तरेण द्रढ़यति जीर्णेति। जीर्णमार्जारं वृद्धविड़ालं काञ्जिकया आरनालेन पर्य्युषितान्नजलेन इति यावत् प्रतारयितुं वञ्चयितुं न शक्यते, भवतु अस्तु तावत् विनयेन विनीतभावेन वञ्चयामि प्रतारयामि, अयमहम् एषोऽहम् अभिवादये प्रणमामि (द)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्व: । (उच्चैः) आयुष्मान् भव सौम्य किन्तु अयुक्तमेतत् भवादृशां यद्वाराङ्गनाग्रतो मयि प्रथममभिवादनम् (ध) ।

मद: । अहो वेश्याभ्रमेण भवत्सु प्रणामः कृतः (न) ।

विश्व: । (विहस्य) सत्यमेव मदनान्धोऽसौ यतः पुंसि अपि वेश्याभ्रमः (प) ।

मद: । (उपसृत्य) वाराङ्गने ! त्वामहं प्रणमामि ।

बन्धु । पुत्ति ! उट्ठिअ आसिसं कुण (फ) ।

मृगा । (उत्थाय) गोरी दे सुप्पसण्णा होदु (ब) ।

(इति लज्जां नाटयति ।)

मद: ।. अहो ! आश्चर्यमस्याः ।

पादाभ्यामतिविपुलो नितम्ब एषः
प्रोद्वोढुं कथमपि शक्यते मृगाक्ष्याः ।

पुत्रि ! उत्थाय आशिषं कुरु (फ) ।

गौरी ते सुप्रसन्ना भवतु (ब) ।

आयुष्मान् भव दीर्घायुर्भव, किन्तु पुनः कथयामि इत्यर्थः भवादृशां भवद्विधानाम् अयुक्तमेतत् अनुचितमिदं यत् वाराङ्गनाग्रतः वेश्यासमीपे मयि प्रथमम् अभिवादनं प्रणामः कृतः वेश्यायां विद्यमानायां कथं मयि प्रथमः प्रणामः कृतः शिक्षितानाम् एतत् न उचितमिति भावः (ध) ।

अहो विस्मयसूचकमव्ययम् । वेश्याभ्रमेण वारनारीभ्रान्त्या भवत्सु प्रणामः अभिवादनं कृतः (न) ।

सत्यमेव यथार्थमेव असौ मदनान्धः, एषः मदनेन अन्धः यतः पुंसि अपि पुरुषेऽपि वेश्याभ्रमः वाराङ्गनाभ्रान्तिः (प) ।

आशिषं आशीर्वादम् (फ) ।

गौरी गौरवर्णा रमणी अथवा अष्टवर्षीया अक्षतयोनिरिति भावः । कन्यापि तव वसथे, सुप्रसन्ना सन्तुष्टा भवतु (ब) ।

पादाभ्यामिति । अस्याः मृगाक्ष्याः हरिणनयनायाः मृगाङ्कलेखाया इति यावत्

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

एकाकी वहति कथं नु मध्यभागः
प्रोत्तुङ्गस्तनकरिकुम्भयुग्मभारम् ॥ १५ ॥

बम्भु । अज्ज ! विप्पअर ! विज्जवेमि अज्ज अह्माणं गेहे
कन्दप्पहोमो वट्टदि तं णिव्वाहयदु मिस्सो (भ) ।

मदः । (सहर्षमात्मगतमङ्गनामवलोक्य) ।

वेदी सज्जघनञ्च तत्परिसरे कुण्डं वराङ्गं फलं
नैवेद्याय कुचद्वयं मृगदृशः कामानलः प्रोज्ज्वलः ।
होताऽहं खलु शुक्रहव्यनिवहः शेफस्रुवं वर्त्तते
नित्यं पञ्चशराध्वरं त्यजति कः सद्यः सुखं यत् फलम् ॥१६॥

आर्य ! विप्रवर ! विज्ञापयामि अद्य अस्माकं गृहे कन्दर्पहोमो वर्त्तते तं निर्वाहयतु मिश्रः । (भ) ।

एषः अतिविपुलः अतिपीवरः नितम्बः कस्याः पश्चाद्भागः पादाभ्यां पादयुगलेन कथमपि क्लेशेण प्रोढोढुं धारयितुं शक्यते, एतादृशः स्थूलनितम्बः पादद्वयेन क्लेशेण धार्य्यते इत्यर्थः । तथा मध्यभागः कटिदेशः एकाकी असहायः सन् कथं केन प्रकारेण नु प्रोत्तुङ्गस्तनकरिकुम्भयुग्मभारम् अत्युच्चकुचद्वयरूपकरिगण्डद्वयभारं वहति बिभर्त्ति ? अहो आश्चर्य्यमिति गद्येन अन्वयः । प्रहर्षणी वृत्तम् ॥ १५ ॥

कन्दर्पहोमः कन्दर्पस्य कामस्य तृप्तिजनकः होमः तं होमं निर्वाहयतु निष्पादयतु (भ) ।

होमद्रव्यजातानि मनसा कल्पयति वेदीति । मृगदृशः मृगाक्ष्याः सज्जघनं सुन्दरनितम्बः, वेदी यज्ञभूमिः तत्परिसरे तन्मध्यभागे, वराङ्गं व्रियते विलासिभिः प्रार्थ्यते यत् तत् वरं प्रार्थनीयम् अङ्गं योनिरिति यावत्, कुण्डम् आहुतिस्थानं, तथा नैवेद्याय नैवेद्यार्थं फलं कुचद्वयं कुचयुगलं, कामानलः मदनानलः प्रोज्ज्वलः, देदीप्यमानो वह्निः । तथा अहम् होता ऋत्विक्, शुक्रहव्यनिवहः शुक्राणि रेतांसि एव हव्यनिवहः, हवनद्रव्यजातम् आज्यनिचयः इत्यर्थः । उपस्थः लिङ्गमेव जुहूः स्रुवो वर्त्तते । एतेषु द्रव्येषु सत्स्वपि को जनः पञ्चशराध्वरं

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(प्रकाशं) वन्धुरे ! त्वमतिजीर्णा अकार्य्यकुशला च तन्नियोजय स्वपुत्रीं यज्ञसामग्रीकरणाय (म)।

वन्धुं। पुत्ति ! तुमं विप्पअरशासणं कुण (य)।

(स्मृगा। गृहं प्रविशति। उपसृत्य कलहाङ्कुरः।) पढमं अह्माणं गुरुसिस्साणं णायं बिचारीअदु अज्जमिस्सो (र)।

मदः। वत्स ! क्षणं विरम यावत् क्रतुक्रिया निवर्त्तते (ल)। (इति गृहं प्रविश्य निर्भरं सुरतं निर्वाह्य सहर्षम्)।

आश्लेषपीड़ितकुचं श्रमघर्मितास्यं
दष्टाधरं ललितशीत्कृतमीलिताक्षम्।
चाटूक्तिचारुललितभ्रु चलत्कटाक्षं
वेश्यारतं जनिशताजिंतपुण्यलभ्यम् ॥ १७ ॥

पुत्रि ! त्वं विप्रवरशासनं कुरु (य)।

कन्दर्पयज्ञं त्यजति ? परिहरति ? यत् फलं यस्य फलं सद्यःसुखं भवति इति शेषः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १६ ॥

अतिजीर्णा अतिवृद्धा च एवम् अकार्य्यकुशला कुकर्मतत्परा तत् नियोजय आदिश स्वपुत्रीं स्वतनयां यज्ञसामग्रीकरणाय यज्ञद्रव्याहरणाय इत्यर्थः (म)।

विप्रवरस्य शासनम् आज्ञां कुरु प्रतिपालय (य)।

प्रथमं गुरुशिष्याणां न्यायं विचारयतु आर्य्यमिश्रः (र)।

क्षणं क्षणकालं विरम तिष्ठ तावत्, यावत् यज्ञक्रिया यज्ञकार्य्यं निवर्त्तते निष्पद्यते, यज्ञकार्य्यस्य आसमाप्तेः स्थिरो भव इति भावः (ल)।

यज्ञनिर्वाहं वर्णयति आश्लेषेति। आश्लेषेण आलिङ्गनेन पीड़ितौ मर्द्दितौ कुचौ स्तनौ यस्मिन् तत्, तथा श्रमेण परिश्रमेण, घर्मितं स्वेदयुक्तम् आस्यम् आननं यस्मिन् तत्, तथा दष्टौ चुम्बितौ अधरौ यस्मिन् तत् तथा ललितशीत्कृतेन मनोहरेण शीत् इत्याकारध्वनिना मीलिते मुद्रिते अक्षिणी नयने यस्मिन् तत् चाटूक्त्या "त्वं प्राणेभ्योऽपि गरीयसी" इत्यादि विलासवाक्येन चारौ मनोज्ञे

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(परिक्रम्य वहिः गच्छति । नायिका च परिक्रामति) ।

विश्व: । (नायिकामवलोक्य आत्मगतम् ।)

यन्नेत्रं गलिताञ्जनं सुललितं निर्मुक्तरागोऽधरो
धम्मिल्ल: श्लथबन्धन: श्रमजलप्रक्षालितं चन्दनं
निष्पन्दं जघनं भुजे शिथिलता वक्षःस्थलं कम्पते
तत् सत्यं सुरतं विधाय सुतरामेषा समागच्छति ॥ १८ ॥

कुला । (पुरः साट्टहासम् ।) अज्ज ! एक्केण णिव्वाहिदा कट्टुक्किआ (व) ।

मद: । (दक्षिणाक्षिसङ्कोचं निवारयति ।)

आर्य्य ! एकेन निर्वाहिता कर्तुक्रिया (व) ।

स्खलितभ्रुवौ यस्मिन् तत्, तथा चलत् घूर्णत् कटाक्षम् अपाङ्गावलोकनं यस्मिन् तत् एतादृशं वेश्यारतं वाराङ्गनारमणं जनिशतार्जित पुण्यलभ्यं जनिशतेन शतजन्मना अर्जितम् उपार्जितं यत् पुण्यं तेन लभ्यं प्राप्यं भवति इति शेषः। शतजन्मपुण्योपार्जनेन विना एतादृशफललाभो कदापि न भवेदितिभावः। वसन्ततिलकं वृत्तम् ॥ १७ ॥

यदिति। एषा मृगाङ्कलेखा, सत्यं यथार्थेनैव सुतरां सम्यक् यथा स्यात्तथा सुरतं रतिक्रियां विधाय सम्पाद्य समागच्छति समायाति यत् यस्मात् अस्याः, इति अध्याहार्यं, सुललितं सुन्दरं नेत्रं नयनं गलिताञ्जनं चुम्बनादिना प्रेमाश्रुपतनेन गलिताञ्जनं स्यन्दितकज्जलं तथा अधरः ओष्ठः चुम्बनादिना निर्मुक्तः परिहृतः रागः दन्तिमालक्तकादिरागः यस्य तादृशः तथा धम्मिल्लः कवरी श्लथबन्धनः स्खलितबन्धनः तथा चन्दनं सुरतसमये श्रमजलेन श्रमवारिणा प्रक्षालितं धौतं, तथा जघनं नितम्बदेशः निष्पन्दं जघनाघातेन निष्पन्दं स्पन्दनादिरहितं तथा भुजे करे शिथिलता वेष्टनादिक्रियानिमित्तेन दौर्बल्यं तथा वक्षःस्थलं हृदयं कम्पते स्फुरति दृश्यतीत्यर्थः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ १८ ॥

निर्वाहिता समापिता (व) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कुला । किं णिवारणेण ? अस्सस्स पुस्सेण किं अस्सो पूदो भोदि ? (श्र) ।

मदः । वत्स ! च्चणं विरम (ष) ।

विश्वः । (सस्मितं) महामिश्र ! ज्ञातेयं ते क्रतुक्रिया भवतु तथापि विचार्य्यतामावयोर्न्यायः । (कर्णे स्वैरं) यथेयं मृगाङ्कलेखा मया परिणीता भवति तदनुष्ठेयम् (स) ।

मदः । आवाभ्यां परिणेतव्या एषा (ह) ।

विश्वः । को दोषः पश्य (च) ।

धर्मादिपञ्चपतिभिः खलु पाण्डुना च
युक्ता सती भवति भोजसुताहि कुन्ती ।
धर्मात्मजादिभिरिहोपगता च कृष्णा
एका बहून् यदि भजेत् वद कोऽत्र दोषः ? ॥ १८ ॥

किं निवारणेन ? अन्यस्य पुण्येन किम् अन्यः पूतो भवति ? (श्र) ।

निवारणस्य प्रयोजनं नास्ति भवतां क्रतुक्रियया अन्यस्य क्रतुक्रियाफलं न सम्भवतीति भावः (श्र) ।

चणं च प्रमात्रं, विरम तिष्ठ (ष) ।

महामिश्र ! ते तव इयं क्रतुक्रिया यज्ञक्रिया ज्ञाता मया इति शेषः भवतु आस्तां तावत् आवयोः गुरुशिष्ययोः न्यायः विवादः विचार्य्यतां निर्णीयताम् । यथा येन प्रकारेण मया इयं मृगाङ्कलेखा परिणीता उद्वाहिता भवति तत् अनुष्ठेयं विधेयम् (स) ।

आवाभ्यां त्वया मया च, एषा मृगाङ्कलेखा परिणेतव्या विवाह्या (ह) ।

को दोषः । कोऽपि दोषः आवां न आक्रमिष्यति इति भावः पश्य तन्निदर्शनम् अवलोकय (च) ।

धर्मेति । इह जगति भोजसुता भोजराजनन्दिनी कुन्ती पाण्डुस्त्री धर्मादिभिः धर्मपवनेन्द्राश्विनीकुमारैः पञ्चभिः पतिभिः स्वामिभिः तथा पाण्डुना तदाख्येन मुख्येनापि पतिना युक्ता सती पतिव्रता भवति पातिव्रत्येन विख्याता हि आसीत् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कुला। (आत्मगतम्) आभ्यां धूर्त्ताभ्यां मिलितं भवतु इह-मपि कलहाङ्कुरेण समं सख्यं करोमि (क)।

(इति परिक्रम्य कलहाङ्करस्य कण्ठमालिङ्ग्य कर्णे स्वैरम्)। वअस्स! पेक्खस्स एदेहिं गुरुएहिं मिलिदं एषा मिअङ्कलेहा एदेहिं ज्जेव परिणेदव्वा ता कधं अह्मेहिं एसा बन्धुरा णो परिणीअदि? (ख)

कल:। वअस्स! भद्दं ण भणिदम्। जदो अह्माणं वि वुद्धा-सुरदं ण विण्णादं किं उण एक्कं परमं दुःखं एसा तिहु-अण मोहिणी वुढ्ढेहिं परिणेदव्वा णहि मालईमाला बाण-रहत्थगदा सोहइ णहि कत्थुरिआगुणग्गामं कुग्गामिणो जाणन्ति णहि गलिदजोव्वणाए वक्खत्थले मोत्तिअमाला सोहइ (ग)।

वयस्य! प्रेचस्व एताभ्यां गुरुभ्यां मिलितम्, एषा मृगाङ्कलेखा एताभ्यामेव परिणेतव्या तत् कथमावाभ्याम् एषा बन्धुरा न परिणीयते (ख)।

वयस्य! भद्रं न भणितं, यतः अस्माकमपि वृद्धासुरतं न ज्ञातं किं पुन-रेकं परमं दुःखम्, एषा त्रिभुवनमोहिनी वृद्धाभ्यां परिणेतव्या, न हि मालतीमाला वानरहस्तगता शोभते, न हि कस्तूरिकागुणग्रामं कुग्रामिणो जानन्ति न हि गलित-यौवनायाः वक्षःस्थले मौक्तिकमाला शोभते (ग)।

तथा कृष्णा द्रौपदी धर्मात्मजादिभिः युधिष्ठिरभीमार्जुननकुलसहदेवैः उपगता सङ्गता च। अतः एका यदि बहून् भजेत् अत्र को दोषः? तत् वद ॥ १९ ॥

आभ्याम् अध्यापकाभ्यां धूर्त्ताभ्यां शठाभ्यां मिलितं सङ्गतं भवतु अहमपि कलहाङ्कुरेण विश्वभण्डस्य शिष्येण समं सह सख्यं बन्धुतां करोमि (क)।

वयस्य! सखे! एताभ्यामेव गुरुभ्यामेव एषा मृगाङ्कलेखा परिणेतव्या विवाह्या तत् तर्हि कथं कस्मात् आवाभ्यां छात्राभ्याम् एषा बन्धुरा कुट्टिनी न परिणीयते विवाह्यते (ख)।

वयस्य! सखे! भद्रं न सुष्ठु भणितम् उक्तम्। यतः यस्मात् अस्माकं वृद्धासुरतं

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कुला । वअस्स ! एदेहिं ज्जेव वुढ्ढेहिं कत्तिदिणं जीविदव्वं ? एदाणं लोआन्तरगमणे एसा अह्मेहिं परिणेदव्वा (घ) ।

कलः । सच्चं तधावि पढमं दुःखं (ङ) ।

कुलाः । एह्णिम्पि पदिवासरं एदाणं भिक्खाटणसमये एसा गेहवट्टिणी भविस्सदि बन्धुरा तु तिमिराउललोअणा तदो अह्माणं मणोरहसिज्झि (च) ।

वयस्य ! एताभ्यामेव वृद्धाभ्यां कतिदिनानि जीवितव्यम् ? एतयोः लोकान्तरगमने एषा आवाभ्यां परिणेतव्या (घ) ।

सत्यं तथापि प्रथमं दुःखम् (ङ) ।

इदानीमपि प्रतिवासरम् एतयोः भिक्षाटनसमये एषा गृहवर्त्तिनी भविष्यति बन्धुरा तु तिमिराकुललोचना तदा अस्माकं मनोरथसिद्धिः (च) ।

वृद्धायां सुरतं रतिक्रिया न ज्ञातं न अभ्यस्तम् । पुनः एकं परमं दुःखं महत् कष्टम्, यत् एषा त्रिभुवनमोहिनी त्रिलोकसुन्दरी मृगाङ्कलेखा वृद्धाभ्यां गुरुभ्यां परिणेतव्या विवाह्या महद्दुःखम् अर्थान्तरन्यासेन द्रढयति न हि इत्यादि । न हि मालतीमाला मालतीपुष्पमाला वानरहस्तगता मर्कटकरगता सती शोभते विराजते । कुग्रामिणः कुत्सितग्रामवासिनः जनाः कस्तूरिकागुणग्रामं मृगनाभिगुणसमूहं न हि जानन्ति न विदन्ति न हि गलितयौवनायाः वृद्धायाः वक्षःस्थले हृदये मौक्तिकमाला मुक्ताहारयष्टिः शोभते विराजते (ग) ।

एतयोः गुर्व्वोः लोकान्तरगमने मरणे सति आवाभ्यां छात्राभ्याम् एषा मृगाङ्कलेखा परिणेतव्या विवाह्या (घ)

तथापि तथा चेत् प्रथमम् आपाततः दुःखम् (ङ) ।

इदानीमपि यत् कर्त्तव्यं तत् शृणु इति भावः प्रतिवासरं प्रतिदिनम् एतयोः गुर्व्वोः भिक्षाटनसमये भिक्षागमनकाले एषा मृगाङ्कलेखा गृहवर्त्तिनी भविष्यति गृहे स्थास्यति इत्यर्थः, बन्धुरा तु तिमिराकुललोचना अन्धप्राया, तदा तस्मिन्नेव समये अस्माकं मनोरथसिद्धिः अभीष्टसिद्धिः भविष्यति इति शेषः (च) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कल:। भोदु जं भणसि वश्रस्स। (छ)।

बन्धु। (विहस्य आत्मगतं) मिलिदा सठेहिं ताणं परिचिदं भोदि (ज)।

मद:। भो महामहोपाध्याय! कीदृशो युवयोर्न्याय: क्रियतां प्रश्न: ?

विश्व:। अस्मत्काङ्क्षितां मृगाङ्कलेखां अयं परिणेतु-मिच्छति (झ)।

मद:। भो कलहाङ्कुर! तव प्रत्युत्तरं कीदृशम् ? (ञ)।

कल:। एसा मिअङ्कलेहा मए आलिङ्गिदा परिचुम्बिदा तधावि एष इमां परिणेदु मिच्छति (ट)।

मद:। अलं शुष्कचर्वणेन ज्ञातं न्यायतत्त्वम्। एषा प्रथमत उपाध्यायेन कल्पिता एतेन कथमपि अंशेकेन अस्य भवति

भवतु यत् भणसि वयस्य ! (छ)।

मिलितं शठाभ्यां तयो: परिचितं भवति (ज)।

एषा मृगाङ्कलेखा मया आलिङ्गिता, परिचुम्बिता तथापि एष इमां परिणेतुम् इच्छति (ट)।

भवतु तथास्तु यत् कथयसि (छ)।

शठाभ्यां धूर्त्ताभ्यां, तयो: शठयो: परिचितं परिचय: आलाप इति यावत् (ज)।

अस्मत्काङ्क्षिताम् अस्मदभिलषितां मृगाङ्कलेखाम् अयं, मम शिष्य: इति यावत् परिणेतुम् उद्वोढुम् इच्छति अभिलषति (झ)।

भो कलहाङ्कुर! तव प्रत्युत्तरं प्रतिवचनं कीदृशम् ? किं रूपम् उत्तरं ददासि इति शेष: (ञ)।

आलिङ्गिता आश्लिष्टा, परिचुम्बिता आस्वादिताधरसुधा च तथापि शिष्योपभुक्तापि एष: गुरु: इमां मृगाङ्कलेखां परिणेतुम् उद्वोढुम् इच्छति अभिलषति (ट)।

शुष्कचर्वणेन अलं वृथा निरस्तविषयचिन्तया, न्यायतत्त्वं याथार्थ्यं मया ज्ञातम्

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्यवस्थापकत्वात् समन्तादस्माकं भवति। (पुनः ससम्भ्रमं) भो भो वत्स ! यथा त्वं द्वादशवर्षीयो वर स्तथा च बन्धुरा उप-पतिगणनालेखामिव लेखां शरीरतो दधती कन्या इयं तव योग्या वर्षशतात् किञ्चिदपि अधिका (ठ)।

(उपसृत्य कुलालः। संस्कृतम् माश्रित्य) व्यवस्थापकशिष्यत्वात् ममापि एषा भवति (ड)।

मदः। भो वत्स ! कलहाङ्कुर भवतु एवं भवता मच्छिष्येण समम् एषा परिणीयताम् (ढ)।

कलः। जधा सासणं विप्पअरस्स (ण)।

यथा शासनं विप्रवरस्य (ण)।

अवगतम्। एषा मृगाङ्कलेखा प्रथमतः प्राक् उपाध्यायेन गुरुणा कल्पिता अभिलषिता एतेन, एतावता कथमपि केनापि प्रकारेण अस्य उपाध्यायस्य एषा अंशेन भागेकेन भवति। उपाध्यायस्तु प्रथमाभिलाषेण अस्याः मृगाङ्कलेखायाः किञ्चिन्मात्राधिकारी भवति इति भावः। अस्माकन्तु व्यवस्थापकत्वात् विचारकत्वात् समन्तात् सम्यक् भवति अहमपि विचारकत्वेन सम्यक् अधिकारी भवामि इति भावः। भो भो वत्स ! हे कलहाङ्कुर ! यथा यादृक् त्वं द्वादशवर्षीयः द्वादशवर्षवयस्कः वरः परिणेता, तथा तादृशी बन्धुरा च शरीरतः शरीरे उपपतिगणनालेखामिव "एता-वत्सु वर्षेषु मया कति उपपतयः कृताः" इति निरूपणार्थं दत्ता या रेखा तामिव लेखां लुलितमांससंकोचवशात् सञ्जातरेखां दधती बिभ्रती, इयं कन्या पात्री, तव योग्या उपयुक्ता, एषा तु वर्षशतात्किञ्चिदपि अधिका वर्षशताधिकवयस्का भवति (ठ)।

व्यवस्थापकशिष्यत्वात् विचारकशिष्यत्वात्, मम एव भवति विचारकस्य भवतः शिष्योऽहम् अतः ममैव एषापि भवति इत्यर्थः (ड)।

भो वत्स ! मच्छिष्येण कुलालेन समं सह एषा बन्धुरा परिणीयताम् उद्वा-ह्यताम् (ढ)।

यथा शासनम् आदेशः तथा करोमि इति भावः (ण)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

बन्धु। (सहर्षम् आत्मगतं संस्कृतमाश्रित्य) अहो! मयि प्रसन्नः प्रजापतिः यतो वार्द्धक्येऽपि तरुणपतिद्वयलाभः (त)।

विश्वः। (कलहाङ्कुरम् अवलोक्य सास्मितम् आत्मगतम्।)

निष्क्रामति शिशोः कायो येन रन्ध्रेण योषितः।
किं करिष्यति तत्रायं वटुः शिश्नशलाकया॥ २०॥

(पुनः प्रकाशम्।) प्रत्यासन्नो विवाहोत्सवस्तत् कथं न आहूयते दक्षिणराढ़ीयो महानिन्दकाचार्य्यः (थ)।

(प्रविश्य महानिन्दकाचार्य्यः। सर्वानवलोक्य सदम्भम्।)

ब्रह्माण्डे के द्विजाः सन्ति पाण्डित्येन कुलेन वा।
ये स्पर्द्धितुं मया सार्द्धं किञ्चिदावर्जितोद्यमाः?॥ २१॥

(पुनः सगर्वं) मया रचिताश्चत्वारो वेदाः।

वार्द्धक्येऽपि वृद्धावस्थायामपि तरुणपतिद्वयलाभः नवीनपतिद्वयप्राप्तिः (त)।

निष्क्रामतीति। योषितः नार्य्याः येन रन्ध्रेण गर्त्तेन भगेनेत्यर्थः। शिशोः वालकस्य कायो देहः निष्क्रामति निर्गच्छति। अयं वटुः वालकः शिश्नशलाकया उपस्थखड़िकया क्षुद्रखड़िकावदुपस्थेन इत्यर्थः तत्र रन्ध्रे भगे किं करिष्यति? किञ्चिदपि कर्त्तुं न समर्थो भविष्यति? उपस्थचालनेन सुखं न अनुभविष्यति न वा अनुभावयिष्यति इति भावः। अनुष्टुव् वृत्तम्॥ २०॥

प्रत्यासन्नः निकटवर्त्ती विवाहोत्सवः परिणयोत्सवः कथं कुतः न आहूयते न आकार्य्यते दक्षिणराढ़ीयः दक्षिणराढ़देशीयः महानिन्दकाचार्य्यः महानिन्दकानाम् आचार्य्यः गुरुः, इति अन्वर्थनामा कश्चित् ब्राह्मणः (थ)।

ब्रह्माण्डे इति। ब्रह्माण्डे इह जगति के द्विजाः ब्राह्मणाः सन्ति पाण्डित्येन विद्यावत्तया कुलेन वंशमर्य्यादया वा ये मया सार्द्धं सह किञ्चित् स्पर्द्धितुम् आक्रन्दितुं वचसा योद्धुम् इत्यर्थः। आवर्जितोद्यमाः कृतोद्योगा च भवन्ति? केऽपि न सन्ति इत्यर्थः। अनुष्टुव् वृत्तम्॥ २१॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कलः। अज्ज ! बह्ममुहणिग्गदा वेआ ता कधं भवदा विअइदा ? (द)।

महा। (सक्रोधं) आः क्षुद्रबुद्धि ब्रह्माणं गणयसि ? शृणु, तत्कौलिन्यपरीक्षार्थं स्वर्गंगतेन मया (ध)।

पाद्यं विष्णुपदीजलेन चरणे दत्तं शिरोवर्त्तिना
तत्क्रोधेन करप्रहारनिकरैः सन्ताड़ितः शङ्करः।
आयुष्मान् न कृतो भयात् प्रणमति ब्रह्मण्यवज्ञावशात्
नो दृष्ट स्त्रिदशप्रतिग्रहपरः पापास्पदो गीष्पतिः॥ २२॥

आर्य्य ! ब्रह्ममुखनिर्गताः वेदाः तत्कथं भवता विरचिता ? (द)।

ब्रह्ममुखनिर्गताः विधिवदनप्रचारिताः वेदाः तत्कथं भवता विरचिताः ? कृताः ? (द)।

आ इति। कोपसूचकमव्ययन्। क्षुद्रबुद्धिम् अल्पबुद्धि ब्रह्माणं विधिं गणयसि सम्मन्यसे शृणु अवगच्छ तत् तत्कौलिन्यपरीक्षार्थं ब्रह्मणः वंशमर्य्यादां ज्ञातुं स्वर्गगतेन दिवं गतेन मया यत्कृतम् (ध)।

पाद्यमिति। शिरोवर्त्तिना शिरःस्थितेन विष्णुपदीजलेन मन्दाकिनीजलेन पाद्यं पादप्रक्षालनार्थं परिकल्प्य चरणे मम पादे दत्तम् अर्पितम्। तत् क्रोधेन मम चरणे शिरःस्थितगङ्गाजलसम्पादितपाद्यार्पणजनितकोपेन, करप्रहारनिकरैः हस्तताड़नादिभिः शङ्करः शिवः सन्ताड़ितः तर्जितः कृतः मम चरणे मस्तकजटाभ्यन्तरगतत्वेन मलिनत्वादिदूषितं जलम् अर्पितम् इत्युक्त्वा मया सक्रोधं मुष्टिचपेटाघातादिभिः ताड़ितः शिवः इति भावः। भयात् भयं प्राप्य ब्रह्मणि अजे प्रणमति प्रणामं कुर्वति सति आयुष्मान् दीर्घायुः न कृतः आयुष्मान् भव इति आशीर्वादः न विहितः। तथा गीष्पतिः देवगुरुः त्रिदशप्रतिग्रहपरः त्रिदशानां देवानां दानग्रहणशीलः अतः पापास्पदः पापाश्रयः इति अवज्ञावशात् इति अयज्ञया न दृष्टः न अवलोकितः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम्॥ २२॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदः। अलं वाग्विस्तरेण ? निर्वाह्यताम् अस्माकं विवाह-द्वयम् (न)।

महा। अहम् अप्रतिग्राही (प)।

कुला। गणिकाप्रतिग्रहे को दोषः ? (फ)

महा। भद्रमुक्तम् एतत् पूर्वं न ज्ञायते कुलीना इयं वेश्या (सादरं) भगवन्! कया सह कस्य विवाहः ? (ब)।

विश्व:। आवां योग्यावुपाध्यायौ वरावस्या मृगीदृशः।
शिष्यावेतावमुष्या स्तु तिमिराकुलचक्षुषः ॥२३॥

महा। (विहस्य आत्मगतम्।) अहो आश्चर्य्यम् (भ)।

गणिकाप्रतिग्रहे को दोषः ? (फ)।

अलं वाग्विस्तरेण ? वचनवाहुल्येन अलम् ? प्रयोजनं नास्ति। निर्वाह्यतां सम्पाद्यताम् अस्माकं विवाहद्वयम्, आवयोः शिष्ययोश्च मृगाङ्कलेखया, बन्धुरया च सह, एतत् विवाहद्वयम् (न)।

अहमप्रतिग्राही, प्रतिग्रहपराङ्मुखः कस्मादपि किञ्चित् न प्रतिगृह्णामि इत्यर्थः (प)।

गणिकायाः वेश्यायाः प्रतिग्रहे दानग्रहणे को दोषः ? कोऽपि दोषो नास्ति इत्यर्थः (फ)।

भद्रमुक्तं सुष्ठु भणितमेतत्, पूर्वं प्राक् न ज्ञायते नावगम्यते। इयं वेश्या कुलीना सत्कुलोत्पन्ना। भगवन् प्रभो! एतेषां मध्ये कया कन्यया सह कस्य वरस्य विवाहः भविष्यति इति शेषः (ब)।

आवामिति। अस्याः मृगीदृशः मृगाक्ष्याः, आवाम् उपाध्यायौ अध्यापकौ योग्यौ समुचितौ वरौ परिणेतारौ तु पुनः तिमिराकुलचक्षुषः तिमिरान्धनयनायाः अमुष्याः बन्धुरायाः इति यावत् एतौ कुलालकलहाङ्कुरनामानौ शिष्यौ योग्यौ परिणेतारौ इत्यर्थः ॥२३॥

अहो आश्चर्यं! अध्यापकयोरेतादृक् व्यवहारः इत्यर्थः (भ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(पुनः मृगाङ्कलेखामवलोक्य) आश्चर्य्यम् अस्याः (म)।
प्रविशति कटाक्षविशिखे तीक्ष्णतरे भेदके च हृदयानाम्।
तथापि लक्ष्यीभूय स्थातुमपेक्षा भवेन्न कस्यापि?॥ २४॥

अपिच।

दुग्धसमुद्रसमुत्थितविषमिव परिदुःसहा हरस्यापि।
अस्या दृशि विमलायां तरलतरतारकातिभीमा॥ २५॥

किञ्चास्या निर्भरपरिरम्भणं विना न मया इदानीं जीवनीयम् (य)।

(प्रकाशम्।)

एतस्याः स्तनपद्मकोरकयुगं यस्याननेन्दोः सित-
ज्योत्स्नाभिर्न भजत्यदो मृगदृशः शङ्के प्रकाशं पुनः।

अस्याः वेश्यायाः आश्चर्य्यं किमद्भुतमवलोकयामि इति शेषः (म)।

प्रविशतीति। अस्याः मृगाक्ष्याः, हृदयानां भेदके विदारके तीक्ष्णतरे खरतरे कटाक्षविशिखे नयनबाणे प्रविशति मर्म स्पृशति सति तथापि लक्ष्यीभूय, प्रहरणाय शरव्यो भूत्वापि स्थातुं तत्समीपे वर्त्तितुं कस्य जनस्य अपेक्षा इच्छा न भवेत्। यद्यपि अस्याः नयनशरघातेन प्राणाः अयास्यन्, तथापि अस्याः समीपे अहम् अस्थास्यमितीच्छा सर्वेषामपि भवेदिति भावः। आर्य्या॥ २४॥

पुनरपि वर्णयति दुग्धेति। अस्याः मृगाक्ष्याः विमलायां स्वच्छायां दृशि नयने अतिभीमा हृदयविदारिणी तरलतरतारका, अतिचञ्चलकनीनिका, दुग्धसमुद्रसमुत्थितविषमिव क्षीरोदसागरमन्थनोत्पन्नगरलमिव हरस्यापि नीलकण्ठस्यापि परिदुःसहा दुःसहनीया। अस्याः अतिचञ्चलनयनतारकादर्शनेनैव महादेवस्यापि धैर्य्यच्युतिः स्यात् अस्माकन्तु का कथा इति भावः। आर्य्या॥ २५॥

किञ्च परन्तु अस्याः निर्भरपरिरम्भणं गाढालिङ्गनं विना इदानीम् अधुना मया न जीवनीयं न प्राणितव्यम् (य)।

एतस्याः मृगदृशः मृगाक्ष्याः स्तनपद्मकोरकयुगं कुचपङ्कजमुकुलयुगलं यस्य आननेन्दोः मुखचन्द्रस्य सितज्योत्स्नाभिः शुक्लवर्णचन्द्रिकाभिः हास्यरूपशुक्लवर्ण-

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तस्मिँल्लोचनपङ्कजं विकसितं भ्रूभङ्गसंसेवितं
स्वान्ते संशयमातनोति सुतरामेतन्ममैवासकृत् ॥२६॥

अपि च।

अहो! मूढ़ास्ते।

पानायाधरतोऽमृतं वसतयेऽप्यस्याः स्तनक्ष्माधरो-
ऽधस्तात् सज्जघनान्तकन्दरधरः सख्याय चक्षुर्मृगः।
जप्यो मन्त्रवरो मनोहरकथा ध्यानाय वक्त्राम्बुजं
चेत्थं देहतपःस्थले सति कथं सन्तो वनान्तं गताः? ॥२७॥

किरणैरेवेत्यर्थः। प्रकाशं विकाशं न भजति न प्रस्फुटति कोरकाकारेणैव तिष्ठति इत्यर्थः। अदः इदं शङ्के इत्यहं मन्ये। पुनः किन्तु तस्मिन् मुखचन्द्रे भ्रूभङ्ग-संसेवितं भ्रूकुटियुक्तं विकशितं प्रस्फुटितं लोचनपङ्कजं नयनकमलं मम स्वान्ते मनसि सुतरां सम्यक् असकृत् वारंवारमेव संशयं सन्देहम् आतनोति प्रकटयति मुखचन्द्रस्य हास्यरूपशुक्लवर्णचन्द्रिकाभिः कुचपङ्कजमुकुलयुगलं न प्रस्फुटति परन्तु मुखचन्द्रोपरिस्थितं नयनकमलं प्रस्फुटितं किमिदं? इत्येवं सन्देहः मम मनसि सर्वदैव जायते इति भावः। शार्दूलविक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ २६ ॥

पानायेति। अस्याः मृगदृशः अधरतः ओष्ठबिम्बे अमृतं सुधा पानाय पानार्थं वर्त्तते। तथा अधस्तात् सज्जघनस्य अधःस्थितपीवरनितम्बदेशस्य अन्ते शेषभागे कन्दरं गह्वरं धरति यः तादृशः स्तनक्ष्माधरः कुचगिरिरपि वसतये वासाय वर्त्तते। तथा चक्षुः नयनं मृगः हरिणः सख्याय बन्धुत्वाय विद्यते। तथा मनोहरकथा सुन्दरवाक्यम् जप्यः जपार्हः मन्त्रवरः मन्त्र-श्रेष्ठः विद्यते। तथा वक्त्राम्बुजं वदनकमलं ध्यानाय एकाग्रचेतसा चिन्तनाय वर्त्तते च। इत्थं देहतपःस्थले एवंविधशरीरतपोवने सति विद्यमाने सन्तः पण्डिताः कथं केन हेतुना वनान्तं वनमध्यं गताः? याताः। तपस्विनाम् आवश्य-कीयद्रव्यनिचयाधारे मृगदृशः शरीरतपोवने विद्यमानेऽपि पण्डिताः केन हेतुना वनमध्यं याताः? अहो ते मूढ़ाः पण्डिताभिमानिनः इति गद्येन अन्वयः। शार्दूल-विक्रीड़ितं वृत्तम् ॥ २७ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

भो भो! विश्वभण्ड! लग्नकरणार्थं कथं न आहूयते महायान्त्रिकनामा मौहूर्त्तिकः (र)।

(प्रविश्य महायान्त्रिकः पञ्जिकां प्रसार्य्य) भो भो पण्डित! किं गणनीयम्।

मदः। क्रियतां वैवाहिकक्षणः (ल)।

(महायान्त्रिकः। भूमौ कठिनीं पातयित्वा)।)

यत्र कुत्रापि लग्ने च वासरे यस्य कस्यचित्।
यत्र कुत्रापि नक्षत्रे यद्वा तद्वा विधीयताम्॥ २८॥

महानिन्दः। (स्वगतम्) योग्य एष दैवज्ञः। (प्रकाशम्) भो भो! सांवत्सरिक कदाचिदनेन वैधव्यं जायते (व)।

महायान्त्रिकः। किं पुरुषहीना धरणी? यदेतयोर्वैधव्यं भविष्यति (श)।

विवाहलग्ननिरूपणार्थं कथं न आहूयते नाकार्य्यते, महायावा सरणं निरूप्यते येन, सः मौहूर्त्तिकः दैवज्ञः (र)।

वैवाहिकक्षणः विवाहयोग्यो लग्नः (ल)।

ज्योतिर्वचनमाह यत्रेति। यत्र कुत्रापि यस्मिन् कस्मिन्नपि लग्ने मेषाद्यन्यतमराश्युदये च, यस्य कस्यचित् ग्रहस्य वासरे दिवसे, तथा यत्र कुत्रापि यस्मिन् कस्मिन्नपि नक्षत्रे अश्विन्याद्यन्यतमनक्षत्रे इत्यर्थः। यद्वा तद्वा यथेच्छं विधीयताम् अनुष्ठीयताम्। अनुष्टुब् वृत्तम्॥ २८॥

योग्यः उपयुक्तः दैवज्ञः ज्योतिर्वित्। अनेन लग्नावधारणेन कदाचित् कस्मिन्नपि समये वैधव्यं पतिहीनत्वं जायते भविष्यति न वा? (व)।

किमिति प्रश्ने। किमियं धरणी पृथिवी, पुरुषहीना? पुरुषरहिता? यत् यस्मात् एतयोः वन्धुराद्वगाङ्कलिखयोः वैधव्यं पतिराहित्यं भविष्यति भवेत् पृथिव्यां पुंसि विद्यमाने एतयोः वैधव्यं कथं सम्भवेत् इति भावः (श)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

महानिन्दकः। भो भो विश्वभण्डादयः! विल्वमाल्यधारिणो यथोद्दिष्टतल्पे अनुसरथ (ष)।

महायात्रिकः। (सहासं) युक्तं पुरुषाणां वध्यमानानां भूषणम् (स)।

(सर्वे यथोद्दिष्टतल्पे करग्रहं विधाय उपविशन्ति। वृद्धा पतिद्वयमध्यगता।)

(नायिका च तथा सविषादम् आत्मगतम्) (ह)।

श्रीगौरी पादपद्माच्चण मतिविजने जक्किदं सव्वआलं
णिच्चं चित्तेण भत्ती दृढतल मणिसं जक्किदा पुप्फवाणे।
तस्माज्जेवं प्पसाओ णिहिलसुरकिदो जो गुरुप्पाणदण्डो
पच्चासण्णो विहाओ विसमतररुजा जीण्णविप्पेहि दोहिम् ॥२८॥

श्रीगौरीपादपद्मार्चनमतिविजने यत् कृतं सर्वकालं
नित्यं चित्तेन भक्तिर्दृढतरमनिशं यत्कृता पुष्पवाणे।
तस्मादेवं प्रसादो निखिलसुरकृतो यद्गुरुप्राणदण्डः
प्रत्यासन्नो विवाहो विषमतररुजा जीर्णविप्रद्वयाभ्याम् ॥ २८ ॥

विल्वमाल्यधारिणः श्रीफलपत्रमालां बिभ्रतः, सन्तः यथोद्दिष्टतल्पे निर्दिष्टशय्यायाम् अनुसरथ गच्छथ यूयमिति शेषः (ष)।

वध्यमानानाम् अवश्यनाश्यानां पुरुषाणां भूषणम् आभरणं युक्तम् उचितम्। एते वरा विनाशोन्मुखाः इति भावः (स)।

वृद्धा वन्धुरा पतिद्वयमध्यगता, कुलालकलहाङ्कुरमध्यस्थिता, नायिका मृगाङ्कलेखा च तथा पतिद्वयमध्यगता अध्यापकद्वयमध्यगता (ह)।

आत्मगतम् विवृणोति। श्रीति। अतिविजने अतिनिर्जने उपविश्य इत्यर्थः। श्रीगौर्याः श्रीपार्वत्याः पादपद्मार्चनं पादपद्मस्य अर्चनं पूजनं सर्वकालं सततं यथा स्यात्तथा कृतम् अनुष्ठितं इति यत् तथा नित्यं प्रतिदिनं चित्तेन मनसा पुष्पवाणे कामदेवे दृढतरं प्रगाढं यथा स्यात्तथा अहर्निशं निरन्तरं भक्तिः कृता विहिता इति यत्, तस्मात्तं श्रीगौरीपादार्चनस्मरभक्तिकरणादेव निखिलसुरकृतः सकलदेवजनितः

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

महानिन्दकः। भुजङ्ग! समानीयतां मधुपर्कः (च)।

(उपसृत्य भुजङ्गः।) अज्ज महुणो अहावो, अत्थि दुद्धं णीरम्पि (क)।

महानिन्दः। समानय।

भुजङ्गः। समानीय अर्पयति (ख)।

महानिन्दः। प्रत्येकं वराभिमुखम्।

ओं श्मशानानलदग्धोऽसि परित्यक्तोऽसि बान्धवैः।
इदं नीरमिदं क्षीरं स्नात्वा पीत्वा सुखीभव॥ ३०॥

आर्य्य! मधुनः अभावः, अस्ति दुग्धं नीरमपि (क)।

एवं प्रसादः अनुग्रहः संवृत्तः इत्यर्थः। यत् यस्मात् प्रसादात् अनुग्रहात् इति यावत् इंती: गुरुप्राणदण्डः गुर्व्वीः अध्यापकयोः प्राणदण्डः जीवननाशः प्रत्यासन्नः समासीनः निकटवर्त्ती इति यावत् भवति इति शेषः। कस्तावत्प्रसादः इत्याशयेनाह विषमेति। विषमतररुजा अतिशयविषमरोगेण जीर्णाभ्यां विप्रद्वयाभ्यां सम्यक्जीर्णब्राह्मणाभ्याम् अतिवृद्धगुरुभ्यामित्यर्थः सह समं विवाहः परिणयः भवति। स्रग्धरा वृत्तम्॥ २९॥

भुजङ्ग! रे उपनायक! आनीयतां समाक्रियताम् मधुपर्कः घृतदधिक्षीरमधुशर्करारूपः (च)।

आर्य्य! मधुनः क्षौद्रस्य अभावः, मधु नास्ति। अस्ति वर्त्तते दुग्धं क्षीरं नीरम् अपि जलञ्च (क)।

समानय, तत् आनय इत्यर्थः (ख)।

वराभिमुखं वरयोः मुखम् अभिलक्ष्यीकृत्य नीरं क्षीरञ्च गृहीत्वा मृतस्य नीरक्षीरयोर्दानमन्त्रं पठति। ओं इति त्वं श्मशानानलदग्धोऽसि श्मशानाग्निना दग्धोऽसि बान्धवैः बन्धुभिः परित्यक्तोऽसि विरहितोऽसि, अतः इदं नीरं जलम् इदं क्षीरं दुग्धं मया दत्तमिति शेषः। त्वं स्नात्वा अनेन जलेन स्नानं कृत्वा इदं क्षीरं दुग्धं पीत्वा सुखीभव, श्मशानानलदाहजन्यं बान्धवत्यागजन्यं क्लेशञ्च विहाय सुखम् अनुभव इत्यर्थः। अनुष्टुब् वृत्तम्॥ ३०॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(पुनर्दूर्वाक्षतमादाय।)

मरणं प्राणिनां नित्यं जीवनं स्वप्नवद् भुवि।
भवद्भिरिति विज्ञाय कर्त्तव्या नात्र शोचना॥ ३१॥

(पुनरुत्थाय उच्चैः।)

पितृकाननमेदिन्यां महाशय्यानुशायिभिः।
सुचिरं स्थीयतां नित्यं महानिद्रावलम्बिभिः॥ ३२॥

(इति सर्वेषां मौलिषु दूर्वाक्षतम् अर्पयति)।

महायात्रिकः। तत् युक्तं वराणां श्मशाने चिताशयनम् (ग)।

महानिन्दः। (उपसृत्य) भो कलहाङ्कुर! दीयतां प्रथमतः शतवर्षकन्यादानदक्षिणा (घ)।

कलः। [भङ्गाशनलड्डुकमर्पयति] (ङ)।

महानिन्दः। स्वस्ति [इति गृहीत्वा सानन्दं शिरसि निधाय] ओं गायत्र्यै नमः [इति भूमौ किञ्चित् त्यक्त्वा पुनर्भक्षयित्वा सोत्साहम्]।

पुनराशीर्वचनं पठति मरणमिति। भुवि पृथिव्यां प्राणिनां प्राणधारिणां मरणं प्राणवियोगः नित्यं सर्वदैव भवति इति शेषः। तथा जीवनं श्वसनं स्वप्नवत् क्षणं तिष्ठति इति शेषः। इति विज्ञाय अवगम्य अत्र मरणजीवनविषये भवद्भिः शोचना शोकः न कर्त्तव्या न विधेया। अनुष्टुब् वृत्तम्॥ ३१॥

पुनरुच्चैः पठति। पितृकाननेति। महानिद्रावलम्बिभिः गतप्राणैः तथा महाशय्यानुशायिभिः चिताधिरूढाभिः भवद्भिः इति शेषः पितृकाननमेदिन्यां श्मशानभूमौ सुचिरं बहुकालं व्याप्य नित्यं सर्वदा स्थीयताम्, अनुष्टुब् वृत्तम्॥ ३२॥

वराणां परिणेतृणां श्मशाने पितृभूमौ चिताशयनं चिताशय्यारोहणं तत् युक्तम् उचितम् (ग)।

भो कलहाङ्कुर! प्रथमतः प्राक् शतवर्षकन्यादानदक्षिणा शतवर्षवयस्काया: कन्यायाः वृद्धायाः वन्धुरायाः इति यावत् आदानस्य ग्रहणस्य दक्षिणा दीयतां दक्षिणामन्तरेण आदानस्य फलं न भवति इति भावः (घ)।

भङ्गाशनलड्डुकं भङ्गाचूर्णनिर्मितलड्डुकम् अर्पयति ददाति (ङ)।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

जनयति सुरतेषु मुदं प्रथयति पीयूषवर्षिणीं वाणीम् ।
रचयति लोचनकुतुकं स जयति शक्राशनानन्दः ॥ ३३ ॥

बन्धु । कुलीणवरो आचाज्जो (च) ।

महानिन्दः । (पुनरुपसृत्य) भो भो भगवन् मिश्र ! प्रदीयतां कन्यादानदक्षिणा (छ) ।

उभौ वदतः । प्रतिपाद्यतामब्दचतुष्टयम् (ज) ।

महानिन्दः । तावदेषा बन्धकीभवतु ।

(इति मृगाङ्कलेखाया हस्तं धृत्वा तया सह सहर्षं नृत्यति) (झ)

महायात्रिकः । भो भो महानिन्दकाचार्य्य ! किमिदानीं भवतामपेक्षितमस्ति ? (ञ) ।

कुलीनवरः आचार्य्यः (च) ।

शक्राशनलड्डुकभक्षणानन्तरं तस्य प्रशंसावचनं पठति जनयति इति । सः शक्राशनानन्दः भङ्गाचूर्णनिर्मितलड्डुकभक्षणानन्दः जयति जययुक्तो भवतु यः सुरतेषु शृङ्गारेषु मुदं हर्षं जनयति उत्पादयति । तथा पीयूषवर्षिणीम् अमृतस्यन्दिनीं वाणीं वाचम् प्रथयति प्रकटयति । तथा लोचनकुतुकं नयनामोदं रचयति घटयति । आर्य्या ॥ ३३ ॥

कुलीनश्रेष्ठः आचार्य्यः महानिन्दकाचार्य्यः (च) ।

भो भो मिश्र ! उपाध्याय ! प्रदीयतां कन्यादानदक्षिणा कन्यायाः मृगाङ्कलेखायाः आदानस्य ग्रहणस्य दक्षिणा, कन्यायाः आदानस्य दक्षिणामन्तरेण फलं न भवति इत्यर्थः (छ) ।

प्रतिपाद्यताम् अपेक्ष्यताम् अब्दचतुष्टयं वर्षचतुष्टयम् (ज) ।

तावत् वर्षचतुष्टयं यावत् इत्यर्थः एषा मृगाङ्कलेखा, बन्धकी भवतु यावत् दक्षिणां न दास्यसि तावत् प्रतिभूत्वेन तिष्ठतु इति भावः । इति मृगाङ्कलेखायाः हस्तं धृत्वा गृहीत्वा तया मृगाङ्कलेखया सह नृत्यति (झ) ।

भवताम् इदानीं किम् अपेक्षितं किञ्चिदवशिष्टम् अस्ति वर्त्तते ? एतेनापि किं दक्षिणा [illegible] वर्त्तते ? इति भावः (ञ) ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मध्यानिन्दः। (सहर्षम्)।

लब्धेयं युवतिर्जगज्जनदृशामानन्दभूमिर्भृशं
धूर्त्तानां निकरं प्रवञ्च्य सहसा प्राप्तास्य हृत्प्रीतयः।
सम्प्रत्युद्भटसम्बरारिसमरं नानारतास्त्राङ्कितं
गत्वा केलिगृहं विधातुमधिकं वाञ्छावरीवृत्यते ॥ ३४ ॥

इति हास्यार्णवनामप्रहसनं समाप्तम्।

अभिलाषं प्रकाशयति लब्धेति। जगज्जनदृशां भुवनजननयनानाम् आनन्दभूमिः आमोदस्थली इयं युवतिः धूर्त्तानां शठानां निकरं समूहं भृशं प्रवञ्च्य अतिशयं वञ्चयित्वा लब्धा मया प्राप्ता, तथा सहसा हठात् हृत्प्रीतयश्च मनसः प्रमदाः प्राप्ताः, अधिगताः। सम्प्रति अधुना केलिगृहं शृङ्गारमन्दिरं नानारतास्त्रैः बहुविधरमणास्त्रैः नखक्षतादिरूपैरिति यावत् अङ्कितं चिह्नितम् उद्भटसम्बरारिसमरम् अतिशयकामयुद्धं विधातुं कर्त्तुं वाञ्छा इच्छा वरीवृत्यते अतिशयेन वर्त्तते। यदि अनया सह मम कामसमरं भवेत् तर्हि अभीष्टसिद्धिः स्यादिति भावः। शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥ ३४ ॥

स्वर्गेऽवनिभूधराब्धिसलिले किं कानने केतने
किं वर्णाश्रम धर्मसेवनविधौ किं वा विवेकाश्रये ?।
ध्याने वा भजने किमेव रसिकाः ध्यायन्ति ये सन्ततं
कान्ते सर्वसुखं सदेति हृदि ते मज्जन्तु हास्यार्णवे ॥

इति श्रीश्रीनाथवेदान्तवागीशभट्टाचार्य्यविरचिता हास्यार्णवप्रहसनव्याख्या समाप्ता।

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY
Jangamwadi Math, VARANASI
Acc. No. ....

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

श्रीः

0126

C. M. V. Sharma Nakoorthy

यदुनन्दनरचितं

नाटवाटप्रहसनम् ।

श्रीगणेशायनमः

गिरिपतितनयामुखाब्जपाने
कृतमनसो गिरिशस्य वक्रराजी ॥
अहमहमिकयावतंसिता हि
प्रभुकृतफूत्कृतिभीषितावताद्वः ॥ १ ॥

अपि च ।

जयति विधिकरोटीताडिकातोलवादी-
प्रमथगणपुरन्ध्रीगीतदत्तावधानः ।
मधुमदपरिघूर्णन्नेत्रभङ्ग्याभिरामो
भसितभरसिताङ्गो भैरवो भूतनाथः ॥ २ ॥

अपि च ।

यत्र न नियतिर्न विधिर्न च सीमा नानुरोधोपि ॥
प्रतिपद्भोगावाप्तिर्जीयात्पन्थाः कलेः कोपि ॥ ३ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः— अलम् ।
दयानिधिश्रीजगदेकवीरो दारिद्र्यविद्रावक आश्रितानाम् ।
मां प्राहिणोज्ज्ञानकुतूहलत्वान्नाटाय विद्वज्जनपङ्क्तिभाक्तः ॥ ४ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

तदद्य मदनमहोत्सवे यदुनन्दनविरचितेन नाटवाटनाम्ना प्रहसनेन विनोदयाम्येनम् । योग्यश्चासौ ।

कोदण्डमण्डलभृतो विपुलत्रिशके-
यैं कर्णगोचरगता गुणसङ्गभाजः ॥
तैरस्य मार्गणगणैः समवाप्य लक्ष्यं
लक्षीकृताः क्षितिभुजोपि परेक्षगेन ॥ ५ ॥

अपि च ।

निर्यत्ना यमिनो यदीयपटहध्वानैः स्फुटस्फोटिभि-
र्ब्रह्माण्डोर्व्वकटाहकोटरपयोद्भेदे प्रसूते सति ॥
तैरेवारिमृगेक्षणा अपि हरित्प्रान्ताश्रितक्षाणिभृ-
द्रोघध्वंसिभिरासनिर्गमभुवो गायन्त्यहो तद्यशः ॥६॥

(नेपथ्ये)

आः कोयं मम पुरतः कविर्विनोदमवगाहते रे ।

सूत्रधारः— (आकर्ण्य) अलं वाचालत ॥

सारस्वतकुलतरणिः सन्नयकुमुदामृतद्योतः ॥
रिपुजलधिकलशयोनिर्यदुपतिर्विज्ञोवगाहते कविताम् ॥ ७ ॥

अपि च ।

राजति जगतां राजनि नेह भुजङ्गा न वा वङ्गाः ॥
नाकुलचरिता वामाः सुमनोलुम्पा न वा मधुपाः ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये)

कर्णाटीमनटीकटीतटपटीहिन्दोलनालम्पटो
धृष्टश्चोलवधूटिकादरदलश्चोलाटवीघट्टने ॥
लाटीसुस्तनकूटकोटिघटनाहृष्टो रटत्षट्पद-
श्चञ्चत्ताम्रकुटीरकोटमधुपप्रेप्सुः पटीरानिलः ॥ ९ ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(आकाशे)

युवजनहृदयविनोदनमुपचितलयमानतानगुणम् ॥
पण्याङ्गनाभिनयनै रुचिरं रुचिरङ्गदं गीतम् ॥ १० ॥

अनुसरति नानुमोदते चैतन्मदनदूती । (विलोक्य) एषा ।

हस्तिकर्णदलसंनिभस्तना छन्नसैकतकिशोरतुन्दिला ॥
कर्णपालिललितैककुण्डलोल्लासिगण्डकुहरा कृशीयसी॥ ११॥

अपि च ।

विकासिनासाविवरा सौवीराञ्जितलोचना ॥
जपमालाढ्यग्रकरा भूतिपुण्ड्रललाटिका ॥ १२ ॥

तदेनां सम्भावयामि ।

(इति निष्क्रान्तः)

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति मदनदूती)

मदनदूती— (परिवृत्यावलोक्य) अह्योपमुदि असअ अल-
णा परिगीयविह्मि अत्ति दत्त गणिअओ । णच्च तवेस्स बहु आ-
णिकणं कण अहूसण सिंजि आज्जि अभिङ्ग कोलाहलो चच्चरीर-
सवसधणि अधाणिणि उघ्वडी अघुंघुंडव अणचन्द चन्दि आ-
सी आलि अतलुणण अण आमहू सवोप उदादितता एसज्जे वे
समओ रमणिज्जोदू अकितस्स एत्थ विग्गजोइणा राउत्तो धा-
णाणंदेण वैसणवेण भूदिप्पिआदयो विवन्धिदव्वाणिदालु ट-
कुरेण विउम्मादि पडिदादि हि सहववहारोदव्वो । कहंचिरे
दि विग्गोजीइ (पुरोवलोक्य) एसोह कन्धारी मधुपाणो
घुष्पणेत्तं गो सिंगी कण्ठोभसिओधूलिअसव्वगो विग्गोया
इधच्च इ । १

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR LIBRARY. Jangamwadi Math, VARANASI,

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(ततः प्रविशति विप्रो मालिन्या सह)

विप्रः— अये मालिणि कहं चिर अदिआसी मालिणी । णं राउत्तेण पारसवट्टिणो महिल अणुसन्तरेण जामि अदो मुप्पणहापदं पत्तम् । तदो सलज्जाए उत्तिण्णो संपुच्छिदव्वं तो जह अले मालिणी । तुह्माणं । राउत्तेण पारसवट्टिणो महिल अणु सन्तरेण जामि अदो सुप्पण हापदं पत्तम् ॥ तदो सलज्जाए उव्विणोसं पुच्छिदव्वं तो जह अले मालिणि तुह्माणं राउत्ते ज्ञाण इ किंपिसिद्धि पदंतदो मए भणिदो जं जोगिणो वरं अक्खुडू मन्दिनो विकक्ष्वणं करेदि सोस्सहत्थं कंसेण वंगावि सपुत्ति आहुन्ति । तासुणी असो उक्कण्ठिओवुत्तो विए सोणिस्सो उअअ । ससंठओमाचर मोवक्खे । २

विप्रः— ज्ञुति आणिदव्वो ३ (निर्गत्यानय्य)

मालिनी— राउत्त एण आदे असर ४ (तथा करोति)

विप्रः— उपांशु । भाउसिद्धा उपविस ५

राउत्तः— (तथाकृत्वा) परमं सुखं कुतः स्यात् ।

विप्रः— णं जो गदो उतं अ । एको पुत्तो योगणाकुल सदन्तारेदिति जो जो परमो लाहोत्ति । ६

राउत्तः— स कुतः स्यात् ।

विप्रः— अज्जण मेरुणासदो । ७

राउत्तः— कोऽज्ञानमेरुः ।

विप्रः— णासिका एव्व । ८

राउत्तः— सा त्यक्तैव ।

विप्रः—तदोदिरखोला हावहि ओसिद्धिवग्गो । ९

राउत्तः— तत्र का संविधा ।

विप्रः— जं मालिणी भणादि । १०

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मालिनी— ताव अह्माणं संपदा इणो आचालि आवह्मणा ख्खति आणि मन्ति अन्तु । ११

राउत्तः— किं तर्हि चिरेण ।

मालिनी— पे सदा सिख्ख । १२

राउत्तः— सर्वं सज्जताम् ।

मालिनी— धणं देहि । १३

राउत्तः— (ददाति)

मालिनी— (गृहीत्वा) राउल सर्घं सज्जं मालिं विक्दिम् । मुद्दातिस्स कलसो पंसंअ । १४

विग्रः—अह्माणं सम्प्रदाय धुरीणाणाह पन्थि आसद्दिअं तु । १५

मालिनी— आगदा एव । १६

विग्रः— (स्नात्वा आचम्यासने स्थित्वा ध्यात्वा कलशं सम्पूज्य मदनदूतीं नग्नामुपवेश्य भगं सम्पूज्य अमृतं अमृतवदने अमृतं द्रावय २ स्वाहेति दशकृत्वो जप्त्वा कलशान्मद्यं खर्परे धृत्वा सकलकापालिकानां सम्प्रदायिनश्च प्रपाय्य उच्छिष्टशेषं गृहीत्वा) राउल्ल एदं परमं गेह्णेहि ।

(संस्कृतमाश्रित्य)

चड्यास्तर्पणमेतत्तर्पणमेतद्धि जिह्वपतेः ॥
अमृतादपि रमणीयं भ्रमणीयं नो पुनर्जयति ॥ १२ ॥

(इत्यर्पयति) ।

राउत्तः— (अस्वाद्य पीत्वा नमति)

विग्रः— (उपविशति) अरे राउत्त !

भेदोपरि हरणिज्जो दहदिहभिरखा सुखेण कादव्वा ॥
ग हि नद्यो गुरु संघे सिंगीणादो पुणोक्कज्जो ॥१४॥ १७
अप्पाज्योति अरूवो देहो सरि सव्वसव्वाणम् ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वररण्डा रमणिज्जामोरे खालो एइअ एव्व ॥१५॥ १८

(तीर्थं पीत्वा) समाघ्राय भैरवं भाविना -स्खलित्वा च पतित्वा च शिवसायुज्यमाप्नुयादिति भणादि अ । यदा ज्ञापयति राउलः । १९

(नेपथ्ये)

अरे अरे कपालिकापसद ! कथं त्वया नाशितो राजपुत्रः ।

(आकर्ण्य)

विग्रः— अ ए ए सो धणाणंदसितो सुतरङ्गिणी ए रामजणी एवालवल्ल होमं ओधीरेदि । २०

मालिनी—(जनान्तिकम्) ओसर २ कठिणो क्खु एसो ।२१

(तौ निष्क्रान्तौ)

राजपुत्रः— (दूरादवलोक्य वदति)

मणिखचितविमलवलया स्निग्धारुणदन्तसौभाग्या ॥
सुस्मितवदना पीवरकुचकलशारामजन्येषा ॥ १६ ॥
स्मितमृतं वदनं विधुरधरः किसलय उदीर्णमीनाक्ष्याः ॥
भुजयुगुलं विसलतिका किमिव न मृदुमन्यथाग्निहरम् ॥१७॥

भवतु अस्याः प्रार्थ्यै यतिष्ये ।

(इति निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति धनानन्दः सरामजनीचकः ।)

धनानन्दः— एषा मदनदूती वशीकरणमन्त्रजापिका तिष्ठति । (उपसृत्य तुन्दं स्पृष्ट्वा) रामप्रसादः ।

मदनदूती—कहं सिरी धणाणंदास ससिक्खो अ ए रामप्पसादो । अए सुरततरङ्गिणी ओ कुसलं । सक्कुसुलं जे एव्व ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदनदूती— ज ह भअवन्त ह चित्तेहि । २१

सुरतरंगिणी— अले गोसाम अमित्था सा अरस्स दोर खादे एति । २२

धनानन्द— आनीय परीक्ष्यः ।

(प्रविश्य)

मिथ्यासागरः— (प्रगम्य) यदाज्ञापयाति स्वामी ।

धनानन्दः—रामजनी भणति त्वां दीक्षयितुं तन्त्राधिकमो (किं) धनिकस्य इति ।

मिथ्यासागरः— धनं कियदिति वदामि ।

पद्मं सुवर्णकोटेः सदने मे भूमिनिक्षिप्तम् ॥

खर्वश्च पण्यभाजां दत्तो वाणिज्यलाभाय ॥ १७ ॥

धनानन्दः- ग्रन्थौ कियत् ।

मिथ्यासागरः— यावदिष्टमपेक्ष्यते ।

धनानन्दः— (सहर्षम्) किंवर्णोसि ।

मिथ्यासागरः— वर्णोत्तमोस्मि ।

धनानन्दः— कथम् ।

मिथ्यासागरः—

अस्माकं जननी वेश्या पितास्माकं द्विजोत्तमः ॥

अहं पुनर्निजगुणैर्व्यासः सर्वोत्तमः स्मृतः ॥ १८ ॥

धनानन्दः— किं ते प्रवरगोत्रम् ।

मिथ्यासागरः— निर्मूलनिःसन्ताननिर्वंशोति त्रिप्रवरमटत्रटगोत्रम् ।

धनानन्दः— साधु साधु । मदनदूती प्रेण्यतां पण्डितानाह्वयितुम् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(प्रविश्य)

मदनदूती— एदे ते ।

मिथ्यासागरः— स्वामिन् कथमेते ।

अभ्यस्तस्मृतयो दिनेन पठिता शेषागमा यामतः
साङ्गोपाङ्गपदक्रमश्रुतिगणे निष्ठां त्र्यहेणागताः ॥
भाष्येषु प्रहरद्वयेन कृतिनः साहित्य शास्त्रे ततः
तीर्णास्तर्कपयोनिधेः प्रहरतो धन्या महापण्डिताः १९

अपि च ।

उक्ष्णां तोत्रविभेदनैकनिपुणाः सारग्रहे सुग्रहा
मिथ्याहंकृतिवैभवेन विदुषामुच्चैश्चपेटप्रदाः ॥
पक्षार्धेप्युत पक्षतो विरचितस्नाना महाचित्रकाः
कच्याबद्धमहापटाः कटकरा धन्या इमे घर्कटाः ॥२०॥

अपि च ।

कुत्सा तातान्ववाये परिमिहसलिलामत्रमात्रेभिमानः
पुण्याः कन्यास्तु पण्या गरलकवलनं प्रायशः प्रायसेवा ॥
शस्त्राघातोप्यकस्मात्कुलगृहदहनं सारसं वाहदाक्ष्यं
येषामित्थं चरित्रं त इह कुलनतामग्रगण्या द्विजेन्द्राः २१

सज्जा भवन्तु (स्थण्डिलादि कृत्वा)

धनानन्दः— अये मिथ्यासागर गुरो हस्ते जलं देहि ।

मिथ्यासागरः— (जलं गृहीत्वा) आज्ञापय ।

धनानन्दः— धनं तनुर्मनश्च मे प्रयच्छ वारि पातय ।

मिथ्यासागरः— नन्वसङ्गतमेतत् । कदाचिद्भवतोऽपि कृत्ये प्रवृत्तिः स्यात् तदा किं कार्यम् । तनुमनसोर्दानाशक्यत्वाच्च ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

धनानन्दः—धिङ्मूर्खः सुरभा उहः दोसिहदासः (?) यदद्य वर्तते मम प्रदीयते तदेव ते (इत्युक्त्वा वराटपञ्चकं ददाति)

धनानन्दः—(स्वगतम्) वञ्चिता अनेन वयम्। भवतु तावत्। (प्रकाशम्) अरे ब्राह्मणा जुहुत।

ब्राह्मणाः—

अकटो विकटश्चैव कुन्तीपुत्रो विनायकः ॥

उदिते लङ्काद्वारे सर्वफोकनमोस्तु ते स्वाहा ॥ इति।

धनानन्दः— चिरेणेयं श्रुतिगोचरा श्रुतिः। सुरतरङ्गिणि आनय तप्तमुद्रां दहामि दहामि तावदेनम्।

सुरतरंगिणी— एता त..मुद्रा।.

धनानन्दः— (दग्ध्वा मुद्रया)

(मिथ्यासागरो मूर्छति)

राउत्तः—आदिसुउमारो खवु एसो ता सिद्धिमूलि समप्पेहि २२

धनानन्दः— सत्यम्। सा कुत्र लभ्यते।

राउत्तः— कवाचिदभूदिप्पिअस्ससंणासिणो मातामि-होइ। २३

धनानन्दः—तदाहूयतां मदनदूती। (सा तमानयति)

(अवलोक्य)

शिवाक्षफलमालिकावलयितोत्तमाङ्गः सुधा-
रुचिर्भसितधूलिना धवलविग्रहो दुर्ग्रहः ॥
नवीनविजयाकृतारुणितलोलनेत्राञ्चलो-
मनोहरति कस्य नो शिवयतिः प्रबोधोद्धुरः ॥२२॥

अपि च।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दण्डतरण्डः करधृतदण्डः करधृतिखण्डः स्वीकृतरण्डः ॥
मुण्डितमुण्डस्तन्त्रणचण्डः कवलितरण्डः पण्डितभण्डः ॥२३॥

मदनदूती— अले रामजाणि एसो गोसाइ जस्सहत्थेफंसेण वज्झ अव्वंझ्झ हुं ति । भअवं इदो इदो । २४

धनानन्दः— स्वामिन् नमः शिवाय ।

धर्मः स यो नः श्रुतिमूलकः स्या-
त्स आश्रमो यत्र मिलन्ति रण्डाः ।
दीक्षापि सा या विजयाप्रधाना
स पण्डितो यो गलितस्वदन्तः ॥ २४ ॥

इमं धर्मं गतक्रमो विद्वान् वेत्ति । अरे मदनदूति मन्मित्रं गतेप्यक्रमोप्यन्वेष्टव्यः ।

मदनदूती—जं भवं आणवेदित्ति । २५ (इति तमाहूय प्रवेश्य) एष भूतिप्रियः ।

(प्रवेश्य)

गतक्रमः— (प्रणम्य उपसृत्य) एषोस्मि भोः ।

भूतिप्रियः— सन्निहितेन स्थेयम् ।

मदनदूती— भूदिप्पिआ को एसो । २६

भूतिप्रियः— अयमेव प्रष्टव्यः ।

मदनदूती— विज्जहा अणसुआकिदातुम गोसाइणो तुह्ये सुगौरवम् । २७

गतक्रमः—

मयि जल्पति हन्त को विधाता
क्क गुरुर्व्याकृतिवैभवं तनोतु ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अधरीकृतचित्रकप्रपञ्चे
भसित श्रीललनाविनोद हेतौ ॥ २५ ॥

किंच ।

अस्मत्तातो धर्मशास्त्रोपदेष्टा
वैदर्भस्याविद्धकर्णेश्वरस्य ॥
कृष्णावृत्तिर्यत्प्रसूता यतोहं
जातो विद्वांस्तीर्थविद्यैकबन्धुः ॥ २६ ॥

धनानन्दः— एष सखा कुतोऽधिगतः ।

भूतिप्रियः— भाग्यात् । एष हि ।

परनिन्दाकुमुदिन्या विधुरपकाराब्जतीव्ररुचिः ॥
दम्भद्रुमालवालं पूज्यापूज्यव्यतिक्रमाधारः ॥ २७ ॥

गतक्रमः— (पुरोऽवलोक्य) कथमेषा युवतिः । अहो ।

वैपुल्येन नितम्बबिम्बपुलिने ह्रासेन बिम्बाधर-
स्यन्दे मन्दतया गतौ तदपरिच्छेदेन वक्षोरुहोः ॥
चाञ्चल्येन विलोचनाञ्चलपदे रागेण बिम्बाधरे
प्राप्तं राज्यमहो सरोरुहदृशोः जाते नवे यौवने ॥ २८ ॥

धनानन्दः— भवन् एष शिष्यो मूर्च्छितोस्ति ।

भूतिप्रियः— विचार्यम् ।

रामजनी— भअवं प्पसीद समप्पेहि ओसरम् । २७

भूतिप्रियः— अयि तरङ्गिणि ।

तत्रानुकूल्याद्दत्ता मे भूतिभाजनगामिना ॥
सिद्धमूली सिद्धमूलं स्वास्थ्यमस्य विधास्यति ॥ २९ ॥

मदनदूती— भअवं को गुणो से । २८

भूतिप्रियः— श्रूयताम् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

रङ्कोपि राजराजो भूमिस्थोप्यपदमारूढः ॥
पत्तिस्तुरङ्गचारी विजयाकृपया जनो भवति ॥ ३० ॥

अपि च ।

औत्सुक्याय विलोचनाञ्चलगता लौल्याय हस्तस्थिता
खेदच्छेदकृते मुखान्तिकगता शैत्याय वक्षोगता ॥
किं ब्रूमः परिणामतो जठरगा निर्भृष्टनानाभ्रम-
ब्रह्मानन्दपदाय सास्तु विजया देवी जगज्जित्वरी ३१

अपि च ।

लज्जा गच्छति दूरतो धृतिरपि प्रायः परिम्लायति
स्वातन्त्र्यं परिहीयते कुलगता कीर्तिः समुत्सादति ॥
भूम्नाहास उदीहते बहुविधा वाचालता जृम्भते
वैचित्र्यं पुनरेधते तनुभृतामामूलिकासेवनात् ॥ ३२ ॥
जनयित्र्या कुसुमेषोरभिनवदूर्वादलश्यामा ॥
रामाह्लादन हेतुर्विजया कृष्णोपमा जयति ॥ ३३ ॥
परमानन्दजननी कृत्याकृत्यविधूनना ॥
विजया ब्रह्मविद्येव कस्य न स्यात्सुखावहा ॥ ३४ ॥

इति ।

धनानन्दः— तर्हि प्रसीदतु भवान् ।

भूतिप्रियः—(प्रथमं धनानन्दाद्भिक्षो दत्त्वा मिथ्यासागराय ददाति)

मिथ्यासागरः— सीदन्ति मेऽङ्गानि ।

भूतिप्रियः—(अपवार्य) मदनदूति । इमां अपसारय तुभ्यं मात्रां दास्यामि ।

मदनदूती— एवं भोदु । २९

रामजनी— हंजे मह मुण्डं भमइ । ३०

मदनदूती— भूतिप्पिओ जेव्व अहिसारि दव्वो । ३१

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

शमजनी— भूतिप्पिअ एसा सुट्ठाकारि अद्दु । ३२

भूतिप्रियः— यद्वदति भवती (इति तस्या शिरसि करं ददाति । सुखस्पर्श नाटयति । स्वगतम्)

नेत्रे विशाले मधुरोऽधरोस्याः कुचौ च पीनौ परिणाहरम्यौ ॥
मध्यः कृशीयान् विपुलो नितम्बो जङ्घे सुवृत्ते मदनोत्सवाय ३५

(गतक्रममवलोक्य कर्णे उपांशु) तथा वाच्यं यथा मयि अनुरागिणी स्यात् ।

गतक्रमः— अये सुरतरङ्गिणि भवत्पथादस्मत्पथो वरीयान् तथा हि ।

गोपीचन्दनलिप्ताङ्गा आनासोर्ध्वविशेषकाः ॥
प्रायो वैदिकमार्गेभ्यो विच्युताः पतिता इति ॥ ३६ ॥

तथा हि । भूतिधारणं श्रौतम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणं तान्त्रिकम् । तत्र वेदरहितानामधिकारः । उक्तं च—

श्रुतिपथगलितानां तान्त्रिको मार्ग उक्तः ।

भूतिप्रियः— साधु निरूपितम् । एषपन्थाः शिवतुष्टयै । उक्तं हि ।

रविवारे तु सम्प्राप्ते विद्वांसमपि भोजयेत् ।
वेश्यामलङ्कृतां कृत्वा तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
दिव्यं विमानमारुह्य शिवलोके महीयते ॥

मदनदूती— रविरद्य । कहिं शिवयोगी (?)

गतक्रमः— ननु भूतिप्रिय कथं वान्यस्य विजयां रसज्ञता ।

यावन्नो विज्ञया स्वादस्तावन्नो भूतिधारणम् ॥
इयं भूतिर्विभूतिः सा प्रमाणं गुरवो यतः ॥ ३८ ॥

मदनदूती— णं ए सो एदिस्यं अत्थे साहणे वेसो । ३३

गतक्रमः— किमवशिष्यते ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदनदूती– अत्थिसे गुरूवदेसोजो पुत्रं परणीओभवी-अपच्चासप्या साहो इसो इमा ए रमइ । ३४

भूतिप्रियः– अह तु तथैव ।

मदनदूती– णं अह्मे हिं सुणिदं तुह्माणं देसे सुजेट्ठस्स जेव्व भादुणोवरस्स अवरो देवसतघर मिचिव्वं इतहिज्जेव्व वदेण डिहिंकाल इ । ता तुह्मे सु उदासीणा किं करेह्म ।३५

धनानन्दः– णं एतेषां घूर्णा कथमपि न गच्छाति ।

गतक्रमः— आहूयतां व्रात्यभिषक् ।

मदनदूती– णं एसो गोमदीतीरम्मिभट्टीधारी सद्दी अदु इमस्स चिओ मिथ्यासव्वसो विततः । ३६

(प्रविशति व्रात्यः समिथ्यासर्वस्वः)

व्रात्यः—

धर्मोपि गच्छतु भवत्यापि मेपकीर्तिः

सम्पद्यतां मम वामतयापवादः ।

निद्रालुठक्कुर इ ते कृतिनः समिथ्या

कार्यं तदीयवचनं गुरवः प्रमाणम् ॥ ३९ ॥

मिथ्यासर्वस्वः—

निन्दा वा नरको वास्तु तनयो वा विपद्यताम् ॥

भवादृशैः स्वीकृतं यत्तत्तथा न तदन्यथा ॥ ४० ॥

(पुरोवलोक्य सुरतरङ्गिणीं सस्पृहम्) आहो इयमपूर्वा सृष्टिः ।

धनानन्दः– धूर्तेन विजयातिमात्रदानेन दुस्थिताः कृता यथा सुस्था भवन्ति तथा कुरु ।

मिथ्यासर्वस्वः—

तरुणीं सरुजं दृष्ट्वा हृष्यति वैद्यः सिराः स्पृशति ॥

यावन्नो कुचयुगलीं स्पृशति न तावत्कृतोपायः ॥४१॥

अपि च ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सिरानेन धृता यस्य शिरस्तस्य च मृत्युना ॥
यो दृष्टः स समाकृष्टो बलाच्छमनकिङ्करैः ॥ ४२ ॥

अपि च ।

तथा कृतं चि........स्य धनं निधनमेव यत् ॥
न तच्चित्रं परं यत्र जीवनं बत दुर्लभम् ॥ ४३ ॥

(इति गतः)

व्रात्यः– एते पञ्चामृतेन सम्यञ्चो भविष्यन्ति ।

मदनदूती– किं तत् ।

व्रात्यः—

धत्तूरं कुचिला शृङ्गी करवीरं सि हुण्डकम् ॥
एतत्पञ्चामृतं भुक्तं न पुना रोगवान् भवेत् ॥ ४४ ॥

तथा च ।

अफीमं कुचिला गुञ्जा विषं टङ्कणकं तथा ॥
एतत् पञ्चामृतं भुक्तं न पुना रोगवान् भवत् ।

मदनदूती– को विलम्बो देहि महत्ताणम् । ३६.

व्रात्यः–ग्रहानुकूल्ये एतदनु गुणं स्यात् तद्विमृशयास्मतस मिथ्यासर्वस्वोऽनुमन्यन्ताम् ।

महाकूर्चो महोष्णीषो महाबाहुर्महास्वरः ॥
ज्योतिषैकलवस्पर्शी मिथ्यासर्वस्व एष हि ॥ ४५ ॥

(प्रविश्य)

मिथ्यासर्वस्वः–अहोहं निद्रालुप्रभविटो(?) त्तंसो गणकः

अद्य भद्रा तिथी रिक्ता चन्द्रः सूर्यः सितोस्तगः ॥
भरणी सव्यतीपातो योग एष शुभोदयः ॥ ४६ ॥

मदनदूती— (संस्कृतमाश्रित्य) एते किं राशयः ।

मिथ्यासर्वस्वः— ननु मयैव ज्ञातम् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अयं वृषो झषस्त्वेषस्तुला रूढा च कन्यका ॥
मेषः कर्कटमारूढो मिथुनीभावहेतवे ॥ ४७ ॥

सर्वे— किं फलम् ।

मिथ्यासर्वस्वः— भवतां क्षयो भविष्यति ।

धनानन्दः— धिङ्मूर्ख । किमस्मान् शपसि ।

मिथ्यासर्वस्वः—शापो न खल्वेषो ग्रहमहिमा । (रामजनीं सस्पृहमालोक्य) अपि च सर्वेषां ग्रहाः सुग्रहास्त्वयि ।

मदनदूती— जोइसि आ कहेहि किरिसो जोओ । ३७

मिथ्यासर्वस्वः— गोचरे द्वादशस्थानगाः । वामवेधे अष्टस्थानगाः । दक्षिणवेधे चतुर्थस्थानगाः । कर्कराशिरुभयरुद्धः ।

मदनदूती—परिहसइभव खु । सच्चभण कीरिसो सुकोसे । ३८

मिथ्यासर्वस्वः— अस्याः शुक्रवक्रता शिरश्चारिणी । तयैषा दशापि मदशा भजिष्यति ।

मदनदूती— अह्मो अच्चाहिदम् । ता एदा एजह भवं हो इतहचिंते हि । ३९

मिथ्यासर्वस्वः—

मकरस्पर्शमासाद्य सुखितेयं भविष्यति ।
वीरुन्निदाघकलिता तुहिनांशुकरादिव ॥ ४८ ॥

(छोटिकां दत्वा तन्मुखं स्पृशति । सवेपथुः । उपांशु)

अस्या वदनपथोजे मृदुता भुवनोत्तरा ।
अधरामृतसौभाग्यं मन्ये कीदृग्भविष्यति ॥ ४९ ॥

धनानन्दः— (विलोक्य) अरे अधम किं दिनेषु सुतापदेशिनीं पतिव्रतामपि तां निशि इमां गजेन्द्रगामिनीं इतोपनेतुमिच्छसि ।

मिथ्यासर्वस्वः— ननु एताः सामान्यवनिता इव सकलकण्ठमालिभुवः ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

धनानन्दः— ते केन कण्ठे मालाहिता ।

मिथ्यासर्वस्वः—श्री कान्तानन्दनमन्त्रशिष्यतामापादितः ।

यस्य शिष्या पिता कान्ता फुल्लेन्दीवरलोचना ।
कृत्याकृत्यमविज्ञाय विमुक्तभवबन्धना ॥ ९० ॥

यस्य च द्वितीयं नाम चुल्हानन्द इति ।

चुल्हिकां ज्वलितां दृष्ट्वा प्रमोदोल्लासिकोन्तरः ॥
तां निर्वाणां समालोक्य परलोकगतोपमः ॥ ९१ ॥

धनानन्दः— किमुद्दिष्टम् । न केवलं तेनैव विदुषापि उपादेशि ।

मृदुवासः परिधेयं निद्रातव्यं सुखेन भोक्तव्यम् ॥
सेवा निधुवनलीला संफुल्लेंदीवराक्षीणाम् ॥ ९१ ॥

अनुदिनसुगन्धितैलाभ्यङ्गो रङ्गावलोकश्च ॥
करणीया जनचर्चा यस्मात्तस्माद्धन ग्राह्यम् ॥ ९२ ॥

तर्हि भवन्तोऽस्मद्गुरुबन्धवः । क्षमालिङ्गनं देहि । एतत्पथानुसारिणो भूतिप्रियाद्या अपि ।

मिथ्यासर्वस्वः— अथ किम् ।

मदनदूती— तासव्वे हिन्दो वादिव्व समण्णएसा सम्भावयिदव्वा । सेपचसापि-पुरिसाण पज्जता । ४०

सर्वे— (सानन्दम्) यद्भवत्याज्ञापयति परन्तु निगूढं रक्ष्यम् । लोकमध्ये लोकाचार इत्युक्तेः ।

सुरतरङ्गिणी— एदेह दासाओ किमतंति । ४१

मदनदूती— गोसामि आरखि एदेजं भणन्ति तं संसस्मि-परन्तु जह कोविण मुण इतहकरहि णिद्दालुठक्कुरस्स पुरिभमन्ति रा अगुरिसाओ ।

सर्वे— कथं राजपुरुषाः सर्वतः संभ्रमन्ति ।

(ससम्भ्रमं निष्क्रान्ताः)

इति प्रथमसन्धिः ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

द्वितीयः सन्धिः ।

(ततः प्रविशति बटुः)

बटुः– अह्मो अज्ज आणतह्मि सिरीठक्कुरेणणिद्दालुणा जं-मएभ अवदो सिरी चरणस्सकान्ता नन्दस्स सम्भावणं कादु आ-हिंडिदव्वम् । तातु एझत्तिव्वो व अरगाणि संपज्झिहि सुजह एदेपि सुणभट्ट उम्मादि पण्डिद करटसोत्ति अपुराण सुणइ इ-मन्द्येत्तूण तत्थ गमिसंदिति । सुणी अदीतस्स एकाकां सि-द्धिहट्ठवा । गदक्कमोतस्स आलविस्संदि । १

(आकाशे)

अज्ज ठक्कुरेण पचहिंसलो आवे रखा करिस्सी अदिति । २

(नेपथ्ये)

जृम्भारम्भसमुद्धूर्णवदनाम्बुजसौरभः ॥
अङ्गुलीवादनव्यग्रो जननिष्कृतसम्भ्रमः ॥ १ ॥

एष सूरित्राणकरणो निद्रालुठक्कुरो निजपरिच्छेदसहितो देव-पूजां चिकीर्षुरभ्येति ।

बटुः– (आकर्ण्य) तद्यामि साधयितुमिति निष्क्रान्तः ।

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति उन्मादपिशुनकरटश्रोत्रियादिपुरःसरो निद्रालुठक्कूरः)

निद्रालुठ०– कथं चिरं देवलकाः ।

(प्रविश्य)

प्रतीहारः– देव प्राप्ता ये देवपूजकाः ।

(शीघ्रं प्रविश्य)

पूजकः– (स्वगतम्) एषः ।

परकृतिविघटनचतुरश्चतुरधनिक्षुण्णसौभाग्यः ॥
शरणागतपरिहारी निद्रालुठक्कुरोत्तंसः ॥ २ ॥

(प्रकाशम्)

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

देव सज्जा सामग्री ।

निद्रालुठ०— के विप्रा द्वारि ।

प्रतीहारः—देवसग्गे यानि रग्गयोणि बंह्मणा विट्टंदि(?)।३

पिशुनभट्टः— (शीघ्रं प्रविश्य)

रहसि म्रियतां साधुस्तव गेहे च वाणिका ॥
म्रियतां वसते बुद्धिरस्तु तद्धनलोलुपा ॥ ३ ॥

(इत्याशिषोददाति)

निद्रालु०— (सानन्दमभिनन्दति) उन्मादाः स्वामिन्नेते महान्तः ।

न लभन्ते गृहे यस्य भोक्तुं यस्य निशागमे ॥
वह्नौ जुह्वति तद्वेश्म तस्मादेतेऽग्निहोत्रिणः ॥ ४ ॥
सदामन्त्रणभोजित्वादेते नहि कदाचन ॥
चुल्ह्यामग्निं विदधति तस्मादेते निरातपाः ॥ ५ ॥

सर्वेऽस्माकं प्रभवः । अरे आनीयता भृङ्गारकम् । आचम्य देवानर्चयामि (तथा करोति । पुष्पाणि हस्ते धृत्वा ध्यायति)

पिशुनभट्टः— (कर्णे लगित्वा) तैलङ्गो रूप्यशतकं दत्त्वा भवते ताम्बूलमर्पयते स्वारिपुं कृष्णवर्णं निहन्तुम् ।

निद्रालु०— (सस्पृहं ध्यानं त्यक्त्वा) यदि शीघ्रं ददाति तदा वक्तव्यश्च । न चिन्ता कार्या सर्वं मया संपाद्यम् ।

पिशुनभट्टः— (तं नीत्वा प्रणम्य) देव त्वत्कृपया रिपुं सिसाधयिषति ।

निद्रालु०— सर्वमहं करिष्यामि ताम्बूलं गृहाण ।

तैलङ्गः— (गृहीत्वा) प्रभो देवानामग्रे उच्यते ।

निद्रालु०— सत्यं सत्यं तैलङ्ग तच्छीघ्रं प्रेष्यम् ।

तैलङ्गः— ओम् (इति निष्क्रान्तः)

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

निद्रालु०– (पुष्पाणि क्षिपति देवेषु) करट पुराणं कथय ।

(प्रविश्य)

करटः— देव वार्तैका (कर्णे) कृष्णवर्णो रूप्यशतत्रयं दत्ते तैलङ्गं हन्तुम् ।

निद्रालु०– (स्वगतम्) भवतु चतुःशती अद्य लब्धा ।

वाक्प्रपञ्च (नि) बन्धेन मया केके न वञ्चिताः ॥
एते वराका अपि मे मायाबन्धानि यन्त्रिताः ॥ ६ ॥

(प्रकाशम्) आहूयताम् ।

(कृष्णवर्णः प्रविश्य प्रणमति)

निद्रालु०— कृष्णवर्ण कुशलम् ।

प्रतिहारी– इदो हि विस्सादि । ४

निद्रालु०— किं करटो वदाति ।

कृष्णवर्णः— देव सव्वं सच्चम् । ५

निद्रालु०—त्वत्कार्यं करिष्यामि । तत्र शीघ्रं प्रेष्य ताम्बूलं गृहाण । यथेष्टं तं मारय ।

(कृष्णवर्णस्तथा कृत्वा निर्गतः ।)

निद्रालु०– करटमिश्राः पुराणं कथयन्तु ।

करटः– श्रोतारः सावधाना भवन्तु ।

सर्वे— अवहिताः स्मः ।

करटः– ॐ नमोभिनवधर्माय । ऋषिरुवाच ।

यत्रैव सामिको धर्मः मण्डलीकरणं नच ॥
न भूतिधारणं तत्कि शास्त्रं निश्रेयसे क्षमम् ॥
येन केनापि विधिनां लाल्यं करणपञ्चकम् ॥
तल्लालनान्महासर्ग इह सम्पद्यते ध्रुवम् ॥
उद्धारं वापद्धारं वा अथवा वस्त्रमोचनम् ॥
ते नरा नरकं यान्ति ये न खेलन्ति कामुकाः ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

ब्रह्मस्वभुग् ब्रह्मलोकं शिवलोकं शिवस्वभुक् ॥
राजस्वभुग् राजपदं प्राप्नोतीह न संशयः ॥ ४ ॥

(निद्रालुठ० निद्राति)

करटः— सावधानो भव देव ।

निद्रालु०— (उत्थाय) चिरं जातम् । अस्ति गन्तव्यं श्रीकान्तानन्दश्रीचरणपादपीठं द्रष्टुम् । तदलम् ।

करटः—- एवं भवतु ।

निद्रालु०— अपनयतु मङ्गलं वः ।

करटः— (पुराणाक्षतान्गृहीत्वा) अन्यैः सह ।

पितामहस्त्वात्पिता च यत्र यातौ नरेश्वर ॥
तस्मिँल्लोके सहामात्यः सापत्यस्त्वं सुखी भव ॥

(इति मन्त्राशिषो ददाति)

सर्वे— एवमस्तु ।

निद्रालु०— (सानन्दमक्षतान्गृहीत्वा) कः कोत्र भोः ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारः— ठक्कुर एसो ह्मि ।६

निद्रालु०— शिबिका शिबिका ।

प्रतिहारः— सज्जा आनीतैव ।

(निद्रालुठ० आरुह्य प्रयाति सपरिच्छदः)

उन्मादः—देव पश्य । कान्तानन्द आपादपीठपरिसरोदेशी

क्वचिद्वलय निक्वणानुगतनूपुराणां रवः ।
क्वचिद्भ्राणितवैभवावमतकोकिलाकूजितः ॥
क्वचित्परिमलोच्छलद्वसनपुष्पसम्भारवा
न्नवं नव मृगीदृशां प्रथयति प्रदेशः परः ॥ ४ ॥

पुरश्च ।

क्वचित्पुस्तकसम्भारः क्वचिद्वसनसञ्चयः ॥

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

क्वचित्स्फीताश्च पर्यङ्कः खण्डखाद्यानि कुत्रचित् ॥ ५ ॥

(पुरो गत्वा) पश्य ।

मूर्ता कलानिधिरुचिः परिणामिनी वा
पीयूषपानकलना चपला स्थिरा वा ॥
एषास्मि तेन दधती हरनेत्रवह्नि-
ज्वालानिरस्तवपुषं सुतनुं सदेहम् ॥ ६ ॥

(अग्रे गत्वा) देव इतः इतः ।

सुरक्षितानामपि भामिनीनां सुदुर्घटानां घटनापटीयान् ॥
असौ विटश्चित्रललामकान्तस्मेराननस्तिष्ठति वल्गुदन्तः ॥७॥

पिशुनभट्टः—देव किं वर्ण्यते । विरक्तानामेषा वैराग्यसम्पदा ।

दृष्ट्वा दरिद्रं पुरुषं परुषव्याहृतिक्षमाः ॥
धनिनं च पुनर्दूराद्वशे कुर्वन्ति चाटुभिः ॥ ८ ॥

(अग्रेऽवलोक्य साष्टाङ्गं प्रणम्य) श्रीचरणाश्चिरेण यूयं दृष्टाः ।

श्रीचर०— सत्यं द्यूतव्यसनितया ।

निद्रालु०— द्यूतं धनाधीनं कुतस्तत्स्वामिनाम् ।

श्रीचर०— धातुवादात् ।

निद्रालु०— आश्चर्यम् । वयं श्रीपदानुचरा इति चरामः ।

श्रीचर०— सुखेन ।

उन्मादः— (तिर्यगवलोक्य स्वगतम्) कथं गतक्रमविद्वान्कान्तानन्देन सहवार्तां कुर्वन् पश्यति । भवतु तावदेवमहमेवाभिलपामि इति । (प्रकाशम्) भो गतक्रमभट्टप्रणामाः ।

गतक्रमः— (आगत्य आकर्ण्य) कथं पण्डिता (इत्युत्थायालिङ्ग्य) कुशलम् ।

उन्मादः— कुशलम् ।

गतक्रमः— कथमियन्ति दिनानि न दृष्टाः ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

उन्मादः— अध्यापनवैय्यग्र्यात् ।

गतक्रमः— के किमध्याप्यन्ते ।

उन्मादः— एते आदेशप्रमुखारामरथादिचन्द्रिका फलगुमाहात्म्यग्रन्थाः पौरापवादशास्त्रं च ।

गतक्रमः— स्वप्रभुर्दर्शनीयः ।

उन्मादः— किं चिरेण ठक्कुर भट्टा एते । अवधीयताम् ।

निद्रालु०— (प्रणम्य पृच्छति) स्वामिन् कथं सुखमिह ।

गतक्रमः— स्त्रीभ्य एव उक्तं च सहस्र.. .दर्शनाव्यक्तिः ।

निद्रालु०— मयात्वनेके भगवद्दृष्टाः सेविताः परं न ।

गतक्रमः— सेव्यतां तर्हि ।

(प्रविश्य)

कश्चित्— सभ अस्ससेवादो दुःखं अणुहोमिहेदेह दासाकृहं ज्जीविस्सन्ति । ७

उन्मादः— एवमेव गृहेस्थातुं शक्नुमो वयम् सुखं प्रतिक्षणं मैथुनस्य हेतोस्तत्स्वेदभागिनः ।

स एव— एवं जेव अज्जाणि हुवण समयेमह उदर पाठा समुप्पणा तदो वाहिचर दोगदू अक्कुन्थि अहदि अचिरेण घर आ अदो अह्मि तदो दासी एधी आए । अरे हे दासदासी एधी अघेत्तूण कहिंठिदो आसत्तिक ही अहण्डि आद्यालि दाकचोलिं अप्पमुहाणि हा आणाणि महासीसफो कोडि अतदणु बन्धेण घट्टारज्जु हिंणि वद्धो कहं विभुत्तोह्मि । ८

उन्मादः— सत्यं कलौ कृत्या गृहेगृहे इति । गतक्रम कियन्ति दिनानि गृहादागतेऽत्र ।

गतक्रमः— बहूनि दिनानि । अस्मद्गृहं कुशलम् ।

उन्मादः— कथं न ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

गतक्रमः— कथ्यताम् ।

उन्मादः— विघ्नः । तेऽनूढायाः पुत्र्याः पुत्रो वृत्तः ।

गतक्रमः— धिङ्मूर्ख किमेतत् ।

उन्मादः— कथम् ।

पिशुनभट्टः— एवमेव सफलमैथुनेन भवर्करमिश्रेण सङ्गता कलहप्रियाशात् । ततोन्तर्वत्न्यसूत ।

गतक्रमः— किंवा नालोच्यते सा नष्टेति ।

पिशुनभट्टः— कुलाङ्गारपुत्रनाशात् ।

गतक्रमः— (मूर्छित्वा) आः कुलाङ्गार वत्स ।

को धूत केली व्यसनी गृहोपस्कर तस्करः ॥
वाराङ्गना रसवशो मामहो नन्दायिष्यति ॥ ९ ॥

अपि च । आः कलहप्रिये ।

पादाघातं शिरस्याथ कां करिष्यति मेधुना ॥
आघ्रास्यामि मुखं कस्याः पूतिगन्धि मुखं ननु ॥ १० ॥

सर्वे— समाश्वसि हि ।

गतक्रमः— (उत्थाय) अरे अमङ्गल कुटुम्ब क्षयो जातः ।

पिशुनभट्टः— धूते पराजिते स्वर्णशतदानाय राजगृहं प्रविश्य काञ्चनं हरन् यामिकैर्दृष्टो राज्ञ आवेद्य शूल्यमारोपितस्तच्छोकात्कलह प्रियापि पुत्रशूलीमुपारूढा ।

गतक्रमः— धन्यासि प्रिये या पुत्रमनुगतासि ।

उन्मादः— दैवमनुकूलं ते । यतो वदान्ति एकाकी निस्पृहः शान्त इति ।

पिशुनभट्टः— एवमस्मै वास्तु ।

गतक्रमः— किं साम्परायिकमनयोः ।

उन्मादः—

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कर्तव्यो मङ्गलाचारो भोज्याः सगणिका विटाः ॥
तदभावे रामजनी कण्ठमाली विटास्तथा ॥ ११ ॥

शतक्रमः— तर्हि गच्छामि (इति निष्क्रान्तः)

(नेपथ्ये)

अहं क्खु किविणो आणे वळदोणभण्डिदा ॥
दाणि महनण्डजाद मुदरंहा हदा हदा ॥

निद्रालु०— कः कोऽत्र भोः ।

(प्रविश्य)

प्रतीहारी— एसोह्मि ।

निद्रालु०— दृष्टाऽऽनीयतां केति ।

प्रतीहारी— (तामानीय) ऐसा विण्णवेदि ।

सा— अहं क्खु ।

निद्रालु०—आहूयन्तां पञ्च प्रांशुजाल्माद्याः विमृश्यन्तु ।

प्रतीहारी— (आनीय तान्) एदे ते ।

निद्रालु०—अस्या अन्येषां च विचारः कर्तव्यः । ते यदाज्ञापयन्ति ।

(सभामुपविश्य)

प्रांशुः— जाल्म आज्ञा धर्मविवेकाय प्रभोर्जाता ।

जाल्मः— लाभोद्य भविष्यति ।

प्रांशुः— हुं । जाल्म त्वं किं दुस्थ इवासि ।

जाल्मः— अस्ति काचिच्चिन्ता अप्रकाश्या ।

प्रांशुः— सा का स्नेहाद्ब्रूहि ।

जाल्मः—

न्यूनां रितौ शक्तिमवेक्ष्य मे स्त्री ग्रामेशसूनुं तरुणं प्रसन्ना ॥
तत्रैव सासूत सूतं स रुग्णस्तच्चिन्तया दुःस्थितमानसोहम् १२

प्रांशुः— गृहिणामिव मे सुखम् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

उन्मादः– प्रांशो विचारः कार्यः ।

प्रांशुः–अये वैष्णवि । दिने रात्रौ वा केन कथं भुक्तासि ।

सा–

गच्छन्ती रअणी ए भताणंणस्वण्णुं दहुम् (?)

मङ्गी अहिट्ठाणे धुतेणाणेन भुत्तम् [इति ॥

प्रांशुः– अहो महत्पौरुषमस्य । आहूयताम् एषोपि ।

(प्रतीहार स्तमानयति)

भुजङ्गः– (प्रविश्य प्रणम्य च) किमाणवन्ति ठक्कुरा मम् ।

प्रांशुः– किमेषा वदति ठक्कुराश्च शृण्वन्ति सत्यं वद ।

भुजङ्गः– देव सच्चं भणादिं । एसा रवु अह्माणं सतोत्थेति मए रमिदा ।

प्रांशुः– महानसि ।

भुजङ्गः– अहं जेव्व किमहतो अवि सन्ति महामहन्ता जेणु ह्म धी आविण परिहरन्ति ।

निद्रालु०– प्रांशो विचारय ।

प्रांशु– अये किं स्नुषागमनं कृतम् ।

भुजङ्गः–(संस्कृतम्)

फलोद्गमे भूरुहाणां वा एकः फलमश्नुते ॥

अस्माभिर्वर्धिता एते न भोग्याः केन हेतुना ॥ १२ ॥

प्रांशुः– तर्हि स्नुषापुत्र्योः को भेदः ।

भुजङ्गः– समुच्चये को विरोधः ।

प्रांशुः– जितमेतेन । (जानन्तिकम्) स्नुषागामिनः किमुक्तः चन्द्रास्य अन्यथा तेऽनिष्टं स्यात् ।

भुजङ्गः– स्वामिन् वराहदशकम् ।

प्रांशुः– (प्रकाशम्) प्रभो जितमेतेन लोकोत्तरेण । वीटिकं दीयताम् ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

निद्रालु०– अन्येपि विचार्याः । (उपस्थितनालोक्य) क एते ।

प्रतीहारः– पंच महान्तः । एष ब्रह्मह्रा ।

प्रांशुः— प्राणिन्न कथं न ते पापाद्भयम् ।

ब्रह्महा— पुण्यमेव नः ।

प्रांशुः— कथम् ।

ब्रह्महा—

पञ्जरबन्धे भग्ने तद्गतपक्षी विमुच्यते दुःखात् ॥
भग्ने शरीरबन्धेऽस्माभिर्विहगः सुखं चरति ॥ १४ ॥

प्रांशुः– साधु साधु ।

निद्रालु०– पण्डिता अपि प्रष्टव्याः ।

प्रांशुः– कथं स्वामिनः ।

उन्मादः– लोक संग्रहार्थं प्रायश्चित्तं कार्यम् ।

पिशुन०– अरे दुष्टा गदत पण्डितानन्तः पुरतः स्ववृत्तम् ।

प्रतीहारः– (?)

(?) मत्रानेन सुतस्य पद्मनयना स्नेहादसौ दासिका
सङ्गी वर्ष चतुष्टयं पुनरसौ म्लेच्छान्नसत्राशनः ॥
कुण्डोयं खलु गोलकोयमपरः सस्त्रीसुतो मद्यपो
ब्रह्मघ्नोयमसौ च काञ्चनहरः संशुद्धिरेषां कुतः ॥ १५ ॥

उन्मादः– (विमृश्य स्नुषागामिकर्णे लगित्वा) एते विज्ञापयन्ति स्वामिभिः । अस्मत्प्रातिरक्ष्याः । यदस्माभिः सम्भूय हुन्नानां षष्टिर्दास्यते भवाद्भ्यः । विंशतिः प्रांशवे । विंशतिरितरवर्गेभ्यः

(भुजङ्गादीन्प्रति) प्रभवे किम् ।

स्नुषा०– पञ्चाशत् ।

उन्मादः– ननु शतम् ।

स्नुषा०– यथाज्ञा ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

निद्रालु०— पण्डिताः किं विचारितम् ।

उन्मादः— ना विष्णुः पृथिवीपतीरिति वचनाद्विष्णुरसौ स्तद्दर्शनादेषां शुद्धिः । उक्तं च ।

प्रभुता न प्रभोः पक्षपातो वा धनिताथ वा ।
प्रायश्चित्तमिदं ज्ञेयं सर्व पापापनुत्तये ॥ १६ ॥

(सर्वे प्रभोश्चरणौ स्पृष्ट्वा नमन्ति)

प्रांशुर्निद्रालुश्च— दीयताम् ।

(सर्वे पत्रं गृहीत्वा प्रणम्य गताः)

पिशुन०— तपति ललाटंतपस्तपनस्तत्स्नातुं यामः (इति निष्क्रान्तः)

इतरे— गृहकृत्याय गच्छामः (इति निष्क्रान्ताः)

उन्मादः— देवं माध्याह्निकं करणाय गच्छेति ।

(सर्वे निष्क्रान्ताः)

जीयाज्जगतामीशो लोकेनेकोत्सवाः सन्तुः ।
सन्तो वृद्धिमियन्तां पिशुना अस्तं समायान्तु ॥ १९ ॥

इति द्वितीयसंधिः ।

इति वासुदेवचयनिसुतयदुनन्दनाविरचितं नाटवाटप्रहसनं सम्पूर्णम् ।

पुस्तकलेखकलेखः----

सर्पेभमुनिशाकेभूवत्सरे च क्षयाह्वये ।
आश्विने शुक्लपक्षे नवम्यां सौम्यवासरे ॥
काशीकरोपाभिधानस्त्र्यम्बको व्यलिखन्मुदा ।
नाटवाटप्रहसनं यतये तत्समार्पितम् ॥

मुद्रितमेतन्मुम्बय्यां गोपाळनारायणजनतया स्वकीये मुद्रालये ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

काव्यमाला २०.

श्रीशङ्खधरविरचितं

लटकमेलकम् ।

मूल्यं ५ आणकाः ।

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

KÂVYAMÂLÂ. 20.

THE LATAKAMELAKA OF S'ANKHADHARA.

EDITED BY
MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PANḌIṬ DURGÂPRASÂD
AND
WÂSUDEV LAXMAṆ S'ÂSTRÎ PAṆSÎKAR.

Third Edition.

PUBLISHED
BY
PÂNDURANG JÂWAJÎ,
PROPRIETOR OF THE "NIRNAYA-SÂGAR" PRESS,
Bombay.

1923.

Price 5 Annas.

C. M. V. Sharma

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

u-6

Registered according to Act XXV of 1867.

(All rights reserved by the Publisher.)

PUBLISHER :—Pandurang Jawaji, } 'Nirnaya-Sagar' Press,
PRINTER :—Ramchandra Yesu Shedge, } 23, Kolbhat Lane, Bombay.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

काव्यमाला. २०.

श्रीशङ्खधरविरचितं

लटकमेलकम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना महामहोपाध्याय-
पण्डितदुर्गाप्रसादेन, मुम्बापुरवासिपणशीकरोपाह्व-
लक्ष्मणशर्मात्मजवासुदेवशर्मणा च
संशोधितम् ।

(तृतीयावृत्तिः)

तच्च
मुम्बय्यां
पाण्डुरङ्ग जावजी
इत्येतैः स्वीये निर्णयसागराख्ययन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८४५, खिस्ताब्दः १९२३.

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यं ५ आणकाः ।

C. M. V. Sharma
Malegondu

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

काव्यमाला ।

[1]महाकविश्रीशङ्खधरविरचितं
[2]लटकमेलकम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

गौरीचुम्बनचञ्चलाञ्चलवलच्चन्द्रप्रभामण्डलं
व्यावल्गत्फणिकुण्डलं रतिरसप्रस्विन्नगण्डस्थलम् ।
प्रौढप्रेमपरम्परापरिचयप्रोत्फुल्लनेत्राञ्चलं
शंभोरस्तु विभूतये त्रिजगतामुन्मत्तगङ्गं शिरः ॥ १ ॥

अपि च ।

रक्षाक्षावलिमाः परित्यज जटाः कोऽयं मदप्रक्रमः
कौपीनं त्यज मुञ्च मुञ्च नखरव्यापारमास्थानिकम् ।

---

१. अयं लटकमेलकप्रणेता शङ्खधरकविः कान्यकुब्जदेशे ख्रिस्ताब्दद्वादशशतके समुत्पन्न इति प्रतीयते, यतोऽनेन प्रस्तावनायां महामाण्डलिकाधिराजो गोविन्दचन्द्रमहीपतिर्वर्ण्यते स्म. स च द्वादशशतके कन्नौजनगरे राज्यं कुर्वन्नासीदिति इण्डियन् आण्टिक्वेर्यादिमुद्रिततत्तद्दानपत्रेभ्योऽवसीयते. अथ चात्र ग्रन्थे गृहीतानि कतिपयग्रामनामानि कान्यकुब्जदेशीयग्रामनामसरणिमनुसरन्ति. 'कतिपयनिमेष–', 'एष स्वर्गतरङ्गिणी–', इति पद्यद्वयं शार्ङ्गधरपद्धतौ, 'गुरोर्गिरः पञ्च–' इति पद्यं साहित्यदर्पणे च लटकमेलकादुद्धृतमस्ति. अथ च साहित्यदर्पण-षष्ठपरिच्छेदे संकीर्णप्रहसननिरूपणप्रकरणे 'यथा लटकमेलकादि' इत्युक्तमस्ति. अतोऽपि चतुर्दशशतकात्प्राचीनोऽयं कविरिति ज्ञायत एव. एतन्मुद्रणावसरे चास्माभिः पुस्तकत्रयमासादितम्. तत्र क—केवलदासात्मजेन भगवानदासश्रेष्ठिना सूरतनगरात्प्रहितं प्रथमपत्ररहितं प्रायः शुद्धं प्राकृतच्छायासमेतं १६०८ मिते विक्रमाब्दे लिखितमस्ति. तत्पत्राणि २१. ख—जयपुरीयराजगुरुपर्वणीकरनारायणभट्टसंग्रहादुपलब्धं नातिशुद्धं नवीनतरं च. तत्पत्राणि २१. ग—अस्मदीयमेव. तदपि नवीनम्, किं तु १६५३ मिते विक्रमाब्दे लिखितस्य प्रायःशुद्धस्य कस्यचित्पुस्तकस्य प्रतिरूपकम्. तत्पत्राणि ८. २. 'लटको दुर्जनः' इत्युणादिसूत्रवृत्तावुज्ज्वलदत्तः. लटकानां मेलकः संघटनं यत्र तल्लटकमेलकम्.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

इत्युद्भ्रान्त इवोल्लपन्नवतु वो मन्दं निकुञ्जोदरे
रुद्राणीसुरतप्रबन्धविकलः खण्डेन्दुचूडामणिः ॥ २ ॥

अपि च ।

प्रातः [1]सहस्रकिरणप्रणिपातभीरुः
[2]कक्षातटप्रणयिनीं मदनप्रशस्तिम् ।
आस्तां जगत्त्रयमुदे तिरयन्भुजाभ्यां
गौरीनखक्षतिपदावलिमिन्दुमौलिः ॥ ३ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—अलमतिविस्तरेण । [3]यतः ।

गोविन्ददेवः प्रथितः पृथिव्यां श्रीमान्महामाण्डलिकाधिराजः ।
कविप्रियो [4]नाटकदर्शनार्थमादेशयन्मां [5]रणरङ्गमल्लः ॥ ४ ॥

यदद्य वसन्तसमयसमुचितेन कविराजश्रीशङ्खधरविरचितेन लटकमेलकनाम्ना प्रहसनेनास्मान्विनोदयेति । अस्य च सकल[6]राजचक्रवालकुल[7]कमलवनविकासभास्करस्य प्रत्यर्थिपार्थिव[8]महार्णवमथनाकुलितदिक्कुञ्जरकदम्बस्यार्थिजनतापतस्करस्याज्ञा कस्य न करणीया । तथा हि ।

निस्त्रिंशक्षतकुम्भिकुम्भविगलन्मुक्ताकलापाङ्कुराः
कङ्कालामलकर्पराः पतदसृक्पङ्कप्रलिप्तोदराः ।
मज्जद्भूधरकोटिमन्थनकलादत्तारिवीरश्रियो
येनैता विहिताः पयोधिविषमा भीमा रणक्षोणयः ॥ ५ ॥

अपि च ।

येन गभीरे समरे रिपुगणमुन्मथ्य मार्गणैरगणैः ।
मार्गणनिवहविलब्धाश्चित्तचमत्कारकारिणः करिणः ॥ ६ ॥

(नेपथ्ये ।)

अये, कोऽयमनेकपण्डितमण्डितायां सभायां कविराजतां नाटयितुमुद्यतः ।

---

१. 'सहस्रनयन' ग. २. 'कक्षान्तर' ग. ३. 'यतः' ग-पुस्तके नास्ति. ४. 'नाटकनर्तनार्थं' क-ग. ५. 'रतिरङ्गमल्लः' ख. ६. 'राजकुल' ग. ७. 'कमलकलिका' क. ८. 'महार्णवमन्दरस्यार्थि–' क.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सूत्रधारः—अलमतिप्रलपितेन । यतः ।

चित्रं चरित्रं स्खलितव्रतानां शीलाकरः शङ्खधरस्तनोति ।
विद्वज्जनानां विनयानुवर्ती धात्रीपवित्रीकरणः कवीन्द्रः ॥ ७ ॥

किं च । गोवि[1]न्दराजपुरस्कृतायाः सरस्वत्याः कुतो दुर्जनतर्जनावकाशः । उक्तं च तेनैव कविना—

वक्रा विश्वविरोधिनः कतिपये द्वित्राः पवित्राशयाः
क्रूरोक्तिप्रकरोद्धुराश्चिचतुरा दोषोन्मुखाः पञ्चषाः ।
दृष्टः क्वापि लसद्द्विजिह्वदमनव्यापारलीलो[2]निधे-
र्गोविन्दादपरः परः परगुणग्राही न कश्चित्पुनः ॥ ८ ॥[3]

अ[4]न्यच्च ।

कतिपयनिमेषवर्तिनि जन्मजरामरणविह्वले जगति ।
कल्पान्तकोटिबन्धुः स्फुरति कवीनां यशःप्रसरः ॥ ९ ॥

(नेपथ्ये ।)

मुखकमलं परिचुम्बन्न[5]लिभरदरदलितपद्मिनीनिवहः ।
अयमुपसर्पति मन्दश्चन्दनवनपावनः पवनः ॥ १० ॥

सूत्रधारः—(आकाशे कर्णं दत्त्वा ।)

द्विमुखानां पटुडिण्डिमगो[6]मुखझिल्लीमृदङ्गपटहानाम् ।
अयमपरः श्रुतिहारी विहरति गगनाङ्गणे निनदः ॥ ११ ॥

(पु[7]रोऽवलोक्य ।) अये, दन्तुरायाः कुट्टन्याः पुरतो भुजंगसंगीतकं वर्तते । तदुपसर्पामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

प्रस्तावना ।

---

१. 'गोविन्ददेव' क; 'गोविन्ददेवेश्वर' ख. २. 'लीलानिधिः' ग. ३. अस्मादनन्तरं क-पुस्तके "देवदेवप्रतिमः केन न वन्द्यते दुर्जनः । 'शूली गुणग्रहविधौ स्वजनेषु चक्री विश्वापकाररचने चतुराननोऽसौ । दोषं निरीक्षयितुमेष सहस्रनेत्रः किं वर्ण्यतेऽमरवरप्रतिमो द्विजिह्वः ॥" इत्यधिकमस्ति. ४. 'अपि च' क; 'किं च' ग. ५. 'रतिरसपरिमलित' क; 'अतिभरदलमलित' ग. ६. 'गोमुखलाञ्छव' ख. ७. 'श्रुत्वा पुरोऽवलोक्य च' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(ततः प्रविशति दन्तशूलग्रामीणा दन्तुरा नाम कुट्टनी ।)

दन्तुरा—(परिक्रम्यावलोक्य च ।) एसो सो मत्तकलकण्ठकलअलाकुलिअदसदिम्मुहो वसन्तसमअसमारम्भो वट्टदि । ता किं ण गिण्हदि बन्धईकदं भूइभाअणं दरिहडागामीणो तवसिओ अण्णाणराशिः । अण्णं अ हग्गउलिगामीणेण जडासुरदिअम्बरेण ण इच्छिआ पिच्छिआ । सुण्डिवालगामीणेण सहासलिणा महोपज्झाएण वि वन्धअं कदुअ रअणकरण्डिआ छण्डिआ । ही ही ही । ढुण्ढौलीगामीणस्स फुक्कटमिस्सस्स णिरक्खरं सच्छपोत्थिअं पवाहे पडिदम् । हडिवाडिगामीणस्स णिरक्खरसुअस्स जन्तुकेउणो महावेज्जस्स ओसहकरण्डिणा मूसएहिं खण्डिदा । टिक्कडउवाडगामसुहमण्डणेण कुलवाहिणा बटुएण बन्धनं कदुअ ण पत्थिआ धुत्तिआ । णिस्सतानग्गामसरोवरराअहंसेण संगामविसरेण राउत्तराएण बन्धअं कदुअ सुणअस्स पाणिअं दिण्णम् । ही ही ही । बगउलीगामीणस्स झगडगसारस्स ठक्कसाहुणो लेहसंपुडिआ पवाहपडिआ । चमरसेणविहारवासिणा तेण बन्दिएण वसणाअरेण णिद्दारिअं पडसाडिअम् । ता एहिं दुव्विदद्देहिं भण्डिदम्मि । भणिदं च केणावि—

'दुट्ठभुअंगो जो णिअघरलज्जइ दुट्ठसिणेहो जो दाणविवज्जइ ।
स कुरूओ जो हि अए ण रुच्चइ पत्थरकठिणो जो निट्ठुरं वच्चइ ॥१२॥'(क)

(क) एष स मत्तकलकण्ठकलकलाकुलितदशदिङ्मुखो वसन्तसमयसमारम्भो वर्तते । तत्किं न गृह्णाति बन्धकीकृतं भूतिभाजनं दरिहडाग्रामीणस्तपस्वी अज्ञानराशिः । अन्यच्च हग्गउलीग्रामीणेन जटासुरदिगम्बरेण नेच्छिता पिच्छिका । सुण्डिवालग्रामीणेन सभासलिना महोपाध्यायेनापि बन्धकं कृत्वा रत्नकरण्डिका त्यक्ता । ही ही ही । ढुण्ढौलीग्रामीणस्य फुक्कटमिश्रस्य निरक्षरं शास्त्रपुस्तकं प्रवाहे पतितम् । हडिवाडिग्रामीणस्य निरक्षरसुतस्य जन्तुकेतोर्महावैद्यस्यौषधकरण्डिका मूषकैः खण्डिता । टिक्कडउवालग्राममुखमण्डनेन कुलव्याधिना बटुकेन बन्धनं कृत्वा न प्रार्थिता धोतिका । निःसंतानग्रामसरोवरराजहंसेन संग्रामविसरेण राउत्तराजेन बन्धकं कृत्वा शुनकस्य

---

१. 'दन्तशून्य' ग. २. 'परिवृत्य' क.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(नेपथ्ये ।)

वामागमाचारविदां वरिष्ठः परापकारव्यसनैकनिष्ठः ।
अयं स वेदार्थपथप्रतीपः सभासलिः कौलकुलप्रदीपः ॥ १३ ॥

(पुनर्नेपथ्ये सहासम्)

बटुः—अये, आश्चर्यमाश्चर्यम् । इदानीं कुट्टनीभवनमलंक्रियते महामहोपाध्यायेन दाम्भिकचक्रवर्तिना महाहवपालिना निन्दितवनमालिना तिमिराकुलनयनेनापि परदोषदर्शिना सभासलिना ।

(ततः प्रविशति कुलव्याधिवटुकेनानुगम्यमानः सभासलिः ।)

सभासलिः—भो भोः कुलव्याधे, क्व सा दन्तुरा कुट्टनी ।

कुलव्याधिः—एसा सा वसीकरणमन्तं जवन्ती भुजंगमग्गं मग्गअन्ती वट्टदि । (क)

सभासलिः—(तामवलोक्य स्वगतम् ।)

अन्तर्निमग्नं नयनद्वयेन क्वचित्प्रयातं नवयौवनेन ।
भग्नौ कपोलौ पतितं कुचाभ्यां मन्ये भयान्मन्मथसायकानाम् ॥ १४ ॥

किंच ।

भुजंगदंशव्यसनाकुलाया दन्ता बहिर्गा इव दन्तुरायाः ।
बन्धानुसंधानपरा यदीया पाशोपमा वल्गति कर्णपाली ॥ १५ ॥

पानीयं दत्तम् । ही ही ही । बडउलीग्रामीणस्य झगडगसारस्य ठक्कश्रेष्ठिनो लेखसंपुटिका प्रवाहपतिता । चमरसेनविहारवासिना तेन बन्दिना व्यसनाकरेण निर्दारितं पट्टशाटकम् । तदेतैर्दुर्विदग्धैर्भण्डितास्मि । भणितं च केनापि—

'दुष्टभुजंगो यो निजगृहे लज्जितो दुष्टस्नेहो यो दानविवर्जितः ।
स कुरूपो यो हृदये न रोचते प्रस्तरकठिनो यो निष्ठुरं वदति ॥'

(क) एषा सा वशीकरणमन्त्रं जपन्ती भुजंगमार्गं मार्गयमाणा वर्तते ।

---

१. 'वटुः सहासम्' ग. २. 'बटुः' ख-पुस्तके नास्ति. ३. 'अये' क-पुस्तके नास्ति. ४. 'अलंकृतं दाम्भिक' ग. ५. 'अनेन महाविटमेलिना' ग. ६. 'व्यसनातुराया' ख-ग. ७. 'बहिःस्था' ग. ८. अस्माच्छ्लोकादनन्तरं ग-पुस्तके 'अपि च । गल्लौ दरद्रल्लकसंनिकाशौ हारिद्ररन्धा(?) सदृशौ पयोधरौ । विशीर्णचुल्लीसदृशं भगोदरं तथापि रण्डास्ति रतामिलाषिणी ॥' इत्यधिकमस्ति.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(प्रकाशमुपसृत्य कर्णौ स्पृष्ट्वा [1]सहासं [2]वामपाणिना ।) अहमभिवादये ।

दन्तुरा—मअणमञ्जरी दे पसीददु । एदं भद्दासणम् । उपविसदु उवज्झाओ । (क)

सभासलिः—(उपविश्य ।) अये, दूरत एवास्माभिराकर्णिता वसन्तगीतिः । तत्क सा मदनमञ्जरी ।

कुलव्याधिः—उवज्झाअ, जइ तुह चरिअं कलहप्पिआ जाणिस्सदि, ता तुम्हेहिं किं कादव्वम् । (ख)

दन्तुरा—(सहासम् ।) एदाणं कलहप्पिआ णाम पणइणी । (ग)

कुलव्याधिः—([3]सोल्लासम् ।) अह किम् । (घ)

दन्तुरा—मअणमञ्जरि, इदो इदो । (ङ)

मदनमञ्जरी—(उपसृत्य ।) अम्ब, को एसो । (च)

दन्तुरा—सो एसो सहासलि णाम उवज्झाओ जस्स कलहप्पिआ णाम [4]घरिणी । (छ)

[5]सभासलिः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य ।) अये, रोषोऽपि लीलावतीनां चित्तमुन्मादयति । तथा हि ।

(क) मदनमञ्जरी ते प्रसीदतु । एतद्भद्रासनम् । उपविशतूपाध्यायः ।

(ख) उपाध्याय, यदि तव चरितं कलहप्रिया ज्ञास्यति, तदा युष्माभिः किं कर्तव्यम् ।

(ग) एतेषां कलहप्रिया नाम प्रणयिनी ।

(घ) अथ किम् ।

(ङ) मदनमञ्जरी, इत इतः ।

(च) अम्ब, क एषः ।

(छ) स एष सभासलिर्नामोपाध्यायो यस्य कलहप्रिया नाम गृहिणी ।

---

१. 'सहासं' ग-पुस्तके नास्ति. २. 'वामपाणिना' क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. ३. 'सोल्लासम्' क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ४. 'पइणी (पत्नी)' ख. ५. अस्मात्प्राक् ख-पुस्तके "कुलव्याधिः—उवज्झाअ, पेक्ख, पेक्ख । 'जहणत्थणवीदपआसमओ तणुमण्डखडव्व पलाइगओ । णवपीणपओहरमण्डलिआ जणु बम्भणसंचलपुत्तलिआ ॥" इत्यधिकमस्ति.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

आनन्दकारि मदनज्वरदर्पहारि
　　पीयूषपङ्कपरिहासरसानुकारि ।
प्रेमप्रसारि परमाभ्युदयानुकारि
　　वामभ्रुवामहह किं न मनोविकारि ॥ १६ ॥

कुलव्याधिः—[1]अये दन्तुरे, अज्ज ज्जेव्व कलहप्पिआए समं एदाणं दसणादसणि णहाणहि करचरणणिव्वन्धभीसणो महाहवो संवुत्तो । तदो दव्वीखण्डेण, तदो अलादखण्डेण, तदो पीढिआए, तदो हण्डिआए एसो उवज्झाओ हणिअ णीसारिदो । (क)

दन्तुरा—(सस्मितम् ।) उवज्झाअ, ता कीस ईदिसीणं तुम्हेहिं संगमो विहिदो । (ख)

सभासलिः—[3]नैष्टाग्निश्रोत्रियसुता मच्छरहट्टा ग्रामीणा मासोपवासिनी । किं तु [4]राक्षसीवातिप्रगल्भा [5]वृद्धा च । अतएवाहं पतितकुचस्पर्शभीतः प्रबलतरनिर्वेदादत्रायातः ।

दन्तुरा—जुत्तमिदं तुम्हाणं महापण्डिआणम् । (ग)

(क) अये दन्तुरे, अद्यैव कलहप्रियया सममेतेषां दशनादशनि नखानखि करचरणनिर्बन्धभीषणो महाहवः संवृत्तः । ततो दर्वीखण्डेण, ततोऽलातखण्डेन, ततः पीठिकया, ततो हण्डिकया, एष उपाध्यायो हत्वा निःसारितः ।

(ख) उपाध्याय, तत्किमीदृशीनां युष्माभिः संगमो विहितः ।

(ग) युक्तमिदं युष्माकं महापण्डितानाम् ।

---

१. 'अये दन्तुरे' इति क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. २. 'पढमं' ख. ३. 'नष्टा' साश्रोत्रिय–' क-ग. ४. 'राक्षसीव तिष्ठति प्रगल्भा' ख. ५. 'घृष्टा क; 'वृद्धा चास्पृश्या । यतः । अपि स्पर्शेन या कुर्यादुपलं पुलकान्वितम् । यौवनं वार्धके सैव राक्षसीव भयंकरी ॥ किंच । प्रायश्चित्तं न हरतः कामिन्या पतितौ स्तनौ । अत एव तयोः स्पर्शे लोकोऽयं विगतादरः ॥ अपि च । पतितानां संसर्गं त्यजन्ति दूरेण निर्मला गुणिनः । इति [illegible] हारः परिहरति कुचयुगलम् ॥' ग.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मदनमञ्जरी—(सोद्वेगं संस्कृतमाश्रित्य ।)

आयस्यति भवतोऽयं वि[1]नयपरस्तादृगनुरागः ।
वन्ध्यासुत[2]हृदयगता मालेयं गगनकुसुमानाम् ॥ १७ ॥

सभासलिः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य ।)

हठाक्रान्तं नीलोत्पलदलविशालालसदृशः
त्रिधा मध्यं बद्धं वलिभिरबलं वीक्ष्य विधिना ।
प्रबन्धः कोऽप्यस्याः स्तनकलशयो[3]श्चारुरचना
नितम्ब[4]प्राग्भारादलसगमनः क्लेश[5]दमनः ॥ १८ ॥

अपि च ।

हर्षोत्फुल्लकपोलया स्तनभरव्यालोलया बालया
हेमाम्भोरुहवक्त्रया दरदलन्नेत्रोत्पलप्रान्तया ।
दृष्टश्चेदनया कुपत्रविषमैः संधान[6]बन्धाकुलैः
किं न स्यान्मदनोऽपि पुङ्खितशरैर्व्यावृत्त्य लक्ष्यीकृतः ॥ १९ ॥

(दन्तुरामवलोक्य ।) अये, कुतो जङ्घाव्रणव्याकुलिता भवती ।

दन्तुरा—संगामविसरेण राउत्तराएण बन्धए सुणओ दिण्णो । तेण हं [7]मक्खिदम्हि । (क)

सभासलिः—कुलव्याधे, [8]समाहूयतां जन्तुकेतुनामा महावैद्यः ।

कुलव्याधिः—([9]जन्तुकेतुमाहूय ।) इमाए गहिरणाहीवणाणं विसमो उवआरो । (ख)

दन्तुरा—उवज्झाअ, किं मं विडम्बेदि एसो । (ग)

सभासलिः—[10]अयमविदितः किं भवत्या ।

(क) संग्रामविसरेण राउत्तराजेण बन्धके शुनको दत्तः । तेनाहं भक्षितास्मि ।

(ख) एतस्या गभीरनाभिव्रणानां विषम उपचारः ।

(ग) उपाध्याय, किं मां विडम्बयत्येषः ।

---

१. 'विनयमय' ख. २. 'हृदयस्थितमालेव' ख. ३. 'चाङ्गरचने' क; 'अङ्गचलने' ख. ४. 'प्राग्भारः कटकटमनः' क-ग. ५. 'शमनः' ग. ६. 'भङ्गाकुलैः' ख-ग. ७. 'मोडिअम्हि' ख-ग. ८. 'समानीयताम्' ख. ९. 'जन्तुकेतुमाहूमय' इति क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. १०. 'अविदितोऽयं किं' क-ख.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अविलम्बकूपझम्पः कटुरटिताकुलितदिङ्मुखो मुखरः ।
कुत्सित[1]करणग्रामः कुधियामवधिः कुलव्याधिः ॥ २० ॥

कुलव्याधिः—भो उवज्झाअ, एआरिसो को वि विज्जो [2]वाहिबन्धओ । (क)

सभासलिः—[3]नाकर्णितानि भवता जन्तुकेतोरनिवारितप्रसराण्युपचारवचनानि । तथा हि ।

उत्काशे कण्ठदाहः प्रचुरघृतपयःपानमामज्वरार्ते
रक्ताकृष्टिः कृशानामुदरभयहरा कर्कटी सक्तुमिश्रा ।
पथ्या पथ्यातिसारे [4]दृशि सरुजि [5]पुनः क्षारचूर्णप्रयोग-
[6]स्तत्तन्मिथ्योपचारैस्तरुणयति यमाडम्बरं जन्तुकेतुः ॥ २१ ॥

जन्तुकेतुः—([7]प्रविश्य ।)
व्याधयो मदुपचारलालिता मत्प्रयुक्तममृतं विषं भवेत् ।
किं यमेन सरुजां किमौषधैर्जीवहर्तरि पुरःस्थिते [8]मयि ॥ २२ ॥

[9]दन्तुरा—महावेज्ज, मअणमञ्जरीए गले मीणकण्टअं लग्गिअं वट्टदि । [10]तत्थ किं करीअदु । (ख)

जन्तुकेतुः—([11]सगर्वम् ।) [12]दृष्टप्रत्ययस्तावदुपचारः । पूर्वमुष्ट्रस्य गले

(क) भो उपाध्याय, एतादृशः कोऽपि वैद्यो व्याधिबन्धकः ।

(ख) महावैद्य, मदनमञ्जर्या गले मीनकण्टकं लग्नं वर्तते । तत्र किं क्रियते ।

१. 'करणः कृपणः' क. २. 'महावाहिबन्धणो' ख. ३. 'न श्रुतानि' ग. ४. 'दृशि रुजि हितकृत्' ख. ५. 'हितः' ग. ६. 'तैस्तैः' ख. ७. ('प्रविश्य स्वगतम् ।) वैद्योऽहं वैद्यराजोऽहं सर्वव्याधिसमन्वितः । यं यं स्पृशामि हस्तेन क्षणार्धं स न जीवति ॥ व्याधयो' ग. ८. अस्मादनन्तरं ख-पुस्तके 'श्रूयतामस्मद्गृहस्य निर्व्याधयः । श्लीपदे च न मे पीडा गलगण्डो न बाधते । गृहिणी ग्रहणीग्रस्ता ज्वरितं बालकद्वयम् ॥' इत्यधिकमस्ति. ९. 'दन्तुरा—जन्तुकेतुमवलोक्य प्रणम्य' ग. १०. 'ता क; 'किं तत्थ करीअदु तत्थ ओसहं भण' ख. ११. 'सगर्वम्' क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. १२. 'दृष्टप्रत्ययस्तावदुपचारः' क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

कर्कटी लग्नासीत् । तत्रास्मत्पित्रा [1]कुटुम्बकेतुना निरक्षरेणोष्ट्रस्य [2]मुखं बन्धयित्वा दृढतररज्जुभिराकृष्टम् । ततस्तन्मुखाद्विगलिता कर्कटी । तदेतस्या अपि [3]मुखं बन्धयित्वा किमिति नाकृष्यते ।

(ततस्तस्या हसन्त्या मुखाद्विगलितं मीनकण्टकम् ।)

(ततः [4]सगर्वम्)

जन्तुकेतुः—अवधार्यतामस्मदुपचारचातुर्यम् ।

सभासलिः—जन्तुकेतो, महाप्रयत्नेन क्रियतामस्या[5] उपचारः ।

जन्तुकेतुः—अस्माद[6]नुष्ठिताया अस्या गुह्यागारेऽपि भविष्यति विशेषः ।

सभासलिः—निवेद्यतां तदुपचारः ।

जन्तुकेतुः—श्रूयतां चरकमतम् ।

यस्य कस्य तरोर्मूलं येन केनापि पेषयेत् ।
यस्मै कस्मै प्रदातव्यं यद्वा तद्वा भविष्यति ॥ २३ ॥

सभासलिः—[7]अद्येह हट्टे रोदनकलकलः संवृत्तः । [8]तत्तत्र किं भवदुपचारः संजातः ।

जन्तुकेतुः—नहि नहि । भवद्भिरेव यदि तत्र स्वस्त्ययनं कृतं स्यात् ।

सभासलिः—नहि नहि ।

कुलव्याधिः—अज्ज, जइ तुम्हे दुवे वि तत्थ ण गदा, ता किं वज्जेण मारिदो वणिअतणओ । (क)

(क) आर्य, यदि युवां द्वावपि तत्र न गतौ, तत्किं वज्रेण मारितो वणिक्तनयः ।

---

१. 'सकुटुम्बकेन निरक्षरेण' क; 'निरक्षरेण सकुटुम्बकेन' ख. २. 'मुष्कं' क-ख. ३. 'मुस्कं' क-ख. ४. 'सगर्वमिव' ख-ग. ५. आसां क. ६. 'अनुष्ठितानामासां' क. ७. 'अद्य हट्टमध्ये' ख. ८. 'तत्किं भवतामुपचारस्तत्र संजातः' ख; 'तत्र किं भवतोपचारः कृतः' ग.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

जन्तुकेतुः—अहो दुर्दैवमस्माकम् । निर्व्याधयः सकलनगरप्राणिनः ।[1] (दीर्घं निःश्वस्य ।) अहो धिग्व्यवहारं बर्बरपुरस्य, यद्वैद्य एव मृतकखट्वामुद्वहति । अत एवास्माभिरुद्वहनभारभयाद्गजवैद्यकमपहाय बालतन्त्रमभ्यस्तम् । बालस्य हि मृतस्य सुकरमुद्वहनम् । किं च ।

श्मश्रुसंचयविध्वंसि जलज्ज्वलनभाजनम् ।
नोपसर्पति चेदग्रे मृतं मुञ्चति किं भिषक् ॥ २४ ॥[3]

सभासलिः—अहमप्यभिमतनिर्यमः स्वस्त्ययनार्थं व्रजामि ।

जन्तुकेतुः—कीदृशस्ते निर्यमः ।

सभासलिः—यत्कँरटकश्राद्धेऽन्यस्य प्रवेशो न दीयते । अयमेवाभिमतो निर्यमः सर्वत्र ।

दन्तुरा—महावेज्ज, तिमिराउला मे णअणा ण पेक्खन्ति । ता ओसहं भण । (क)

जन्तुकेतुः—

चक्षूरोगे समुत्पन्ने तप्तफालं गुदे न्यसेत् ।
तदा नेत्रोद्भवां पीडां मनसापि न संस्मरेत् ॥ २५ ॥

अपि च ।

अर्कक्षीरं वटक्षीरं स्नुहीक्षीरं तथैव च ।
अञ्जनं तिलमात्रेण पर्वतोऽपि न दृश्यते ॥ २६ ॥

(दन्तुरां प्रति ।) कियद्दूरं पश्यसि ।

(क) महावैद्य, तिमिराकुले मे नयने न पश्यतः । तदौषधं भण ।

---

१. अस्मादनन्तरम् 'चितां प्रज्वलितां दृष्ट्वा वैद्यो विस्मयमागतः । नाहं गत्तो न मे भ्राता कस्येदं हस्तलाघवम् ॥' इत्यधिकमस्ति. २. 'चेदग्रेर्मृतं मुञ्चति को' क. ३. अस्मादनन्तरम् 'वैद्यः क्रूरो यमः क्रूरो वैद्यः क्रूरो यमादपि । यमो हरत्यसूनेव वैद्यस्तु सवसूनसून् ॥' इत्यधिकमस्ति. ४. 'संधिना' ख-ग. ५. 'अभिमतसंधिः' ख. ६. 'कटश्राद्धे' ख. ७. 'संधिः' क. ८. 'चक्षूरोगे' इत्यारभ्य 'दन्तुरां प्रति' इत्यन्तं क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दन्तुरा—वडरुक्खं जाव । (क)

जन्तुकेतुः—अत्र वटवृक्षोऽप्यस्ति किम् ।

कुलव्याधिः—वेज्जो ज्जेव तिमिराउलो । ता बुड्डिअं उवआरेण । (ख)

दन्तुकेतुः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य ।)

स्तनकलशाभ्यामाभ्याममुना गुरुणा नितम्बबिम्बेन ।
कस्य न मन्मथदीक्षाविधिना विधिना हृतं चेतः ॥ २७ ॥

(परिवृत्य ।) वशीकरणमारणमोहनस्तम्भनोच्चाटनमौषधमनुसरामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये ।)

नष्टश्रुतिर्व्यक्तभुजङ्गसङ्गः संगीतकानन्दविनोदबन्धुः ।
विक्रीतलज्जः स्मरबाणवर्ती जटासुरस्तस्करचक्रवर्ती ॥ २८ ॥

(ततः प्रविशति जटासुरो नाम दिगम्बरः ।)

दिगम्बरः—अलिहन्त अलिहन्त, अण्णाणरासिणा तवस्सिणा अणवरज्झा मए छेलिआ णिहदा । ता हगे विचालट्ठाणमाअदो । (ग)

(नेपथ्ये ।)

किमङ्गरागाभिमुखः कपाली द्विजिह्वदोषाकरधूर्तमूर्तिः ।
विक्रीतलज्जो रमयन्भुजङ्गानज्ञानराशिः समुपागतोऽयम् ॥ २९ ॥

(प्रविश्य ।)

अज्ञानराशिः—मया सा पुष्पवाटिकायां चरन्ती छागी निहता । तदि तं विचारयतु सभासलिरुपाध्यायः ।

सभासलिः—(सविमर्शं विचार्य ।) यदा ज्ञानपूर्वं छागीवधः कृतस्तदा मूल्यं दातव्यम् । नो चेन्न किमपि ।

(क) वटवृक्षं यावत् ।

(ख) वैद्य एव तिमिराकुलः । तद्ब्रुडितमुपचारेण ।

(ग) अर्हन्नर्हन्, अज्ञानराशिना तपस्विनानपराद्धा मम च्छागी निहता । तदहं विचारस्थानमागतः ।

---

१. 'अग्गे वडरुक्खं' क. २. 'अग्रे' क. ३. 'अन्धलओ' क. ४. 'नितम्बेन' क-ग. ५. 'भस्माङ्गरागा-' ख. ६. 'विचार्यतां सभासलिना' ख. ७. 'दातुमर्हति' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अज्ञानराशिः—(सरभसम्।) मया छागीति न निहता, किं तु वस्तिकति ज्ञातम्।

सभासलिः—तर्हि जितमज्ञानराशिना। तद्गृहाण जयपत्रम्[1]।

तपस्विनामुना सत्यं जितमज्ञानराशिना।
जटानां कुलटानां च यत्रैकत्र समागमः ॥ ३० ॥

अज्ञानराशिः—(सक्रोधम्।) अये[2], मामुपहसत्युपाध्यायः। अहह, ब्राह्मण्यं विनापि परमप्रतिष्ठाप्रकर्षस्ते। रे[3] रे,

विशालतिलकारम्भ दम्भक्षोभकलानिधे।
राजवेश्मसरःकङ्क रङ्क केनोपमीयसे ॥ ३१ ॥

सभासलिः—(सकोपम्।)

कौपीनवानपि जटापटलाकुलोऽपि
भालस्थलस्खलितभस्मकणारुणाक्षः।
उन्मादवन्धुरुपनीय गलेऽक्षमाला-
मुन्मार्ष्टि वारवनिता जघनं जघन्यः ॥ ३२ ॥

दन्तुरा[4]—तुम्हेहिं लज्जा कत्थ विक्किणिदा। (क)

सभासलिः—अद्यैव हट्टे महाजनपुरतः सुशीलादेव्या सुवर्णदाम्ना क्रीता।

अज्ञानराशिः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य।)

नेत्रानन्दभुवः प्रमोदवसतेरस्याः कुरङ्गीदृश-
स्तन्वङ्ग्याः स्तनशैलमूलविलसन्मुक्तालतापाशितः।
विस्तीर्णे जघनस्थलीपरिसरे व्यामोहलीलाभर-
भ्रान्त स्वान्तकुरङ्ग यास्यसि कुतः पञ्चेषुबाणार्दितः[5] ॥ ३३ ॥

(क) युष्माभिर्लज्जा कुत्र विक्रीता।

---

१. 'जयपत्रमिति पत्रमर्पयति' ख. २. 'अये' इत्यारभ्य 'प्रकर्षस्ते' इत्यन्तं ख-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ३. 'अरे रे' ख. ४. 'दन्तुरा' इत्यारभ्य 'क्रीता' इत्यन्तं क-पुस्तके नास्ति. ५. 'पञ्चेषुणाभ्यर्दितः' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

(परिवृत्य[1] ।)

दुर्दैवादवधीरिता रतिपतेरानन्दकन्दस्थली
प्राप्ता कल्पलता कथं कथमपि स्थानान्तरे विस्मृता ।
विज्ञाता न मया जडेन पुलकैरावेदिता विह्वला
बालापाङ्ग[2]तरङ्गभङ्गि[3]मकलालीलानिधिः प्रेयसी ॥ ३४ ॥

(प्रविश्य ।)

मिथ्याराशिः—भो[4] भो, सअलतवस्सिणी[5]मुहमण्डणाए तुम्हाणं तवस्सिणीए पसववेअणा वट्टदि (ता आगच्छध । (क)

अज्ञानराशिः—(अतिरभसाद्भस्म विकिरन् ।) तत्प्रसवकुशला काचिद्[6]न्विष्यताम् ।

सभासलिः—वयमेव प्रसवकर्मणि[7] निपुणाः ।

(ततः प्रविशति पुत्रहस्ता तपस्विनी ।)

सभासलिः—(परिवृत्यावलोक्य च ।) अहो भस्माङ्कुरस्य रमणीयता । किं च ।

आदन्तजननात्सद्य आ चूडान्नैशिकी क्रिया ।
त्रिरात्रमा व्रतादेशाद्दशरात्रमतः परम् ॥ ३५ ॥[8]

(परिवृत्य ।)

दिगम्बरः—दन्तुले, हगे कामाउले[9] मअणमञ्जरीणिमित्तं आगदे । ता गेण्हदु भोदी अप्पमुल्लेण[10] सुवण्णघडिदं अलिहन्तम् । (ख)

(क) भो भोः, सकलतपस्विनीमुखमण्डनाया युष्माकं तपस्विन्या प्रसववेदना वर्तते तदागच्छत ।

(ख) दन्तुरे, अहं कामाकुलो मदननमञ्जरीनिमित्तमागतः । तद्गृह्णातु भवती अल्पमूल्येन सुवर्णघटितमर्हन्तम् ।

---

१. 'परिवृत्य जटासुरः' क; 'परिवृत्यावलोक्य च' ग. २. 'नेत्रापाङ्ग' क. ३. 'संगम' ख. ४. 'भो भोः' ख-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ५. 'तवस्सिवंस' ख. ६. 'काप्यन्वेष्यताम्' क; काचिदाहूयानीयताम्' ग. ७. 'कर्मकुशलाः' क-ग. ८. अस्मादनन्तरम् 'परिवृत्य मिथ्याराशिः—हा तपस्विनीपुत्र' इत्यधिकमस्ति. ९. 'कामाउले' इति ग-पुस्तके नास्ति. १०. 'परमसुल्लेण' ख-ग.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

दन्तुरा[1]—(तपस्विनं प्रति ।) भो भुअङ्गराअ, तुम्हेहिं जडासुरो वसीकरणमन्तं सिक्खविदो । (क)

अज्ञानराशिः—मयैव[2] वात्सल्यादुच्चाटनमोहनमारणरण्डावशीकरणमन्त्रा अस्मै प्रदत्ताः ।

जटासुरः—तेहिं जेव्व मन्तेहिं हगे धम्मचलणसीलाए कुट्टणीरक्खसीए मुहकन्दरे पडिदो । (ख)

दन्तुरा—विमणा मअणमञ्जरी । ता जो एत्थ कुरूवो मलपङ्कमिस्सिदो सो णीसारीअदु । (ग)

जटासुरः[3]—(सरभसं[4] लगुडमादाय ।) मए जेव्व णीसारिदव्वा सव्वे ।(घ)

सभासलिः—तदयं[5] मुष्टिलगुडन्यायः । (पुरोऽवलोक्य[6] ।) अहो पाण्डित्यम् ।

पुनस्त्रिदण्डः पुनरेकदण्डः पुनःपुनर्वैश्ककतामुपेतः[7] ।
तपस्वितामेत्य जटासुरोऽयं नग्नोऽभवद्[8] भ्रष्टकचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥

(पुनरवलोक्य ।) युक्तमुक्तं केनापि ।

(क) भो भुजंगराज, युष्माभिर्जटासुरो वशीकरणमन्त्रं शिक्षितः ।

(ख) तैरेव मन्त्रैरहं धर्मचरणशीलायाः कुट्टनीराक्षस्या मुखकन्दरे पतितः ।

(ग) विमना मदनमञ्जरी । तद्योऽत्रकुरूपो मलपङ्कमिश्रितः स निःसार्यताम् ।

(घ) मयैव निःसारयितव्याः सर्वे ।

---

१. अस्मात्प्राक् 'भो दिअम्बर, केत्थ तुम्हेहिं लज्जा विक्कविदा । ('भो दिगम्बर, कुत्र युष्माभिर्लज्जा विक्रीता' इति च्छाया ।) दिगम्बरः (सावलेपम्)—हट्टाए महाजणपुरदो सुसीलाए साहुवहुआए कीणिदा । एतेण धणेण कुलवाहिणो बड्डअस्स तुरगओ टङ्कसदेहिं कीणिदो । सआसासोहवक्कसिगाणो मए कीणिदो । (हट्टे महाजनपुरतः सुशीलया साधुवध्वा क्रीता । एतेन धनेन कुलव्याधेर्बड्डकस्य तुरगकष्टङ्कशतैः क्रीतः ।.......... .... । मया क्रीतः' इति च्छाया)' इति क-पुस्तकेऽधिकमस्ति. २. 'मया शिष्यवात्सल्यात्' ख. ३. 'दिगम्बरः' ख-ग. ४. 'सश्वासम्' ख. ५. 'कोऽयं' क. ६. 'पुनरवलोक्य' ख-ग. ७. 'वन्धकतां' क. ८. 'भग्नो' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

उभावप्यश्रुतग्रन्थावुभावपि जडात्मकौ ।
अहो मोहस्य माहात्म्यं यदेकः शिष्यतां गतः ॥ ३७ ॥

(प्राचीमवलोक्य ।) अये, शशाङ्ककरनिकरनिवारिततिमिरं[1]मनोहरा दिशः । तथा हि ।

एष स्वर्गतरङ्गिणीजलमिलद्दिग्दन्तिदन्तद्युती
रा[2]जद्राजतकुम्भविभ्रमधरैः[3] शीतांशुरभ्युद्गतः ।
हंसीयत्यमलाम्बुजीयति लसड्डिण्डीरपिण्डीयति
स्फारस्फाटिककुण्डलीयति दि[4]शामानन्दकन्दीयति ॥ ३८ ॥

(इति निष्क्रा[5]न्ताः सर्वे ।)

लज्जावि[6]क्रि[7]यो नाम प्रथमोऽङ्कः ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

(त[8]तः प्रविशति विश्वासघातकनाम्ना मित्रेणानुगम्यमानो निःसंतानग्रामीणः सङ्ग्रामविसरो नाम रा[9]उत्तराजः ।)

(सङ्ग्रा[10]मविसरः सहर्षं कुट्टनीं वामपाणिना प्रणम्योपविशति ।)

दन्तुरा—पुत्तअ, चिरं जीव । (क)

सङ्ग्रामविसरः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य ।)

एतानि तानि हरनेत्रशिखि[11]प्रबन्ध-
दग्धस्मरव्रणविनाशरसायनानि ।
केषां न विस्मयकराणि नितम्बिनीनां
विश्वप्रियाणि नयनार्धविलोकितानि ॥ १ ॥

[12]अहो आश्चर्यम् ।

[13]मुखरं नूपुरयुगलं [14]प्रथयत्यभिसारमायताक्षीणाम् ।
इति निर्मुखयोः स्तनयोर्मध्यं न त्यजति पञ्चशरः ॥ २ ॥

(क) पुत्रक, चिरं जीव ।

---

१. 'तमोमनोहरा' ख. 'तिमिरविमला मनोहराः' ग. २. 'भ्राजत्' ख; 'भ्रश्यत्' ग. ३. 'हरः' क. ४. 'दिशां' ख-ग. ५. 'निष्क्रान्तौ' ख. ६. 'जयो' ख. ७. क-पुस्तके अस्मात्प्राक् 'नेपथ्ये अतःपरं दन्तुरापरिणयनं भविष्यति' इत्यधिकमस्ति. ८.'राजपुत्रः' ख. ९. 'राउत्तरायः' क-ग. १०. 'दन्तुरां' क. ११. 'प्रपञ्च' ग. १२. 'अहो आश्चर्यम्' इति क-पुस्तके नास्ति. १३. 'प्रखरं' ख; 'रुचिरं' क. १४. 'कथयति' क.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

किं[1] च ।

नूनमुन्मादयन्त्येता नपुंसकमपि स्त्रियः ।
यदश्रान्तकुचोपान्तयातायातपरं मनः ॥ ३ ॥

(प्रविश्य ।)

विश्वासघातकः—(सहर्षम् ।)

उवहसइ पम्हलच्छी लच्छीए गहिरजलहिजलवासम् ।
आलिङ्गणपरिचुम्बणरहिअं गोरीएँ सोहग्गम् ॥ ४ ॥ (क)

सङ्ग्रामविसरः—(दन्तुरां प्रति ।)मातः, भुजद्वयोपार्जितं यदस्मदीयं तद्यु[2]ष्मदीयमेव । किं तु ममाद्य नरपतिपुरतो राजवाहनतुरगप्रार्थनारसिकस्य मदनमञ्जरीदत्तहृ[3]दयस्य सङ्ग्रामावसरे वि[4]सरः सं[5]वृत्तः ।

दन्तुरा—जइ सो राआ राअवाहणं पअच्छदि, ता राउत्तराअसङ्गामविसरेण किं कादव्वम् । (ख)

सङ्ग्रामविसरः—सङ्ग्रामे तदेवारुह्य पलायनं विधेयम् ।

दन्तुरा—राउत्तरअ, जुत्तमिदं तुम्हाणम् । (ग)

मदनमञ्जरी—(सहर्षम् ।) एदेहिं जेव्व चरिदेहिं सअलजुवइवल्लहा तुम्हे । (घ)

सङ्ग्रामविसरः—(तामालिङ्ग्य ।)

कोऽयं व्याजविधिः पुनः पुनरसौ वक्रा कटाक्षच्छटा
कं[6]म्पस्वेदपरिश्रमैरनुपमैरेभिः कि[7]मुच्छृङ्खलैः ।

(क)　उपहसति पक्ष्मलाक्षी लक्ष्म्या गभीरजलधिजलवासम् ।
आलिङ्गनपरिचुम्बनरहितं गौर्याः सौभाग्यम् ॥

(ख) यदि स राजा राजवाहनं प्रयच्छति, तदा राउत्तराजसङ्ग्रामविसरेण किं कर्तव्यम् ।

(ग) राउत्तराज, युक्तमिदं युष्माकम् ।

(घ) एतैरेव चरितैः सकलयुवतिवल्लभा यूयम् ।

---

१. 'किं च' इति ग-पुस्तके नास्ति. २. 'भवदीयं' क; 'युष्माकं' ख. ३. 'चित्तस्य' ग. ४. 'विसः' क. ५. 'कृतः' ग. ६. 'कामखेदपरिश्रमैः' क; 'कम्पखेदपरिक्रमैः' ख. ७. 'एभिर्विमूर्छद्बलैः' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

प्रस्तावान्तरजल्पितानि सरला दृष्टिः स्मितं संवृतं
तन्वङ्ग्यास्त्रियुगीणसारममृतं मोक्षः पलालोपमः ॥ ५ ॥

(दन्तुरां प्रति ।) तत्कुत्र[1] बन्धकीकृतः सारमेयो मे ।

दन्तुरा—स लोहसंकलं भञ्जिअ मं कम्मोडिअ ण जाणीअदि कहिं गदो । (क)

सङ्ग्रामविसरः—स मया विश्वासघातकपुरत[2] एव टङ्कशतेन क्रीतः सर्वाखेटकचतुरः पितृवदस्मान्पुष्णाति । अतिदुर्ललिततया जनन्याः क्रोडे स्वपिति । बालकैः सह क्रीडति । चुम्बति मुखाम्बुजानि । तन्मित्र विश्वासघातक, प्रबोधयैनाम् ।

विश्वासघातकः—(कुट्टनीकर्णमुपेत्य ।) इमिणा विक्किणिदेण पञ्च वराडिआ वि ण लहदि । अण्णं अ, मअणमञ्जरिं गेण्हिअ पलाइदुमिच्छेदि । जइ[3] अण्णधा तदा दे पाअजुअलं छिवामि । अह अप्पणो पिअरं वन्धामि । (पुनः कर्णमुपेत्य ।) एदस्स सुवण्णकलसो वट्टदि । तं दाव गेण्ह । तुए मए अद्धं अद्धं वण्टिअ गहीअदु । एसो उण णीसारीअदु दुज्जणो । (ख)

दन्तुरा—जइ ण एआरिसा तुम्हे ता कहं मअणमञ्जरी रत्तिंदिवं तुम्ह गुणगणं सुमरदि । (ग)

सङ्ग्रामविसरः—भो भो मित्र विश्वासघातक, निवेदय मम निःसंतानग्रामीणपट्टकम्[4] ।

(क) स लोहशृङ्खलां भङ्क्त्वा मां·········न ज्ञायते कुत्र गतः ।

(ख) अनेन विक्रीतेन पञ्च वराटिका अपि न लभ्यन्ते । अन्यच्च, मदनमञ्जरीं गृहीत्वा पलायितुमिच्छति । यद्यन्यथा तदा ते पादयुगलं स्पृशामि । अथात्मनः पितरं बध्नामि । एतस्य सुवर्णकलशो वर्तते । तं तावद्गृहाण । त्वया मयार्धमर्धं विभज्य गृह्यताम् । एष पुनर्निःसार्यतां दुर्जनः ।

(ग) यदि नैतादृशा यूयं तत्कथं मदनमञ्जरी रात्रंदिनं युष्मद्गुणगणं स्मरति ।

---

१. 'मातः कुत्र' ग. २. 'समक्षं टङ्क' ख. ३. 'जइ—वन्धामि' इति क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ४. 'ग्रामीणं व्यापारपट्टकम्' ख; 'ग्रामीणव्यापारकपर्दकान्' क.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

विश्वासघातकः—तस्स गामस्स वराडिआ जूअसंबन्धेण मए जेव्व गहिदा । अण्णं उण आदाउ णिवेदीअदु । (क) (इति पत्रं समर्पयति ।)

सङ्ग्रामविसरः—(मुखं[1] प्रसार्य पठति ।)

वातालीमृतचटकैः सूकरविड्भिश्च मृतकवस्त्रैश्च ।
पवनानीतदलैरपि विक्रीतैः किं नु[2] धनलाभः ॥ ६ ॥

(वृद्धां जननीमुपनीय कुट्टनीं प्रति ।) अस्मदाखेटकौतुकं[3] शुना विना न भवति । तदम्बैव कतिपयदिनानि यावदस्तु बन्धके[4] । अनया च प्रतिदिनमवहितया सकलं दासीकर्म कर्तव्यम् । (मदनमञ्जरीमवलोक्य सानन्दम् ।)

प्रस्खलतु नीविबन्धः स्विद्यतु जघनं प्रवेपतामङ्गम्[5] ।
तदपि भुजंगमनोज्ञा स्मरसंपल्लम्पटा कुलटा ॥ ७ ॥

(सोद्वेगम् ।) विज्ञातास्तावद्विश्वासघातकाधिष्ठिता[6] निजग्रामादयः । तत्प्रार्थ्यतामृणार्थं साधुझकटकसारः ।

(प्रविश्य ।)

झकटकसारः—सङ्ग्रामविसर[7], किंणिदसुणअस्स जइ कवडिआ ण होन्ति ता मादरं विक्किणिअ कुक्कुरकवडिअं पअच्छ । (ख)

सङ्ग्रामविसरः—ऋणार्तस्य मम तावत्पञ्चदशपणान्[8]युपनयतु भवान् ।

झकटकसारः—सङ्ग्रामविसर, अम्हमज्जादाए गेण्ह कवडिअम् । (ग)

सङ्ग्रामविसरः—(सविषादम्[9] ।) कीदृशी[10] ते व्यवहारमर्यादा ।

(क) तस्य ग्रामस्य वराटिका द्यूतसंबन्धेन मयैव गृहीता । अन्यत्पुनरादाय निवेदयतु ।

(ख) सङ्ग्रामविसर, क्रीतशुनकस्य यदि कपर्दका न भवन्ति तदा मातरं विक्रीय कुक्कुरकपर्दकान्प्रयच्छ ।

(ग) सङ्ग्रामविसर, अस्मन्मर्यादया गृहाण कपर्दकान् ।

---

१. 'मुखं' ग-पुस्तके, 'मुखं प्रसार्य' ख-पुस्तके च नास्ति. २. 'नु' क. ३. 'अस्माकं' क. ४. 'बन्धके तावदस्तु' ग. ५. 'अन्तः' क. ६. 'मित्रविश्वासघातकाधिगता' क. ७. 'संग्रामविसर, किणिदसुणअस्स' इति क-पुस्तके नास्ति. ८. 'पञ्चाशत' क ग. ९. 'सोद्वेगम्' क. १०. 'कीदृशी—अधिश्य' इति क. ग. पुस्तकयोर्नास्ति.

Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

झकटकसारः—(संस्कृतमाश्रित्य ।)

द्विगुणग्रहणेच्छायां ताम्बूलं नैष्ठिकीं कलाम् ।
भजन्ते[1] ग्राहकाः पूर्वं राजपुत्र गतागतैः ॥ ८ ॥

दन्तुरा—(सोद्वेगम्[2] ।) इमिणा लडअमेलएण उवहसिदा मअणमञ्जरी । सव्वे वि वअणसारा भणिदं वि ण पअच्छन्ति । (क)

(नेपथ्ये ।)

परधननिविष्टदृष्टिर्मिथ्याशुक्लस्तमोमयो जगति ।
सितदशनकिरणधोरणिधौतदिगन्तः परिस्फुरति ॥ ९ ॥

अपि च ।

ब्राह्मण्यदर्पपरिपृष्ट[3]विरञ्चिलीलः
शंभोरपि व्रतविधावुपहासशीलः ।
कूपाम्बुधौतकपिलाम्बरवेषवर्ती
दम्भप्रियः स्फुरति वञ्चकचक्रवर्ती ॥ १० ॥

(ततः प्रविशति मिथ्याशुक्लः ।)

मिथ्याशुक्लः—(परिवृत्यावलोक्य च ।) आर्ये[4], न भेतव्यं न भेतव्यम् । स्वाधीनैव लटकमेलकमण्डली । तथाहि ।

अज्ञानराशिर्व्यसनाकरोऽयमयं कुलव्याधिरुपाधिशून्यः[5] ।
जटासुरोऽयं भुवि जन्तुकेतुर्विश्वासघाती नहि कश्चिदन्यः ॥ ११ ॥

(सकोपम् ।)

परापकारशून्यो यः क्षणार्धमपि तिष्ठति ।
स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति[6] ॥ १२ ॥

(क) अनेन लटकमेलकेनोपहसिता मदनमञ्जरी । सर्वेऽपि वचनसारा भणितमपि न प्रयच्छन्ति ।

---

१. 'भजन्ते स्वादमात्रेण पुराणं षोडशापणाः' क. 'भक्षिता मोदकाः पूर्वं भट्टपुत्रगतागतैः' ग. २. 'सविषादम्' क. ३. 'परिशिष्ट' क-ख. ४. 'अये' क. ५. 'पूर्णः' ख. ६. 'जीवति' ग.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

([1]मदनमञ्जरीमवलोक्य स्वगतम् ।)

उल्लङ्घ्य व्यासवाक्यामृतरससरसीं विश्वभव्यामभव्यां
ज्ञात्वा हेयानहेयान्सहजरिपुगणान्वीक्ष्य सभ्यानसभ्यान् ।
सेवामुन्मुच्य शंभोर्जगदभयकलाशासनव्य[2]ग्रपाणे-
र्मोहाल्लीलावतीनां [3]व्यसनभुवि नरीनर्ति चेतःपरेतः ॥ १३ ॥

(नेपथ्ये ।)

[4]गुरोर्गिरः पञ्चदिनान्युपास्य वेदान्तशास्त्राणि दिनत्रयं च ।
अमी समाघ्रातवितर्कवादाः समागताः [5]फुङ्कटमिश्रपादाः ॥ १४ ॥

(ततः प्रविशति फुङ्कटमिश्रः ।)

फुङ्कटमिश्रः—अये, प्रासादशिखरप्राङ्गणमारूढा मदनमञ्जरी । तथाहि ।

उद्ग्रीवयन्धरणि[7]मण्डलमप्रयत्ना-
दावर्जयन्नमरवृन्दमुखाम्बुजानि ।
अस्या विनोदयति कस्य न चित्तवृत्तिं
प्रासादशैलशिखरप्रणयी मुखेन्दुः ॥ १५ ॥

मिथ्याशुक्लः—भो भोः फुङ्कटमिश्राः, युष्मानभिवादये ।

फुङ्कटमिश्रः—(उच्चैः ।) दीर्घायुर्भूयाः ।[8] (उपसृत्य ।) कुशलं भवतां [9]शुण्डवालग्रामनिवासिनाम् ।

मिथ्याशुक्लः—युष्मत्प्रसादात् ।

फुङ्कटमिश्रः—किं व्याख्यायते भवता ।

---

१. 'सकामं मदन' ख. २. 'व्यस्तपाणेः' क-ग. ३. 'व्यसनरुचि' ख. ४. साहित्यदर्पणे हास्यरसोदाहरणत्वेनोद्धृतोऽयं श्लोकः. ५. 'कुक्कुटमिश्रपादाः' इति साहित्यदर्पणधृतः पाठः; 'फोकटमिश्रपादाः' ख-ग. ६. अस्मादनन्तरं ग-पुस्तके 'अपि च, अयं दुराचारपरो गुरुर्मे खट्वाङ्गमाच्छाद्य पटाञ्चलेन । बिभ्रद्बृहत्पुस्तकसंनिकाशं जपन्यवर्ग (?) भृशलम्बकूर्चः ॥' इत्यधिकमस्ति. ७. 'मङ्गलमप्रमत्तं' क. ८. अस्मादनन्तरं ग-पुस्तके 'अन्यच्च, कन्दे स्थूलस्तदनु सरलः स्फारभूतोऽग्रदेशे वारंवारं निपतति पुनर्वारवारं प्रचण्डः । ईषद्वक्रः करिकरसमो मानिनीमानहन्ता युष्मद्बङ्गे प्रविशतु सदा स्वस्तिमान्मारदण्डः ॥ किं च 'यभस्व नित्यं यदि शक्तिरस्ति ते दिने दिने गच्छति वत्स यौवनम् । मृताय को दास्यति पिण्डसंनिधौ तिलोदकैः सार्धमलोमकं भगम् ॥' इत्यधिकमस्ति. ९. 'होमवाड' ख. 'मुण्डिला' ग.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

मिथ्याशुक्लः—'चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः' इत्यत्र सूत्रे धर्मनिर्णयं[1] विधाय 'अष्टाकपालं हविर्निर्वपेत्स्वर्गकामः' इत्येवमादिभिर्युक्तिभिः साधनाधिकरणं व्याख्यायतेऽस्माभिः ।

फुङ्कटमिश्रः—(सहर्षम् ।) वत्स[2] मिथ्याशुक्ल, महामहोपाध्यायोऽसि । (सविमर्शम् ।) अहह । ब्राह्मण्यं विनापि परमः[3] प्रतिष्ठाप्रकर्षः । तथा हि राढीया[4] वचनरचना—

एष व्याकरणं न वेत्ति न कृतः काव्येष्वनेन श्रमः
श्रुत्वाचामति भट्टवार्तिकगिरः[5] स्नाति स्पृशंस्तद्विदः ।
चण्डालानिव तर्कशासनपटून्नैयायिकान्मन्यते
राढीयैर[6]तिहर्षगद्गदगलैः प्राभाकरः श्रूयते ॥ १६ ॥

मिथ्याशुक्लः—(सकोपम् ।) अद्यास्मद्यज्ञागारवार्ता नाकर्णिता भवद्भिः । तथाहि ।

संसिक्ते कुशवारिणा मखपतौ ब्रह्मण्युपान्तस्थिते
यज्ञागारगताः कथं कथमपि स्पृष्टाः किमिन्द्रादयः[7] ।
कोणस्थोऽपि पुरस्कृतोऽपि[8] यजुषा गौरीभुजंगो मया
हव्याशाविकलः कपालिकधिया निष्कासितो[9] धूर्जटिः ॥ १७ ॥

किं[10] च, विषमैव[11] भवतां वाचोयुक्तिर्ढुण्ढौलीग्रामनिवासिनाम् । पृच्छामि तावत् । एकदण्डमतमभ्यस्तं भवद्भिः । तत्कथं मिश्रता[12] भवताम् ।

फुङ्कटमिश्रः—व्याख्यायतेऽस्माभिः कर्ममीमांसा ब्रह्ममीमांसा च । अतो दर्शनद्वयज्ञानाद्वयं मिश्राः ।

मिथ्याशुक्लः—अये, परस्पराविरोधादेकमेव दर्शनम्[13] । तत्कुतो[14] मि-

---

१. 'निर्णयविधौ' ख. २. 'स च महाप्रभाकरोऽस्ति' क; 'वत्स महाभाग्योऽसि' ग. ३. 'परमनैष्ठिकप्रकर्षः' क. ४. 'राढीया वचनरचना' क-पुस्तके नास्ति. ५. 'गिरं' क. ६. 'इति' ख. ७. 'महेन्द्रादयः' ख. ८. 'परिष्कृतो' क. ९. 'निर्धारितो' ख. १०. 'फोकटमिश्रः' ग. ११. 'एषैव भवतां वचोयुक्तिष्टुण्टुपाल' क-ग. १२. 'भवतां मिश्रतायाता' ख; 'मिश्रता समायाता भवताम्' ग. १३. 'दर्शनं कुर्वः' क; 'दर्शनं लभ्यते' ख. १४. 'तत्कुतो मिश्रताभिमानः' ख; 'अतो मिथ्या मिश्राभिधानम्' ग.

CC-0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

श्राभिधानम् । किं च, वेदान्तवादिनां भवतामप्रामाणिकमद्वैतं प्रामाणिकं वा । प्रमाणमस्ति चेद्द्वैतापत्तिः । अथ प्रमाणं नास्ति चेत्कथमद्वैतोपलब्धिः ।

फुङ्कटमिश्रः—अस्त्येव प्रमाणं किं त्वभिन्नम् ।

मिथ्याशुक्लः—तदेव प्रमाणं तदेव प्रमेयमिति गम्भीरा वेदान्तचर्चा ।

फुङ्कटमिश्रः—अलमतिशुष्कचर्वणेन । मदनमञ्जरीस्वस्त्ययनार्थं वयमागताः ।

मिथ्याशुक्लः—(मदनमञ्जरीमवलोक्य ।)

किं नेत्रयोरमृतवर्तिरियं विधातु-
राद्या किमद्भुतशरीरविधानलेखा ।
संसारसारमहह त्रिजगत्पवित्रं
तद्गल्लमेतदुपसर्पति पङ्कजाक्षी ॥ १८ ॥

अपि च ।

एतस्याः स्तनभारभङ्गुरगुरुः पीना नितम्बस्थली
मध्यं मज्जति नाभिगर्तपतितं नान्यं परं मुञ्चति । (?)
धैर्यं धेहि मनःकुरङ्ग पुरतो रोमावलीवागुरा
तत्किं भावि गतागतव्यसनिनः किं वा विधेयं विधेः ॥ १९ ॥

(सहर्षम् ।) पुनरवलोक्यतामियम् ।

फुङ्कटमिश्रः—(तामवलोक्य ।)

लावण्यामृतसरसी ललितगतिर्विकचकमलदलनयना ।
कस्य न मदनशरासनविधुरमनस्तापमपहरति ॥ २० ॥

---

१. 'किं च' ख-पुस्तके नास्ति. २. 'वेदिनां' ख. ३. 'प्रामाणिकं' ग. ४. 'प्रामाणिकं' ग. ५. 'कुतो वै अद्वैतसिद्धिरिति' ख. ६. 'तु न भिन्नम्' क. ७. 'गम्भीरता वेदान्तवादिनाम्' ख. ८. 'वयस्यालमतिचर्वितचर्वणेन' क; 'अलं शुष्कतर्कवादेन वयं मदनमञ्जरीवार्ताकर्णनाय समागताः' ग. ९. 'अमृतसिन्धुः' क-ग. १०. 'कान्ता' क; 'कीर्णा' ग. ११. 'नाल्पं चलं चुम्बति' ख; 'नाभ्यं वलं चुम्बति' ग. १२. 'तत्किं भ्रान्तिगतागत' ख; 'मेयं भाति गतागत' ग. १३. 'विमलतनुः' क. १४. 'विकल' ख; 'विह्वलहृत्तापमपनयति' ग.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

अपि च ।

तैस्तै[1]र्बन्धप्रबन्धैः कति कति न कृता जागरा नागरीभि-
र्नीतः कामः प्रतिष्ठां [2]रतिरभसरसप्रार्थनाभिर्नवाभिः ।
तन्वीयं किं तु नीलोत्पल[3]दलयुगलप्रोज्ज्वलस्निग्धदृष्टि-
र्निर्व्याजैरङ्गहारैरुपचरति चमत्कारमन्तर्गभीरम् ॥ २१ ॥

मिथ्याशुक्लः—अरेरे [4]नरपशो, विषमाः शृङ्गारकथाः । अतिसंनिहितमदनचेष्टा[5]नुवादिन्न उक्तिरेव ते ग्राम्या । [6]तत्तद्विशेषरहितैश्च [7]वचनैर्न किंचिदुक्तं [8]भवति । तथाहि ।

यज्जल्पितं किमपि [9]यच्च विलोकितं य-
[10]दाज्ञाप्रदानमसकृद्भुजवल्लिबन्धः ।
प्रत्यङ्गचुम्बनकलाकलहानुवृत्ति-
रेतत्सुखं [11]तदधिका मदनस्य सृष्टिः ॥ २२ ॥

(इत्यन्योन्यं [12]कलहं कुरुतः । ततो मिथ्याशुक्लेन गलहस्तं दत्त्वा निः[13]सारितः फुङ्कटमिश्रः ।)

(ततः प्रविशति [14]चमरसेनविहारवासी व्यसनाकरो [15]वन्दी ।)

व्यसनाकरः—(पुरोऽवलोक्य ।) [16]हा धिक्, कष्टम् । पृथुजघनया [17]रजक्या विना [18]रजन्यां समुत्खातनिधानस्थानमिव वि[19]भाति भवनम् । तथाहि ।

अनङ्गमङ्गलारम्भकुम्भाविव पयोधरौ ।
कस्य नार्तिहरौ तस्याः करपल्लवसं[20]गतौ ॥ २३ ॥

अपि च ।

सप्रेमप्रसराः [21]प्रमोदमधुराः पीयूषवर्षोत्कराः
सान्द्रानन्दकराः स्मरज्वरहरास्तास्ताः कलाः सुभ्रुवः ।

---

१. 'एभिः प्रबन्धैः' ख. २. 'रसरभस' ख. ३. 'दलनयना' क. ४. 'मनुष्यपशो' क. ५. 'चेष्टानुवादेन' क; 'चेष्टानुवादिनी' ख. ६. 'तद्विशेष' ख-ग. ७. 'वचनैः' क-पुस्तके नास्ति. ८. 'भवति' क-पुस्तके नास्ति. ९. 'वक्रविलोकितं' ख-ग. १०. 'प्रीतिप्रदानं' ख. ११. 'तदलिका मदनप्रवृत्तिः' क. १२. 'कलहायमानौ नृत्यतः' ख. १३. 'निःसारिताः फुङ्कटमिश्राः' ग. १४. 'चमरसेनग्राम' क; 'चमरिग्राम' ग. १५. 'वटुः' क; 'कुविन्दः' ख. १६. 'अहो धिक्' क; 'हा धिक् हा धिक्' ग. १७. 'तयोपासिकवातया रजकदुहित्रा' ख. १८. 'रजन्यां' क-पुस्तके नास्ति. १९. 'आभाति मे हृदयम्' ख. २०. 'संगमौ' क. २१. 'प्रसादमधुराः' ख.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

[1]प्रातर्विह्वलयन्ति नः [2]स्मृतिपथारूढा नि[3]गूढा मनः
कृत्याकृत्यविचारनिष्ठुरकथासंबन्धगन्धच्छिदः ॥ २४ ॥

(परिवृत्य ।)

दिगम्बरः—अलेले भिक्खुआ, दूलं गच्छ । असदिसजादिफंसदूसिदो सि । (क)

व्यसनाकरः—धिङ्मूर्ख, जातिरेव नास्ति । तथा च [4]सुगतमतानुगं वचः ।

एतासु [5]पञ्चस्ववभासिनीषु [6]प्रत्येकबोधस्फुटमण्डलीषु ।
साधारणं षष्ठमिहेक्षते यः शृङ्गं शिरस्यात्मन ईक्षते सः ॥ २५ ॥

किं चास्मन्मते क्षणिकाः सर्वे भावाः । न ह्यात्मा स्थायीति । [7]तन्नः कुत्र रजकीदूषणम् ।

दिगम्बरः—ता किं दिण्णो दोस उववण्णोत्थि णो वा । (ख)

व्यसनाकरः—वि[8]नाशशीला भावा जायन्ते ।

दिगम्बरः—अलेले भिक्खुआ, उप्पत्तिक्खणो विणासक्खणो त्ति पलम्पलाविलुद्धम् । ता भिण्णो उप्पत्तिक्खण्णो त्ति भिण्णो विणासक्खणो त्ति । (ग)

संभासलिः—([10]सहासम् ।)

शृणोति श्रुतिहीनोऽपि जातिहीनोऽपि जातिमान् ।
स्वीकृतक्षणभङ्गोऽपि जेतुमन्यं समीहते ॥ २६ ॥

(क) अरेरे भिक्षुक, दूरं गच्छ । असदृशजातिस्पर्शदूषितोऽसि ।

(ख) तत्किं दत्तो दोष उपपन्नोऽस्ति न वा ।

(ग) अरेरे भिक्षुक, उत्पत्तिक्षणो विनाशक्षण इति परम्पराविरुद्धम् । तद्भिन्न उत्पत्तिक्षण इति भिन्नो विनाशक्षण इति ।

---

१. 'प्राप्य ध्यानकथा न च स्मृतिपथा—' क. २. 'श्रुति' ख. ३. 'निगूढासनाः' क-ख. ४. 'सौगतपादानुगं वचः' ख. ५. 'पञ्चस्वपि वस्तुधीषु' ख. ६. 'प्रत्यक्प्रबोधस्फुटभङ्गुरीषु' ख; 'प्रत्यक्षबोधं स्फुटमण्डलीषु' ग. ७. 'ततः क्व रजकीस्पर्शे' ख. 'तत्कुतो रजकीकुचस्पर्शे' ग. ८. 'विनश्वरस्वभावत्वं जातेः' ग. ९. 'बद्धः' ग. १०. 'सहर्षम्' ख.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

व्यसनाकरः—धिङ्मूर्ख, किमनेन शब्द[1]च्छलेन । अहं पेञ्चाख्यानप-ठनार्थं[2] दन्तुरया समाहूतः । तत्किमनेन वृथा भिक्षुकलहेन ।

सभासलिः[3]—तत्किं तत्र गतो भवान् ।

व्यसनाकरः[4]—(अश्रुत्वैव मदनमञ्जरीमवलोक्य ।)

किमपि[5] किमपि कापि क्वापि लभ्या सखीभ्यः
पृथुलशिथिलनेत्रप्रान्तकान्तै[6]र्वचोभिः[7] ।
उषसि सुरतसंपत्ताण्डवाडम्बराणि
प्रथयति शिथिलाङ्गी कस्यचित्पुण्यभाजः ॥ २७ ॥

(ततः कलहं कृत्वा दिगम्बरेण निःसारितो व्यसनाकरः ।)

दिगम्बरः—(परिवृत्य ।) भो उवज्झाअ महाभाअ, हगे कामाउले । विवाहसद्धालुणी एसा वि कुट्टणी[8] तरुणी व्व पडिहादि । ता मज्झ कदे पदाणेण पसीददु । मअणमञ्जरी इण तुम्ह अणुरत्ता भोदु । (क)

सभासलिः—(ततः संकेतस्थाने मदनमञ्जरीमवलोक्य स्वगतम् ।)

आयातासि कथं नमामि चरणौ वासः[9] स्खलत्यूरुतो
मामालिङ्ग्य मृगेक्षणे क्षणमिह[10] व्यालुप्यतां संभ्रमः ।
इत्यासन्नरतेस्तरङ्गितदृशः कम्पाकुलायाः पुन-
स्तस्याः[11] स्यादभिसार एष समयः स्वप्नेऽपि[12] शान्तिः कुतः ॥ २८ ॥

(दिगम्बरं प्रति ।) युक्तमुक्तं भवता । किं तु दन्तुरां स्वीकारयामि तावत् ।

(क) भो उपाध्याय महाभाग, अहं कामाकुलः । विवाहश्रद्धालुरेषापि कुट्टनी तरुणीव प्रतिभाति । तन्मम कृते प्रदानेन प्रसीदतु । मदनमञ्जरी पुनर्युष्मदनुरक्ता भवतु ।

---

१. 'शब्दवाक्यच्छलेन' ख. २. 'सुरापानार्थं ख. ३. 'किममुना शुष्कवादेन' ख; 'भिक्षोः शुष्ककलहेन' ग. ४. 'मिथ्याशुक्लः' ख. ५. 'किमपि ललितभावा कापि सभ्या' ख; 'किमपि किमपि जल्पन्त्येकतः....' ग. ६. 'कान्ता' ख. ७. 'मिथ्याशुक्लेन' ख. ८. 'कुट्टनीं' क-ख. ९. 'दासः स्खलत्यग्रतो' ग. १०. 'क्षणमिव व्याकुप्यतां वि-भ्रमः' क; 'व्यावर्त्यतां संभ्रमः' ग. ११. 'तेन स्यादपरोऽभिसारसमयः' ख. १२. 'स्वप्नेऽतिक्रान्तः कुतः' क. 'स्वप्नोऽपि शान्तक्रमः' ग.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

([1]उपसृत्य ।) दन्तुरे, त्वद्गुणाकृष्टोऽयं दिगम्बरस्त्वामभिलषति । त्वं चाद्यापि नवनवतिवर्षदेशीया युवतिः । तथाहि ।

[2]निविडितनूपुरमधुराः कस्य निगूढा न सन्ति ते निधयः ।
रिपुरिव यदि न विसर्पति करकिसलयवलयझंकारः ॥ २९ ॥

तदनुष्ठीयतां युवयोर्विवाहः ।

दन्तुरा—(सलज्जम् ।) जं तुह्माणं संमदं भोदि । (क)

सभासलिः—(सविमर्शं वि[3]षण्णं दिगम्बरमवलोक्य ।) युक्तमुक्तं व्यासेन—

'वेपथुर्मलिनं वक्त्रं दीना द्वगद्गदः स्वरः ।
मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके' ॥ ३० ॥

त[4]द्विवाहाय समाहूयतां [5]जङ्गमनामा चतुर्वेदः ।

([6]प्रविश्य ।)

जङ्गमः—[7]अद्य मम कुट्टनीविवाहव्याकृष्टस्य भुजाभ्यां गङ्गां समुत्तीर्य समागतस्य संध्यापि विस्मृता । अहह, आमन्त्रितस्यापि मे संध्यावन्दनासक्तस्य महती वेलातिक्रान्ता । तन्न युक्तम् । [8]तथा चाह भगवान्व्यासः—

'स्वकार्यव्यापृतेनापि धर्मः कार्योऽन्तरान्तरा ।
दाम्ना बद्धोऽपि हि ग्राम्यन्घासग्रासं करोति गौः' ॥ ३१ ॥

(उपसृत्य ।)

क्षपणकः—चउव्वेअ, तुम्ह चलणजुअलं पणमामि । (ख)

चतुर्वेदः—

दोषाकरसुखीमेनां दन्तुरां प्राप्य [9]चण्डिकाम् ।
भज त्वं शूलिनः कान्तिं श्मशानाश्रमवासिनः ॥ ३२ ॥

(क) यद्युष्माकं संमतं भवति ।

(ख) चतुर्वेद, युष्मच्चरणयुगलं प्रणमामि ।

---

१. 'सरभसमुपसृत्य' ग. २. 'निपतन्नूपुर' ख. ३. 'याच्ञादीनं' ख. ४. 'तद्विवाहार्थमानीयतामनयोरुन्मत्तमानसयोः' ग. ५. 'दूगणनामा' ख. ६. 'ततः प्रविशति दूगणः । दूगणः' ख. ७. 'अद्य मया कुट्टनीविवाहे भोज्यभोजनार्थिना बुभुक्षितेन भुजाभ्यां कष्टेन गङ्गामुत्तीर्य समागतेन' ख. ८. 'अत एवोक्तं व्यासेन' ग. ९. 'चर्चिकाम्' ख-ग.

CC-0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सभासलिः—भो भोः चतुर्वेद, सत्वरमनुष्ठीयतामनयोर्विवाहः ।

चतुर्वेदः—(सहासम् ।)

स्तनौ प्रचलितावस्या विमर्दार्तावधोमुखौ ।
विशुष्कस्य नितम्बस्य वार्तां कर्तुमिवोद्यतौ ॥ ३३ ॥

तदद्यैव ज्येष्ठानक्षत्रे शनैश्चराधिष्ठिते धनुषि लग्ने युक्तः स्यादनयोर्विवाहः ।

सभासलिः—तत्रैव वैधव्यं ध्रुवम् ।

चतुर्वेदः—उपरितनभागे यदा वैधव्यं तदा को दोषः ।

सभासलिः—साधूक्तम् ।

चतुर्वेदः—(दिगम्बरमर्कपुष्पैरलंकृत्य ।) तदुपसर्पतु तावदेनां वरवेषधारी करग्रहणाय दिगम्बरः ।

(ततः प्रविशति वरवेषधारी दिगम्बरः ।)

चतुर्वेदः—(स्वस्त्ययनार्थं पुष्पाक्षतान्यादाय ।)

जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३४ ॥

दिगम्बरः—(कुट्टनीं प्रति शनैः ।) तुम्हे किं वेसामाई उत वेसा । जइ वेसा ता गहणकं लेहु । अह जइ वेसामाई ता अभिवादेमि । (क)

दन्तुरा—अण्णस्सिं समए भणिस्सदि । (ख)

(दिगम्बरः करग्रहणं कृत्वोपविशति ।)

सभासलिः—अस्मिन्कन्यादानसमये दक्षिणार्थं सुगन्धताम्बूलार्थं च पदहडाग्रामो मया दत्तः । मधुपर्कार्थं विसहडाग्रामश्च ।

(क) यूयं किं वेश्यामाता उत वेश्या । यदि वेश्यातद्ग्रथनकं गृहाण । अथ यदि वेश्यामाता तदाभिवादये ।

(ख) अन्यस्मिन्समये भणिष्यति ।

---

१. 'विमर्शयन्निव' ख. २. 'प्रपतितौ' क. ३. 'उत्सुकौ' क. ४. 'मिथ्याशुक्रः—तत्र वैधव्यं जायते' ख. ५. 'ध्रुवं' क-पुस्तके नास्ति. ६. उपरिभागे वैधव्यमस्तीति को दोषः खः. ७. 'सभासलिः—साधूक्तम्' क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ८. 'अर्कपुष्पैः' ख-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ९. 'परिक्रामति' ख. १०. 'पुष्पाक्षतमादाय पठति' ख. ११. 'दवाडग्रामविहसडाग्रामौ तुभ्यमहं प्रदत्तवान्' ख.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

चतुर्वेदः—भो भो उपाध्याय, [1]यावदाभ्यां लीलागारे रतिर्न दीयते तावत्कुतो यौतुककौतुकम् ।

सभासलिः—एतयोरत्र कौतुकागारे महाशय्या क्रियताम् । यो यत्र म्रियते तस्य तत्रैव [2]दाहो युक्तः ।

चतुर्वेदः—(उभावप्यवलोक्य ।) अपनीतोऽस्य हट्टविलासिनीवि[3]मर्दनेन विगन्धः । तदलं कालविलम्बेन । प्रदीयतां मे वैवाहिकी दक्षिणा ।

(दिगम्बरो हरीतकीयुगलमुपनयति ।)

चतुर्वेदः—(सकोपम् ।) अरे रे निर्लज्ज [4]नग्नक लुञ्चितकेश दिगम्बर, अनेकव्रतोपवासनियमपरस्य शूद्रप्रतिग्रहनिवृत्तस्य चतुर्वेदाध्यायिनः शुक्लस्य महाब्राह्मणस्य मम दक्षिणाप्रलोपस्त्वया [5]कर्तव्यः । तदेनामादाय [6]यास्यामि । (इति [7]परस्परं दक्षिणाकलहाकुलौ नृत्यतः ।)

कुलव्याधिः—(परिवृत्य ।)

विहसन्तकअन्तनहच्छेडा अहवा तिमिराणँ घडा णिविडा ।
भअवाणसमाणसमुल्लसिआ मिलिआ जमि रक्खसरक्खसिआ ॥ ३५ ॥
कलकङ्कणलम्भिअवाहुलदा घणकुन्तलका मुहभूसणआ ।
वरिसा उण मेहजलाकुलिआ णिविडन्तपओहरमण्डलिआ ॥ ३६ ॥(क)

(इति पुनर्[8]नृत्यतः ।)

(क) विहसत्कृतान्तनखच्छेदा अथवा तिमिराणां घटा निबिडा ।
भगवत्समानं समुल्लसिता मिलिता यथा राक्षसराक्षसिकाः ॥
कनककङ्कणलम्भितबाहुलता घनकुन्तका मुखभूषणकाः ।
वर्षाः पुनर्मेघजलाकुलिता निबिडितपयोधरमण्डलिताः ॥

---

१. 'यावदस्माकं न दीयते' ख. २. 'क्रियते दाहः' ख. ३. 'विमर्दनेन तयोर्गर्वः' ख; 'वेदिविमर्देनानयोर्गन्धः' ग. ४. 'नग्नक लुञ्चितकेश दिगम्बर' क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ५. 'न कर्तव्यः' ख. ६. 'गच्छामि' क. ७. 'अन्योन्यं दक्षिणाकलहायमानौ नृत्यतः' क; 'दक्षिणार्थमन्योन्यं कलहायमानौ नृत्यतः' ग. ग-पुस्तके 'नृत्यतः' अस्मादनन्तरं 'भुक्ता हि मया गिरयः स्नातोऽहं वह्निना पिबामि वियत् । हरिहरहिरण्यगर्भा मत्पुत्रास्ते[illegible]तामि ॥' इत्यधिकमस्ति. ८. 'नृत्यति' ख; 'नृत्यन्त उत्पतन्ति' ग.

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

सभासलिः—

चुम्बन्तः सरसीमुखाम्बुजवनं पान्थप्रमोदच्छिदः
प्रोन्मीलन्नवमालिका[1]परिमलाः श्रीखण्डसंबन्धिनः ।
संभोगश्रमवैरिणः स्मरशरव्यापारविस्तारिणः[2]
कार्णाटीभुजवल्लिबन्धविकलाः सर्पन्ति मन्दानिलाः ॥ ३७ ॥

अपि च[3] ।

भूदेवस्वस्तिवादस्तिरयतु दुरितं नीरुजः[4] सन्तु सन्तः
सन्तु प्रौढारिवीरव्रजविजयकलाशालिनः क्षोणिपालाः ।
आस्तां विद्वत्[5]प्रकाण्डश्रवणपुटचमत्कारि काव्यं कवीना-
मस्तु व्यामोहशान्तिः सृजतु हृदि मुदं निश्चलां चन्द्रचूडः ॥३८॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

दन्तुरापरिणयो नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

समाप्तमिदं लटकमेलकं नाम प्रहसनम् ।

---

१. 'मल्लिकासुरभिकाः' क. २. 'जीवातवः' ख. ३. 'अपि च' क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. ४. 'निर्जराः सन्तु तथाः' ख. ५. 'विद्वल्लोक' ख-ग.

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

लटकमेलकस्थश्लोकानां सूची ।

	पृ०	अ०	श्लो०
अज्ञानराशिर्व्यसनाकरो	२०	२	११
अनङ्गमङ्गलारम्भकुम्भा	२४	२	२३
अन्तर्निमग्नं नयनद्वयेन	५	१	१४
अर्कक्षीरं वटक्षीरं ...	११	१	३६
अविलम्बकूपझम्पः क्वटु	९	१	२०
आदन्तजननात्सद्य ...	१४	१	३५
आनन्दकारि मदनज्वर	७	१	१६
आयस्यति भवतोऽयं...	८	१	१७
आयातास्मि कथं नमामि	२६	२	२८
उत्कासे कण्ठदाहः प्रचुर	९	१	२१
उद्भावयन्धरणिमण्डल	२१	२	१५
उभावप्यश्रुतग्रन्थावुभा	१६	१	३७
उल्लङ्घ्य व्यासवाक्यामृत	२१	२	१३
उवहसइ पम्हलच्छी ...	१७	२	४
एतस्याः स्तनभारभङ्गुर	२३	२	१९
एतानि तानि हरनेत्र...	१६	२	१
एतासु पञ्चस्ववभासिनीषु	२५	२	२५
एष व्याकरणं न वेत्ति न	२२	२	१६
एष स्वर्गतरङ्गिणीजल	१६	१	३८
कतिपयनिमेषवर्तिनि ...	३	१	९
कलकङ्कणलम्भिभवाहु	२९	२	३६
किं नेत्रयोरमृतवर्ति ...	२३	२	१८
किमङ्गरागाभिमुख ...	१२	१	२९
किमपि किमपि कापि क्वापि	२६	२	२७
कोऽयं व्याजविधिः पुनः	१७	२	५
कौपीनवानपि जटापटला	१३	१	३२
गुरोर्गिरः पञ्च दिना ...	२१	२	१४
गोविन्ददेवः प्रथितः पृथि	२	१	४
गौरीचुम्बनचञ्चलाञ्चल...	१	१	१
चक्षूरोगे समुत्पन्ने ...	११	१	२५
चित्रं चरित्रं स्खलितव्रता	३	१	७
चुम्बन्तः सरसीमुखा...	३०	२	३७
जातस्य हि ध्रुवं मृत्यु	२८	२	३४
तपस्विनामुना सत्यं ...	१३	१	३०
तैस्तैर्बन्धप्रबन्धैः कति	२४	२	२१
दुट्ठभुअंगो जो णिअघर	४	१	१२
दुर्दैवादवधीरिता ...	१४	१	३४
दोषाकरमुखीमेनां दन्तुरां	२७	२	३२
द्विगुणग्रहणेच्छायां ...	२०	२	८
द्विमुखानां पटुडिण्डिम	३	१	११
नष्टश्रुतिर्व्यक्तभुजङ्ग ...	१२	१	२८
निविडितनूपुरमधुराः...	२७	२	२९
निस्त्रिंशक्षतकुम्भिकुम्भ	२	१	५
नूनमुन्मादयन्त्येता ...	१७	२	३
नेत्रानन्दभुवः प्रमोदवसते	१३	१	३३
परधननिविष्टदृष्टि ...	२०	२	९
परापकारशून्यो यः ...	२०	२	१२
पुनस्त्रिदण्डः पुनरेकदण्डः	१५	१	३६
प्रस्खलतु नीविबन्धः...	१९	२	७
प्रातः सहस्रकिरणप्रणि	२	१	३
ब्राह्मण्यदर्पपरिपुष्ट ...	२०	२	१०
भुजंगदंशव्यसनाकुलाया	५	१	१५
भूदेवस्वस्तिवादस्तिरयतु	३०	२	३८
मुखकमलं परिचुम्बन्न	३	१	१०
मुखरं नूपुरयुगलं ...	१६	२	२
यज्जल्पितं किमपि यच्च	२४	२	२२
यस्य कस्य तरोर्मूलं ...	१०	१	२३
येन गभीरे समरे रिपु	२	१	६

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

	पृ०	अ०	श्लो०
रक्षाक्षावलिमाः परित्यज	१	१	२
लावण्यामृतसरसी ...	२३	२	२०
वक्रा विश्वविरोधिनः कति	३	१	८
वातालीमृतचटकैः ...	१९	२	६
वामागमाचारविदां ...	५	१	१३
विशालतिलकारम्भ ...	१३	१	३१
विहसन्तकअन्तनह ...	२९	२	३५
वेपथुर्मलिनं वक्त्रं	२७	२	३०
व्याधयो मयुपचार	९	१	२२
शृणोति श्रुतिहीनोऽपि	२५	२	२६
श्मश्रुसंचयविध्वंसि ...	११	१	२४
सप्रेमप्रसराः प्रमोदमधुराः	२४	२	२४
सेसिके कुशवारिणा ...	२२	२	१७
स्तनकलशाभ्यामाभ्या	१२	१	२७
स्तनौ प्रचलितावस्था...	२८	२	३३
स्वकार्यव्यापृतेनापि धर्मः	२७	२	३१
हठाक्रान्तं नीलोत्पलदल	८	१	१८
हर्षोत्फुल्लकपोलया स्तनभर	८	१	१९

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY.
Jangamwadi Math, VARANASI,
Acc. No. 1267

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

[illegible]

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC.0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

CC-0- Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri